

SVERIGES RUNINSKRIFTER

UTGIVNA AV

KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

TRETTONDE BANDET

VÄSTMANLANDS RUNINSKRIFTER

GRANSKADE OCH TOLKADE

AV

SVEN B. F. JANSSON

STOCKHOLM 1964

ARBETET UTGIVES MED ANSLAG FRÅN
MAGN. BERGVALLS STIFTELSE
OCH
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

Flertalet fotografier i planschdelen ha tagits av Nils Lagergren. Följande inskrifter ha fotograferats av Marianne Gustafsson: Vs 1 (Pl. 2:1), 4, 5, 12, 21, 23, 24, 26, 32; Carl-Filip Mannerstråle: Vs 8; Björn Ambrosiani: Vs 13 (Pl. 10); Sören Hallgren: Vs 14.

Textfigurerna grunda sig, där ej annat angives, beträffande handskrifter i Kungliga Biblioteket på fotografier ombesörjda av dess fotoateljé; övrigt handskriftsmaterial har fotograferats av Vitterhetsakademiens fotografer.

UPPSALA 1964
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

INNEHÅLL

	Sid.
Förteckning i nummerföljd över Västmanlands runinskrifter	IV
Alfabetisk förteckning över Västmanlands runinskrifter	V
Förkortningar	VI
Översikt.	1
Runinskrifter:	
Åkerbo härad	3
Snevringe härad	6
Tuhundra härad och Västerås	11
Siende härad	39
Yttertjurbo härad	40
Norrbo härad	55
Övertjurbo härad	78
Gamla Norbergs bergslag	91
Vangsbros härad	92
Ordförteckning	95
Egennamn	96
Planscher och karta	

FÖRTECKNING I NUMMERFÖLJD ÖVER VÄSTMANLANDS RUNINSKRIFTER

Nr	Sid.	Pl.	Nr	Sid.	Pl.
— Hamre, Arboga landsförs.	3	—	17 Råby, Tortuna sn	51	6, 18
— Medåkers kyrka	4	—	18 Berga, Skultuna sn. Nu vid Skul-		
— Köpings kyrka	5	—	tuna bruk	55	16-17
— Köpings stad, Jämmertuna.	5	—	19 Berga, Skultuna sn. Nu vid Skul-		
— Odensvi kyrka	5	—	tuna bruk	57	16-17
1-2 Stora Rytterns kyrkoruin, Ryt-			— Bovallen, Skultuna sn	61	—
terns sn	6	1-3	20 Prästgården, Romfartuna sn. Nu i		
— Åholmen, Rytterns sn	9	—	kyrkan	62	18
— Säby by, Säby sn	10	—	21 Äs, Romfartuna sn. Nu i Länsmu-		
— Kolbäcks sn	10	—	seet, Västerås.	64	2
— Bälby, Dingtuna sn	11	—	22 Ulvsta, Harakers sn. Nu vid Svanå		
3 Kävlinge (Bysingsberg), Dingtuna sn	11	—	bruk.	65	21
— Lospånga, Dingtuna sn	14	—	23 Gussjö, Fläckebo sn	67	20-21
— Lövsta, Lundtorpet, Dingtuna sn	14	—	24 Hassmyra, Fläckebo sn. Nu vid		
4 Vändle, Norrgården, Dingtuna sn	15	5	Hembygdsgården	69	22-23
5 Vändle, Sörgården (Gästgivargår-			25 Sättra, Fläckebo sn	76	—
den), Dingtuna sn.	16	4-5	— »Stadsjö», Fläckebo sn	77	—
6-7 Västerås, Domkyrkan	20	—	— Vrenninge, Fläckebo sn	77	—
8 Västerås, Domkyrkan	23	5	26 Vallrum, Kumla sn. Nu i Länsmu-		
— Västerås	23	—	seet, Västerås.	78	28
— Västerås, Johannisberg	23	—	27 Grällsta, Kila sn	79	19
9-10 Västerås, Saltängsbron.	24	6-7	28 Grällsta, Kila sn	83	—
11 Västerås, Smäcken	29	—	— Västerby, Kila sn	84	—
12 Västerås, Stora gatan 44B. Nu i			29 Sala landsförsamlings kyrka	84	24-25
Länsmuseet	31	3	30 Forneby, Möklinta sn. Nu på Gam-		
13 Västerås, Anundshögsområdet	32	8-10	melgården	88	19
— Västerås, Furby.	39	—	— Åverka, Möklinta sn.	90	—
— Kungsbyn, Kungsåra sn	39	—	31 Österbännbäck, Möklinta sn	90	26-27
14 Björksta kyrka. Nu i Statens Histo-			— Vretarna, Västervåla sn	91	—
riskä Museum.	40	11	32 Prästgården, Västerfärnebo sn. Nu		
15 Lilla Kyrringe, Björksta sn. Nu vid			på Gammelgården.	92	28
Målhammar	44	12-14	33 Prästgården, Västerfärnebo sn.	93	—
16 Tortuna kyrka	49	15	— S. Gerdsbo, Västerfärnebo sn.	94	—
— Tortuna kyrkogård	51	—			

ALFABETISK FÖRTECKNING ÖVER VÄSTMANLANDS RUNINSKRIFTER

Nr	Sid.	Pl.
Anundshögsområdet. Se 13 Västerås.		
18 Berga, Skultuna sn. Nu vid Skultuna bruk	55	16-17
19 Berga, Skultuna sn. Nu vid Skultuna bruk	57	16-17
14 Björksta kyrka. Nu i Statens Historiska Museum	40	11
— Bovallen, Skultuna sn	61	—
— Bälby, Dingtuna sn	11	—
30 Forneby, Möklinta sn. Nu på Gammelgården	88	19
27 Grällsta, Kila sn	79	19
28 Grällsta, Kila sn	83	—
23 Gussjö, Fläckebo sn	67	20-21
— Hamre, Arboga landsförs.	3	—
24 Hassmyra, Fläckebo sn. Nu vid Hembygdsgården	69	22-23
— Kolbäcks sn	10	—
— Kungsbyn, Kungsåra sn	39	—
3 Kävlinge (Bysingsberg), Dingtuna sn	11	—
— Köpings kyrka	5	—
— Köpings stad, Jämmertuna	5	—
15 Lilla Kyringe, Björksta sn. Nu vid Målhammar	44	12-14
— Lospånga, Dingtuna sn	14	—
— Lövsta, Lundtorpet, Dingtuna sn	14	—
— Malma kyrka	5	—
— Medåkers kyrka	4	—
— Odensvi kyrka	5	—
20 Romfartuna prästgård. Nu i kyrkan	62	18
17 Råby, Tortuna sn	51	6, 18
29 Sala landsförsamlings kyrka	84	24-25
Saltängsbron. Se 9-10 Västerås.		
Sevalla. Se 26 Vallrum, Kumla sn.		
— »Stadsjö», Fläckebo sn	77	—

Nr	Sid.	Pl.
1-2 Stora Rytterns kyrkoruin, Rytterns sn.		
— Säby by, Säby sn	10	—
25 Sätra, Fläckebo sn	76	—
— S. Gerdsbo, Västerfärnebo sn	94	—
16 Tortuna kyrka	49	15
— Tortuna kyrkogård	51	—
22 Ulvsta, Harakers sn. Nu vid Svanå bruk.	65	21
26 Vallrum, Kumla sn. Nu i Länsmuseet, Västerås.	78	28
— Vrenninge, Fläckebo sn	77	—
— Vretarna, Västervåla sn	91	—
4 Vändle, Norrgården, Dingtuna sn	15	5
5 Vändle, Sörgården (Gästgivargården), Dingtuna sn.	16	4-5
— Västerby, Kila sn	84	—
32 Västerfärnebo prästgård. Nu på Gammelgården	92	28
33 Västerfärnebo prästgård	93	—
— Västerås	23	—
13 Västerås, Anundshögsområdet	32	8-10
6-7 Västerås, Domkyrkan	20	—
8 Västerås, Domkyrkan	23	5
— Västerås, Furby.	39	—
— Västerås, Johannisberg	23	—
9-10 Västerås, Saltängsbron.	24	6-7
11 Västerås, Smäcken	29	—
12 Västerås, Stora gatan 44B. Nu i Länsmuseet	31	3
— Åholmen, Rytterns sn	9	—
— Åverka, Möklinta sn.	90	—
21 Äs, Romfartuna sn. Nu i Länsmuseet, Västerås.	64	2
31 Österbännbäck, Möklinta sn	90	26-27

FÖRKORTNINGAR

ANF = Arkiv för nordisk filologi. (Christiania) Lund 1883 f.

APhS = Acta philologica scandinavica. Khvn 1926 f.

ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Vitterhetsakademien, Stockholm.

ATS = Antikvarisk tidskrift för Sverige. Sthlm 1864 f.

B, Bautil = Göransson, J., Bautil. Sthlm 1750.

bst = bistav(en).

DaRA = Danska Riksarkivet, Köpenhamn.

DR = Danmarks Runeindskrifter. Ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. Khvn 1942.

fsv. = fornsvenska.

G = Gotlands runinskrifter, granskade och tolkade av S. B. F. Jansson och E. Wessén. Sthlm 1962 f.

got. = gotiska.

hd = härad.

hs = handskrift.

hst = huvudstav(en).

HVSUÅ = Kungl. Humanistiska vetenskaps-samfundet i Uppsala Årsbok. Uppsala 1943 f.

isl. = isländska.

L = Liljegren, J. G., Runurkunder. Sthlm 1833.

NIyR = Norges Innskrifter med de yngre Runer. Utg. ved Magnus Olsen. Oslo 1941–60.

nsv. = nysvenska.

NTfS = Norsk tidsskrift for sprogvidenskap. Oslo 1928 f.

ONRM = Stephens, G., The Old Northern Runic Monuments 1–4. London & Khvn 1866–1901.

Peringskiölds Monumenta = Peringskiöld, J., Monumenta Sveo-Gothorum (handskrift i Kungliga Biblioteket, Stockholm, sign. F h).

runsv. = runsvenska.

Runverser = Brate, E., & Bugge, S., Runverser, Sthlm 1887–91. (= Antikvarisk tidskrift för Sverige 10.)

SAH = Svenska akademiens handlingar. Sthlm 1801 f.

SD = Svenskt Diplomatarium. Sthlm 1829 f.

SFSS = Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar. Sthlm 1844 f.

sk = skiljetecken.

Sm = Smålands runinskrifter, granskade och tolkade av R. Kinander. Sthlm 1935–61.

sn = socken.

SNF = Studier i nordisk filologi. Helsingfors 1910 f.

Sö = Södermanlands runinskrifter, granskade och tolkade av E. Brate och E. Wessén. Sthlm 1924–36.

U = Upplands runinskrifter, granskade och tolkade av E. Wessén och S. B. F. Jansson. Sthlm 1940 f.

ULA = Uppsala Landsarkiv.

UUB = Uppsala Universitetsbibliotek.

VFA = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift. Västerås 1874 f.

Vg = Västergötlands runinskrifter, granskade och tolkade av H. Jungner och E. Svärdström. Sthlm 1940 f.

VHAA = Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Vs = Västmanlands runinskrifter, granskade och tolkade av S. B. F. Jansson. Sthlm 1964.

Ög = Östergötlands runinskrifter, granskade och tolkade av E. Brate. Sthlm 1911–18.

Öl = Ölands runinskrifter, granskade och tolkade av S. Söderberg och E. Brate. Sthlm 1900–06.

ÖVERSIKT

I detta band av *Sveriges runinskrifter* behandlas samtliga runristningar i Västmanland. Dessutom ha här under egna nummer upptagits två stenar, som endast ha ornamental utsmyckning, nämligen Vs 2 Stora Ryttern och Vs 10 Saltängsbron. Båda dessa stenar ha rests tillsammans med en runsten; de ingå sålunda i monument, bestående av en runsten och en ornerad sten.

Sammanlagt äro 33 västmanländska ristningar från vikingatiden och medeltiden kända. Av dessa äro 7 förkomna och kända endast genom äldre uppgifter och uppteckningar, nämligen Vs 3, 6, 7, 11, 25, 28 och 33. Av de till vår tid bevarade 26 ristningarna äro 11 skadade: Vs 4, 5, 12, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 30 och 32.

I regel förekomma de västmanländska runristningarna på resta stenar. Endast en runinskrift är inhuggen i ett flyttblock, nämligen Vs 31. Några ristningar i berghällar, s. k. runhällar, vilka äro vanliga i Uppland och Södermanland, ha ej kommit i dagen inom landskapet. Av de resta stenarna stå endast 6 fortfarande kvar på sina ursprungliga platser: Vs 9–10, 13, 17, 23 och 27. Flyttade äro Vs 1–2, 4, 5, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 29, 30 och 32. Redan under medeltiden bortflyttades några av dessa stenar för att användas vid kyrkobyggen: Vs 1–2, 16 och 29.

Runor, ristade i puts och tegel, äro kända från Västerås domkyrka (Vs 6, 7 och 8); en runristad kistlockformad gravsten har påträffats i Västerås (Vs 12); på en kyrkdörr från Björksta finns en runinskrift i ett järnbeslag (Vs 14); gyllentalsserien är inristad i en handkvarn från Vallrum i Kumla sn (Vs 26).

Antalet runristningar i Västmanland är överraskande lågt i jämförelse med fornminnen av annat slag inom landskapet. Fattigdomen på runstenar framträder särskilt skarp vid en jämförelse med grannlandskapet Upplands rikedom på monument av detta slag. Uppland, som till ytvidden endast är en tredjedel större än Västmanland, har nämligen 40 gånger så många runinskrifter. Det är också anmärkningsvärt, att Södermanland, som är lika stort som Västmanland, har mer än 12 gånger så många inskrifter. Det är tydligt, att Västmanland — i likhet med Närke — befinner sig i utkanten av Svealands egentliga runstensbygder. Detta förhållande framstår också klart vid en blick på de västmanländska runinskrifternas fördelning inom landskapet.

Hela den västra hälften av landskapet, alltså den del som tillhör Örebro län, saknar nämligen helt runstenar. Dessa västliga delar bestå huvudsakligen av bergiga skogstrakter med talrika mossar och kärr. I dessa trakter, där först »järnet bröt bygd», ha förutsättningar för runstensresande saknats. Runstenar äro ju i utpräglad grad kulturmonument; de påträffas i regel på sedan länge odlade slättbygder. Också de fåtaliga västmanländska runstenarnas fördelning ger oss på det hela taget denna bild. Högst upplysande är kartan över ristningarnas utbredning. Kartan visar, hur de västmanländska inskrifterna gruppera sig längs gränsen mot Uppland. De bilda alltså ett med de uppländska runristningarna sammanhängande område.

Runinskriftsmaterialet har ordnats topografiskt med början i sydväst. Nu saknas emellertid runristningar icke endast inom den västra hälften av landskapet,¹ utan även inom det sydvästligaste häradet av Västerås län, nämligen det stora Åkerbo hd. Behandlingen av (de äkta) runinskrifterna börjar därför med inskrifterna i Snevringe hd (Vs 1–2). Därefter redovisas ristningarna i Tuhundra hd (Vs 3–5), Västerås stad (Vs 6–13), Yttertjurbo hd (Vs 14–17), Norrbo hd (Vs 18–25), Övertjurbo hd (Vs 26–31) och Vangsbro hd (Vs 32–33). De på ristningar rikaste områdena utgöras alltså av Västerås stad och Norrbo hd.

¹ De runor, som författaren Fredrik Cederborgh ristade vid Dalkarlshyttan, Lindesbergs sn, sakna i detta sammanhang intresse.

I Johannes Bureus' samlingar, alltså i våra äldsta uppteckningar av runinskrifter, ingå sex ristningar från Västmanland: Vs 9, 13, 14, 16, 17 och 29. Alla dessa ha upptecknats av Bureus själv. En av dem, nämligen den ståtliga runstenen Vs 13, finns upptagen redan på Bureus' runtavla 1599. I följande Bureushandskrifter förekomma västmanländska runinskrifter: Fa 6, Fa 5, Fa 10:1 och Fa 10:2. Handskrifterna förvaras på Kungl. Biblioteket.

I *Ransakningarna* omtalas ytterligare 11 ristningar från Västmanland: Vs 3, 5, 10, 15, 19, 22, 23, 24, 27, 28 och 30. Sammanlagt 17 västmanländska ristningar ha sålunda varit kända på 1600-talet. Endast 8 av dem äro avbildade i *Bautil* (på 6 träsnitt).¹ Alla träsnitten äro signerade av tecknaren P. Helgonius, som åtföljde Hadorph på hans resa i Västmanland år 1685. I Peringskiölds *Monumenta* avbildas dessutom Vs 6 och 7.

På 1700-talet påträffades tre runstenar: Vs 11, 20 och 25. Dessa redovisades av Olof Celsius. Hans arbete *Svenska runstenar* förvaras på Kungl. Biblioteket under signum F m 60.

Liljegren upptager i *Runurkunder* (1833) 32 runristningar från Västmanland (L 995–1023, L 1902, 1980, 2002). Nära hälften av dessa, under egna nummer anförda västmanländska ristningar, bör emellertid utgå, eftersom de uppgifter, som Liljegren i dessa fall stöder sig på, antingen ha visat sig oriktiga eller ha missuppfattats av Liljegren. De nummer i *Runurkunder* som böra utgå äro 997, 999, 1001, 1008, 1011, 1012, 1013, 1018, 1019, 1022, 1023 och 1980. Dessutom åsyfta L 998 och 999 samma, på två sidor ristade runsten (Vs 15). Baksidans inskrift har alltså av Liljegren upptagits under eget nummer. På samma sätt har Liljegren uppfattat den kluvna Hassmyra-stenen (Vs 24) som två olika runstenar (L 1005 och 1006). Däremot har Vs 27 och 28 av Liljegren sammanförts under ett nummer, L 1010. Slutligen kan anmärkas, att Liljegren felaktigt har upptagit en västmanländsk runsten, Vs 16 Tortuna kyrka, bland uppländska inskrifter (L 771).

Under 1800-talet påträffades Vs 4, 18, 26, 31 och 33; under 1900-talet ha 6 ristningar tillkommit: Vs 1, 2, 8, 12, 21 och 32.

Runristningar, som härröra från modern tid, ha i klargörande syfte omnämnts. Vid behandlingen av dessa sentida inskrifter, som i Västmanland äro påfallande talrika, har mindre stilsort använts.

Arbetet med *Västmanlands runinskrifter* inleddes år 1947 med min inventering av runinskriftsmaterialet. Under de närmast följande åren vidtogos många för undersökningen nödvändiga fornvårdsåtgärder. Till det omfattande restaureringsarbetet på Anundshögsområdet år 1960–61 har Kulturnämnden i Västerås lämnat ett frikostigt bidrag.

¹ B 242, 1081–1086. På grund av ett misstag av *Bautils* utgivare har träsnittet av Vs 13 återgivits två gånger (B 242 och 1081). Vs 9 och 10 äro sammanförda på ett träsnitt (B 1082). Detsamma är fallet med Vs 27 och 28 (B 1086).

Åkerbo härad.

Från hela Åkerbo härad, som utgör Västmanlands sydvästra del, äro inga gamla runinskrifter kända. Detta förhållande kan förefalla överraskande med hänsyn till att häradet till stor del består av odlad slättbygd, främst den s. k. Köpingsslätten. Även häradets gamla namn, *Akerbo hunderi* 'Åkerboarnas hundare', antyder områdets karaktär.

Det enda, som häradet har att erbjuda med avseende på runinskrifter, utgöres av ett par uppenbarligen i sen tid utförda ristningar och dessutom av några felaktiga traditioner om förekomsten av runminnesmärken.

Hamre, Arboga landsförsamling.

En sentida runristning, som har tilldragit sig ett visst intresse, finns i skogen vid Hamre, ca 750 m ÖNÖ om Hamre Östergård. H. Hofberg lämnar i *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* 3, 1872, s. 241 (ATA; tryckt i *VFÅ* 7, 1912, s. 62) följande upplysningar om denna runristning: »På Hamre skog en half fjärdingsväg öster om byn vid en liten gångstig, som går österut till Västerby, upptäcktes af mig den 16 juni detta år [1872] en förut okänd runsten, som visserligen är yngre än från medeltiden, men hvars beskrifning här ock må finna ett rum. Den utgöres af ett 13 fot långt, 6 fot bredt och 2 fot tjockt gnejsblock, liggande nedanför östra slutningen af en liten skogbeväxt grusås, på hvilken ett par små mossbetäckta odlingsrör vittna om forntida odling. I sydöstra hörnet på den stora hällen finnes en runristning ... Runorna, som hafva en tums höjd, äro fint inhackade i stenen och mycket tydliga. Skriftens innehåll: *Si·denne·ste·nen·skal·vara·vitne·emellan·oss.* (Jos. B. kap. 24, v. 27.) Stenens belägenhet i närheten af den punkt, där Himmeta, Björskogs och Arboga socknar sammanstöta, visar, att monumentet är en gränssten. Ordens stafning öfverensstämmer på det närmaste med stafningen i Gustaf I:s kyrkbibel (1541) och gör det sannolikt, att inskriften tillkommit under senare hälften af 1500-talet.»

I Vitterhetsakademiens *Månadsblad* 1873 (s. 17 f.) skriver Hofberg: »Under de forskningar, jag i egenskap af Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens resestipendiat hade mig ålagdt att anställa i vestra Västmanland förliden sommar, lyckades mig göra det rara fyndet af en hittills okänd runsten, men icke en minneshäll af det vanliga slaget, utan en gränssten ristad med runor. Stenen, för hvars upptäckt jag hade att tacka en jägare, som några dagar förut under en jagt begagnat den till hvilosäte och då tyckt sig på den se några besynnerliga bokstäfver, ligger i Arboga socken på Hamre skog, en åttendedels mil öster om byn» ... Efter en beskrivning av ristningen fortsätter Hofberg: »Vid närmare granskning befinnes ristningens innehåll vara ord för ord ett återgifvande af Josuas yttrande till Israeliterna, då han reste en sten till intyg af deras högtidligen aflagda löfte, att troget tjena Herran ... Professor Stephens har benäget påvisat, att runinskriften i afseende på stafningen i det allra närmaste öfverensstämmer med versionen af samma ställe i Gustaf I:s Bibelupplaga (Uppsala 1541): *Sij, thenna stenen skal vara vitne emellan oss*; — men deremot väsendtligen skiljer sig från Nils Ragvaldssons svenska bibelöfversättning (Klemming, Svenska medeltidens Bibelarbeten 1853, s. 66); *Thenne stenen skal idher vara til witnesbyrdh* — hvilket gör det antagligt, att runristningen tillkommit, sedan Gustaf den förstes bibel blifvit en svenska församlingens egendom, sannolikt under senare hälften af sextonde århundradet. Hamrestenen är säkerligen en bland de yngsta af våra runurkunder i sten och ej minst märkvärdig därför, att runor blifvit så sent begagnade för ett sådant ändamål. Det torde knappt vara tvifvel underkastadt, att inskriften tillkommit under presterligt inseende och att stenen varit afsedd att utvisa gränsskilnaden mellan de nära intill honom sammanstötande socknarna.»

R. Dybeck omnämner Hofbergs fynd helt kort i redogörelsen för sin »antiquariska verksamhet under sommaren 1873» (tryckt i *Runa*, folio, I, s. 85 f.): »Runristningen — 'gränsstenen' — på Hamre egor utanför staden besågs. En lika lydande inskrift, med tillägg af runorna |·Ƿ·|· (? Jakob Benjamin Lohman) på särskild rad och varande på en större lös sten, afritades för flere år sedan af pastor Hermanson och mig» (a. a. s. 91).

I *Månadsbladet* 1875 skriver Hans Hildebrand: »Hr P. J. Lindal i Uppsala har benäget tillsändt mig ett nummer af Nya Arboga Tidning, utgifvet den 10 juli 1874, hvari förekommer en kort lefnadsteckning af en då nyligen afliden hemmansegare Nils Jonsson i Näsby, Arboga landsförsamling. Det säges der bland annat: 'Utan att i egentlig me-

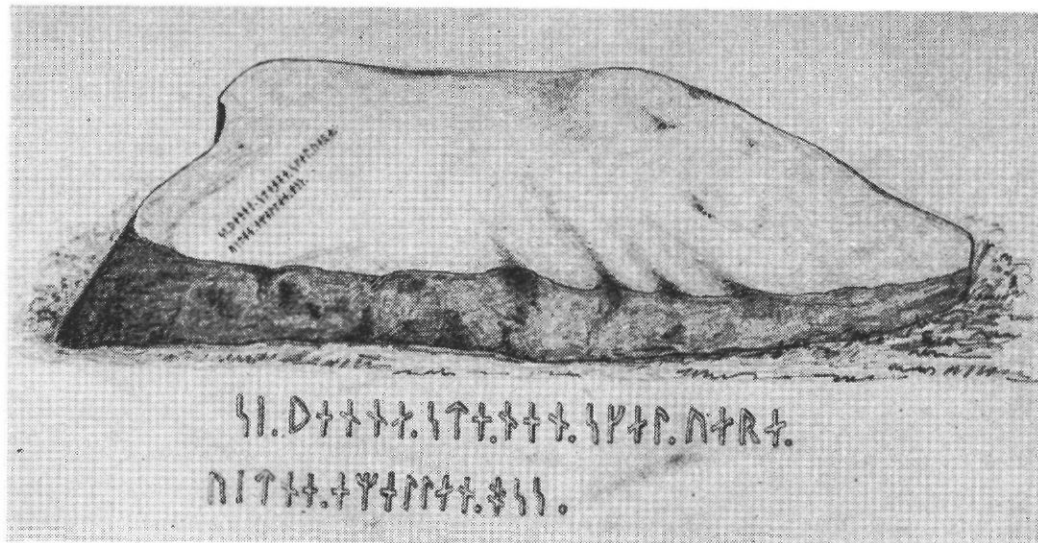

Fig. 1. Hamre, Arboga landsförsamling. Sentida runinskrift. Efter teckning av H. Hofberg.

ning kunna kallas boklörd hade Nils Jonsson, genom att redan i ungdomen ha roat sig med att läsa Nordens fornsagor samt under sin långa lefnad äfven ganska mycket af våra senare folkskalders arbeten, så att säga, förvärfvat sig en viss beläsenhet inom detta område, hvilket också sannolikt grundlade hans håg för att tyda runskrift och äfven sjelf rista runor såväl i trä å redskap och bohag vid gården, som ock i sten, hvaribland i detta senare material en å skogen till Hamre by går till efterverlden och äfven återfinnes aftecknad uti Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens månadsblad n:o 2 1873, der dock oriktigt uppgifves såsom varande en gränssten mellan trenne socknar, och såsom tillkommen mot slutet af 15-hundratalet. — En insändare till Arboga tidning n:o 22 för år 1873 hyste redan då om denna runstens tillkomst den uppfattning, som sedan befunnits vara den rätta, och har Nils Jonsson sjelf, sedan den insända uppsatsen blef synlig, såväl till denna tidnings redaktion som till många andra muntligen upplyst, att han för 50 år sedan ristat runorna i denna sten till minne af sin trolofning med den maka, som efter 50-årigt lyckligt, men barnlöst äktenskap, nu öfverlefver honom.» Se a. a. s. 170 f.

I *Arboga sockens historia* (1953) skriver komminister Ernst Hansson: »Stenar med runskrift finnas icke inom Arboga socken utom en, som legat som gränsmärke.» Han citerar Hofbergs uppsats i *Månadsbladet* 1873 och anser, att stenen »troligen är från 1600-talet» (a. a. s. 142). Hansson har sålunda ej känt till, att Hamre-ristningen har utförts omkring år 1825 av hemmansägaren Nils Jonsson i Näsby.

Blocket har »i senare tid» blivit söndersprängt »för att tjäna som trappsten» (*Arboga sockens historia*). Det stycke av blocket, som bär inskriften, finns emellertid kvar på platsen.

De små, endast 4 cm höga runorna äro mycket grunt ristade. Inskriften är dock ännu läslig.

Medåkers kyrka.

O. Grau lämnar i *Beskrifning Öfver Wästmanland* (1754), s. 462 f. (nytrycken 1904, s. 360 och s. 319) följande uppgifter om en »runsten» i Medåkers kyrka: »Här finner man uti den wästra Kyrko-dören en sönderslagen Rune-sten lagd til grundwal, hwilkens Runeristning nu mera af tramp blifwit aldeles förnött; men kan så mycket på honom igenfinnas, at han varit ristad efter en Ulf eller Olof, som bodt uti Hagby här i församlingen.»

Efter Grau upptages »runstenen» i *Kyrkoinventarium* 1830 och av Liljegren i *Runurkunder* (1833). *Kyrkoinventarium*: »Runsten, En gammal försl[iten] under Västra dören.» *Runurkunder*: »1023. V. kyrkodörren.» Liljegren, som ju icke hade sett stenen, tillägger: »Runorna bortnötta; kunna dock visa att den varit ristad efter Ulf eller Olof, som bott i Hageby.» Senare cmtalas »runstenen» i Medåkers kyrka vid flera tillfällen, t. ex. i *Kolsva-bygd* (1955), s. 63.

Den sten, som låg i Medåkers västra kyrkdörr, har emellertid uppenbarligen varit en medeltida gravsten. I *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* 3, 1872 (ATA; tryckt i *VFÅ* 7, 1912, s. 40) skriver Hofberg: »I vestra kyrkodörren ligger som tröskelsten en mycket nött kalkstenshäll, på hvilken några här och der i kanten knappt märkbara minuskler visa att den är från den äldre medeltiden.» Det måste vara denna nötta gravsten, som har uppfattats som en runsten. Ett stycke av gravstenen finns ännu i behåll. Den flyttades, sannolikt i samband med restaureringen år 1888, från sin plats i kyrkdörren. Vid detta tillfälle cementsades ingången. Hällen upprestes mot norra bogårdsmuren, nära dess nordvästra hörn. I stort sett är inskriften helt utnött. Att hällen en gång har varit försedd med en minuskelinskrift (på latin) är emellertid tydligt.

Köpings kyrka.

I *Svenska runstenar* (F m 60) 2 har Olof Celsius noterat: »Köping stad under kyrkio dörren, en stor Runsten, skriften nedvänd» (s. 231). På grund av denna anteckning upptager J. G. Liljegren i *Runurkunder* (1833) en runsten från Köping (L 1022). Platsen uppges vara »Under kyrkodörren», och dessutom meddelas, att stenen ligger med »skriften nedvänd».

Dessa uppgifter föranledde Richard Dybeck att i uppsatsen »Antiqvariska Utvandringar i Westmanland» (i *Runa*, h. 2, 1842, s. 14) konstatera: »I södra kyrkodörren förekommer en upp- och nedvänd runsten.»

På 1860-talet togs »runstenen» ut från sin plats i kyrkan, och stenen visade sig då vara oristad.

Traditionen om »runstenen» har emellertid visat sig seglivad. Ännu i *Kolsvabygd* (1955) uppges, att en »runsten med skriften nedåt ligger inmurad i Köpings kyrka» (s. 63).

Köpings stad, Jämmertuna.

I arbetet *Forntidsminnen i Köping* (1934) lämnar K. J. Österberg en uppgift om en runristning vid Jämmertuna. Sedan Österberg (s. 98) beskrivit gravhög nr 37, belägen i »parken vid Johannisdal, 50 m. V om badhuset och 30 m. N om 'Nya källan'», tillfogar han följande anmärkning: »I skogen, 200 m. Ö ut, på en rundslipad berghäll, ses en ristning i form av en drake eller orm med 27 st. inhuggna runtecken. Att döma av ristningens klumpiga form, synes den ha tillkommit i sen tid. Möjligen ett skämt av brunnsgäster vid Johannisdal?»

Ristningen, som består av en otympligt formad ormslinga med tydliga runor, saknar intresse. Den ovane runristaren torde ha varit verksam omkring sekelskiftet.

Malma kyrka.

I Liljegrens *Runurkunder* (1833) upptages från Västmanland en runklocka i Malma kyrka (a. a. nr 1980). Uppgiften beror på ett misstag; klockan har tillhört Malma kyrka i Västergötland.

Odensvi kyrka.

I *Runa* 1842, h. 2, s. 4, och i *Runa* 1865, s. 14, nämner Dybeck en kyrkklocka med runinskrift från Odensvi: »Äfven en af Odensvi kyrkas klockor har, enligt hvad en sednare inskrift utvisat, varit *kledd i runodrecht*.» Om denna för länge sedan omgjutna klocka se M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor* (1960), s. 96. Åmark framhåller med rätta, att runklockan från Odensvi »måste ... räknas till de mera osäkra».

Snevringe härad.

Snevringe härad gränsar i V till Åkerbo och Skinnskattebergs häradar, i N till Gamla Norbergs bergslag och Vangsbros härad samt i Ö till Tuhundra och Norrbo häradar. I S når Snevringe ned till Mälaren och skiljs där genom Galten, Mälarens västligaste fjärd, genom Kvicksund och Blacken från Södermanland. Häradet består i S av bördig slättbygd, medan den norra delen utgörs av vidsträckta skogs- och kärrmarker.

Under medeltiden räknades östra delen av »Snæwingia hunderi», socknarna Stora och Lilla Ryttern, Säby och Svedvi, till Tuhundra.

Från Snevringe härad äro endast två ristningar kända, bägge från Ryttern, häradets sydligaste socken. Dessa ristningar, Vs 1 och 2, som upptäcktes först år 1938, finnas på två stenar, som av allt att döma tillsammans ha utgjort ett runmonument.

1 och 2. Stora Rytterns kyrkoruin, Rytterns sn.

Pl. 1–3.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Skrivelser till Riksantikvarien den 10/7 och 22/10 1938 (ATA), Runstenen i Stora Rytterns kyrkoruin (i: VFÅ 28–29, 1940–1941), s. 101 f., Några nyfunna runinskrifter (i: Fornvännen 1942), s. 225 f., Några okända runinskrifter (i: Fornvännen 1946), s. 265, Svenska utlandsfärder i runinskrifternas ljus (Svenska spår i främmande land 3, utg. av Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet), s. 28, The runes of Sweden (1962), s. 109 f., Runinskrifter i Sverige (1963), s. 124; E. Floderus, Stav efter död man (i: Vestmanlands Läns Tidning, julnumret 1938); S. Drakenberg, Gjort och ogjort (i: Vestmanlands Läns Tidning, julnumret 1938); L.-G. Kindström, Rapport angående restaureringen av Stora Rytterns kyrkoruin den 1/3 1939 (ATA); T. J. Arne, »Austr i Karum» och Särklandsnamnet (i: Fornvännen 1947), s. 209 f.; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (1958), s. 53, 161.

Äldre avbildningar: Jansson, foton 1938 (ATA), återgivna i Floderus a. a., i VFÅ 28–29, s. 2 och 7 samt i Fornvännen 1942, s. 226.

De två stenarna stå på ödekyrkogården, vid sidan av varandra. Den runristade stenen (Vs 1) har rests 30 m S om kyrkoruinens torn, 10 m NÖ om bogårdsmurens sydvästra hörn; den korsprydda stenen (Vs 2) står 3,5 m VNV om Vs 1.

Stenarna kommo i dagen sommaren 1938 i samband med att Stora Rytterns kyrkoruin restaurerades. Vs 1 upptäcktes den 22 juni och Vs 2 ett par veckor senare. Vs 1 (den runristade stenen) låg som golvsten i den ursprungliga, senare igenmurade västra portalen med ristningsytan uppåt; stenen tjänstgjorde också som grundsten till dörrposterna; se fig. 2. På grund av att denna portal (torningången) tidigt hade murats igen, har ristningsytan ej blivit så sliten av tramp som eljest brukar vara fallet, när runstenar ha inlagts på så utsatta ställen. Runstenen hade av murtrycket spräckts i tre delar. Uppenbarligen har Vs 1 lagts in som golv- och grundsten i portalen, när Stora Rytterns kyrka byggdes. Detta har sannolikt skett vid slutet av 1100-talet.

Vs 2 (den endast korsristade stenen) påträffades vid schaktning i koret, omedelbart Ö om den östligaste valvpelaren, invid nordväggen. Stenen låg högre än den ursprungliga golvnivån, ovanpå delar av rasmassan, vilket visar, att den tidigare har haft sin plats på något annat ställe i kyrkan. Vs 2 är avslagen på två ställen, vilket sannolikt har skett, då stenen togs från sin ursprungliga plats för att användas som byggnadssten i kyrkan.

De båda stenarna restes på sina nuvarande platser hösten 1938.

Vs 1: Grå och rödaktig granit. Stenen, som består av tre delar med fullständig passning, är 1,70 m hög; bredden mitt på stenen är 1,90 m. Största runan är 14 cm, den minsta 6 cm. Ristningen är djupt och tydligt huggen. Om man bortser från de skador, som ha uppstått i brottsprickorna, är ristningen väl bevarad. Stenens mellersta parti är obetydligt nött av tramp.

Vs 2: Grå granit med ljusare ytskikt. Höjd 1,15 m, bredd 0,95 m. Stenen har tydligen ursprungligen varit avsevärt större; den är avslagen nedtill och i högra kanten. Dessutom är ristningsytan skadad upptill och till höger, varigenom vissa delar av ristningen ha gått förlorade. Dessa skador ha sannolikt uppkommit, då stenen lades in i kyrkgolv.

Fig. 2. Vs 1. Stora Rytterns kyrkoruin, Rytterns sn. Runstenen på fyndplatsen i västra portalen. Foto L. G. Kindström 1938.

Inskrift (på Vs 1):

+ kuplefr + seti : stff : auk : sena : pasi : uftir slakua : sun : sia : etaþr : austr · i · karusm ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Guðlæifr sætte staf ok stæina pasi æftir Slagva, sun sinn, ændaðr austr i Garðum(?).

»Gudlev satte stav och dessa stenar efter Slagve, sin son. Han ändades österut i Gårdarrike(?)»

Till läsningen: Inskriften börjar vid ormhuvudet med ett sk, som har formen av ett litet kors. Samma form har ytterligare ett av inskriftens sk, nämligen det som finns efter 7 **ᚱ**; det är sålunda blott resarens eget namn som omges av kors-skiljetecken. 1 **ᚱ** är ej stunget; den ojämnhet som finns mellan huvudstav och bistav är naturlig. 4 **l** är lätt skadat i toppen genom en brottspricka. 5 **e** är djupt och tydligt stunget. 6 **f** har förlorat nedre bistaven samt hälften av huvudstaven i en brottspricka. 8 **s** har formen **ᚱ** liksom 19 **s**. 9 **e** är tydligt stunget. 11 **i** har mitt på huvudstaven en grund fördjupning, som av allt att döma är naturlig. Fördjupningen är av helt annan karaktär och är mycket grundare än inskriftens huggna punkter. Sk efter 11 **i** består av två punkter. Samma utseende ha inskriftens flesta sk. Endast de tre sista skiljetecknen, efter 53 **r**, 54 **i** och 60 **m**, bestå av endast en punkt. 12 **s** har formen **ᚱ** liksom 25, 32, 59 **s**. Mellan 19 **s** och 20 **e** finns ingen runa. 20 **e** är tydligt stunget. 21 **n** har, i likhet med inskriftens andra **n**-runa (40 **n**), dubbelsidig bistav. I 22 **a** är bistaven kort till höger om huvudstaven. Ovanför bistaven i 23 **p** finns en naturlig fördjupning i ristningsytan. I 24 **a** är bistaven kort till vänster om huvudstaven. 26 **i** är tydligt. 27 **u** är ej stunget. Sk saknas efter 31 **ᚱ**; detta beror utan tvivel på att ormslingan efter denna runa avslutas med ett snäckornament. I 35 **k** är bistaven skadad upptill av en brottspricka. 38 **s** har stolsform (**ᚱ**). 42 **i** är ej stunget. 43 **a** är tydligt. 44 **e** är stunget med en kraftig punkt. 45 **t** är skadat på mitten genom en brottspricka. En annan brottspricka korsar 50 **u**. Runföljden 55–60 **karusm** står utanför slingan, längst till vänster på ristningsytan. Alla runorna äro fullt tydliga. 55 **k** är ej stunget. 56 **a** står på ett ojämnt ställe. 58 **u** är ej stunget. Sk efter 60 **m** består av endast en punkt. Denna är visserligen jämförelsevis lågt placerad, men någon övre punkt har här knappast funnits.

Av allt att döma ha de båda stenarna Vs 1 och Vs 2 ursprungligen ingått i ett och samma runmonument. De äro med andra ord parstenar, som ha kompletterat varandra på sådant sätt, att den ena stenen har burit minnesinskriften, den andra det kristna korset. Att de från början ha varit sammanhörande blir troligt redan på grund av att de påträffades på samma plats, och att de tydligen äro ristade ungefär samtidigt. Men

framför allt talar för deras ursprungliga samhörighet det faktum, att runinskriften själv omtalar, att minnesmärket har bestått av stenar. Monumentet bör alltså ha varit ett minnesmärke av samma slag som Saltängsbro-stenarna (Vs 9 och 10) och Hansta-stenarna i Tillinge sn (U 786 och 787) för att blott hänvisa till två närliggande exempel på säkra parstenar.

Stenarna äro resta av en man med namnet *Guðlæifr*. Detta namn är väl styrkt i svenska runinskrifter från 1000-talet: U 595 **kuplef**, Sö 340 **kuplifs** (gen.), Sö 218 **kuplif** (ack.), L 1053 Järsta, Valbo sn, Gästrikland **kuplaifr**, Högs kyrka, Hälsingland **kuplaf** (ack.) och troligen Sö 172 **kupla** ... Dessutom finns ett mansnamn *Gullæifr*, som ursprungligen bör ha varit samma namn, flerstädes i våra inskrifter: U 318 **kulaif** (ack.), U 496 **kulifs** (gen.), U 625 **kulifr**, U 643 **kulaifr**, U 678 **kulaifr**, U 1085 **kulefr**, Sö 33 **kulaif** (ack.), Sö 66 **kulaifr**. I detta sammanhang bör också mansnamnet *Gulli* nämnas, eftersom detta otvivelaktigt är ett kortnamn till i första hand *Guðlæifr*. *Gulli* förekommer på ett par uppländska runstenar (U 524, 817 och möjligen på 1039), på en västgötsk (Vg 184) och på en östgötsk (Ög 81). Namnet *Guðlæifr* är också under medeltiden ganska väl företrätt i Sverige; det förekommer även på Åland och i Nyland (se C.-E. Thors, *Finländska personnamnsstudier*, 1959, s. 37 f.). Däremot saknas det i Danmark. På Island är det sällsynt, i Norge ganska vanligt.

Namnet på den, som stenarna ha rests efter, har däremot tydligen varit mycket ovanligt. Namnet ristats på Vs 1 **slakua** (ack.), en namnform, som förutsätter en nominativ **slakui**. Detta namn förekommer på Sö 346; se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1948, s. 311 f. På Sö 353 finns en annan form av namnet: **slaguis** (nom.?). (Ett mansnamn **slaka** finns på U 773.) Runföljden **slakui** torde snarast återge ett eljest okänt mansnamn *Slagvi*.

Det minnesmärke, som Gudlev »satte» efter sin döde son Slagve, bestod enligt inskriften icke endast av »dessa stenar» utan också av en »stav». Denna sed att resa stav efter en död omtalas även på åtminstone tre andra svenska runstenar från 1000-talet: U 226 **ristu · stina · uk · staf**, U 332 **raisti · staf · auk · staina**, Sö 196 **lit · r · isa sain þna · . . . auk · staf**. Det allittererande uttrycket (*sætia, ræisa*) *stæin ok staf* förekommer också i Fyrby-blockets inskrift (Sö 56): **setu : stain : auk : stafa : marga**. I sistnämnda fall talas det alltså om »många stavar»; det är möjligt, att ristaren därmed har åsyftat runstavarna, alltså de många runorna på stenen, ej den stav eller stolpe som restes som minnesmärke. I så fall har Fyrbyblockets »många stavar» samma innebörd som **stafir · runa** »runornas stavar» på Sm 16. Om sedvänjan att resa stav se O. von Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 32, 37 och S. B. F. Jansson i *VFA* 1940–41, s. 103 f. och i *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 124 f.

Runföljden 44–48 **etaþr** är part. sg. nom. m. till verbet *ændas*, vilket i betydelsen 'dö, avlida' förekommer i minnesinskrifterna på flera runstenar. Att *ændaðr* här står i nom. är ur syntaktisk synpunkt något överraskande. Man skulle naturligtvis ha väntat akkusativformen, eftersom participet ansluter sig till *sun sinn*. Tydligen böra inskriftens slutord uppfattas som en ny sats — en satsförkortning: (*Hann var*) *ændaðr austr* ...

En tolkningssvårighet erbjuder inskriftens sista ord, runföljden 55–60 **karusm**. Närmast till hands ligger onekligen att här räkna med felristning, i all synnerhet som ristaren vid tre tillfällen gör sig skyldig till tydliga fel: **stff** i st. f. **staf**, **sena** i st. f. **stena**, **sia** i st. f. **sin**. Uteslutet är sålunda ingalunda, att ristaren med den egendomliga runföljden **karusm** har åsyftat **karþum**, *Garðum*, även om en sådan felristning saknar motsvarigheter i runinskrifter från 1000-talet. Uttrycket *austr i Garðum* är ju väl känt från flera håll; U 209: **aflapi × austr × i karþum**, Sö 338: **han + fial + i + urustu + austr + i + garþum +**, Sö 148: **han uas antaþ austr i kaþum**. Till dessa kan fogas U 636: **hn · fur · ausr · i karþa** och möjligen den skadade U 153: **pair · antaþus × aust . . . um**. Även i skaldepoesien förekommer uttrycket. Hallfreðr vandræðaskáld använder det i *Óláfsdrápa* (990-talet), när han skildrar hur Olav Tryggvason rödfärgade de hårda svärden med blod *austr i Garðum*.

Även om sålunda tolkningen »österut i Gårdarrike» ligger närmast till hands, torde en annan tolkningsmöjlighet av den egendomliga runföljden **karusm** böra antydass. Det urgamla kulturlandet *Chorezm*, *Kharesm* ligger söder om Aralsjön. Landet var under vikingatiden utgångspunkt för den viktiga handelsvägen från Centralasien västerut och norrut. Den vägen ha nordiska handelsvaror förts söderut, den vägen strömmade orientens silver mot norr. Vi veta, att svenska handelsmän ha uppsökt kazarernas och Volgabulgarernas län-

der, att de ha seglat på Kaspiska havet, där Volgavägen mynnade ut. För dem som deltog i dessa färder har namnet Chorezm varit mera välbekant än för oss, och det är kanske icke helt uteslutet, att Stora-Rytternstenens **karusm** har åsyftat det avlägsna asiatiska landet. Det bör emellertid med T. J. Arne framhållas, att de långa färdvägarna till Chorezm »framemot mitten av 1000-talet voro långt mindre i bruk än på Ibn Fadlans tid, mer än 100 år tidigare ... Omkring år 900 var staden Gurgandj (numera Kunja Urgentj) i Chorezm, strax söder om Aralsjön, en utgångspunkt för handelsvägen från Centralasien västerut ... Vägen gick härifrån vidare väster om Aralsjön upp mot nedre Ural och mellersta Volga, just den väg, som Ibn Fadlan åren 921–922 tillryggalade som ambassadsekreterare. Ett hundratal år senare spelade denna handelsväg inte längre någon roll för nordborna, som tidigare fått stora mängder av silver från kalifernas välde och särskilt från samanidernas rike i Buchara och Samarkand. Det hade kommit oroliga tider i Chorezm, som inte gynnade köpmansfärderna längs de gamla vägarna till lands» (*Fornvännen* 1947, s. 292). Även om det är möjligt, att Slagve Gudlevsson kan ha »ändats» under de oroliga tiderna i Chorezm, bör åtminstone tills vidare tolkningen »Gårdarike» föredragas.

I två fall kan man konstatera, att diftongen *æi* har sammandragits till *ē*, nämligen i **kuplefr** (*-læi/R*) och **s[t]ena** (*stæina*).

Formen **seti** (*sætte*) är av intresse; det är den ljudlagsenliga formen, som ofta påträffas ännu i fornsvenska handskrifter och i svenska dialekter. Jämförelsevis ovanliga äro också formerna **uftir** och **pasi** (pl. ack. m.); om den sistnämnda formen se K. M. Nielsen i *APhS* 1962, s. 109 f. och där cit. litt.

Ristaren förefaller icke att ha haft någon större vana att rista runor, åtminstone ej i sten och av denna mera monumentala typ. Därpå tyda bl. a. felristningarna och de växlande s-formerna. Ornamentiken är originell både beträffande utformningen av ormhuvudet och kopplen, och inskriften är med sina dubbla rader skickligt anpassad efter stenens triangelform.

Även korset på Vs 2 är originellt utformat. Det är ett likarmat ringkors, med band inträdda under tungor i de fyra korsarmarnas ändar. I korsets mitt, innanför ringen, är det ena armparet inskjutet under det andra. Korset blir därigenom fast hopknutet (se Pl. 2). På liknande sätt har t. ex. processionskrucifixet från Veinge kyrka utformats; se W. Holmqvist, *Övergångstidens metallkonst* (1963), s. 15 och 31.

Det är vanskligt att närmare datera Ryttern-ristningarna. Det förefaller emellertid troligt, att de äro ungefär samtida med de s. k. Ingvar-stenarna. I så fall torde de ha tillkommit vid 1000-talets mitt.

Åholmen, Rytterns sn.

En liten sten med en sentida runinskrift står rest i Åholmens park, omkring 275 m ÖSÖ om trädgårdsmästarbostället. Runinskriften, som har ristats i ett band snett över stenen, lyder: **hopie + mihi + cras + tibi** »I dag mig, i morgon dig.» Om denna sannolikt vid början av 1800-talet ristade »runsten» se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1963, s. 316 f.

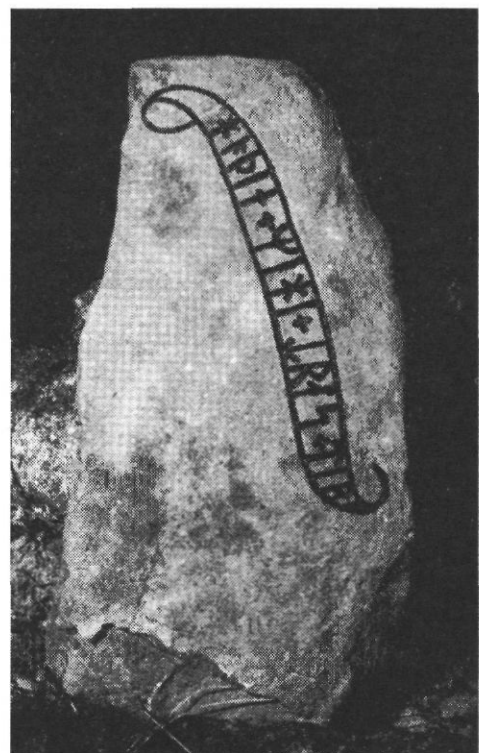

Fig. 3. Åholmen, Rytterns sn. Sentida ristning. Foto N. Lagergren 1959.

Säby by, Säby sn.

Om ett runbrev från Säby, daterat den $^{10}/_{10}$ 1804, se E. Brate i *VFÅ* 13 (1923), s. 3 f. och *Sverges runinskrifter* (1922; 2. uppl. 1928), s. 106 f.

Kolbäcks sn.

I sin reseberättelse för år 1866 (ATA) skriver Dybeck: »I Kolbäcks socken fanns en icke förut bekant, ofullständig runsten.» Detta korta meddelande av Dybeck utgör den enda kända uppgiften om en runsten i Kolbäcks sn. Uppgiften grundar sig av allt att döma på ett misstag.

Tuhundra härad och Västerås.

Tuhundra härad gränsar i V till Snevringe härad, i N och NÖ till Norrbo härad, i Ö och SÖ till Västerås stad, Västeråsfjärden och Granfjärden. Sydgränsen, mot Södermanland, går i Mälaren. Häradet består, om man bortser från skogs- och kärrmarkerna längst i N och NV, av ett mot Mälaren sluttande, bördigt slättland.

Tuhundra omfattar numera, sedan socknarna S:t Ilian och Lundby år 1918 inkorporerades i Västerås, endast tre socknar, nämligen Västerås-Barkarö, Dingtuna och Lillhärad. Under medeltiden var »Tuhundare» betydligt större än nu; då räknades nämligen östra delen av Snevringe till Tuhundra (se ovan s. 6). Av namnet framgår, att häradet är bildat av två hundaren (se om namnet H. Ståhl i *Västerås genom tiderna* 1, 1956, s. 284).

Inom Tuhundras nuvarande gränser ha tre runstenar påträffats. Alla tre (Vs 3, 4 och 5) äro från Dingtuna sn. Av dessa är Vs 3 försvunnen. I denna socken var hundarets tingsplats belägen (*in placito apud dyngetuna*, 1368). Från det gamla hundarets område äro sju ristningar kända (Vs 1–5, 9, 10).

Med Västerås inkorporerades år 1946 Badelunda sn, som dittills hade ingått i Siende härad. Från det nuvarande stadsområdet äro åtta ristningar kända: Vs 6–13.

Bälby, Dingtuna sn.

I en skrivelse till Riksantikvarieämbetet den 9/5 1921 lämna Sven Erlandsson och Sven T. Kjellberg följande upplysningar om en av dem funnen runristning vid Bälby nr 1: »På ett flyttblock med en slät sida i en hage ung. 200 m NV om boningshuset finnes en i 3 rader väl utförd runinskrift»: **suiktir ok hans kimbar**. Någon tolkning av runorna lämnas ej.

Ristningen, som senare förgäves har sökts (bortsprängd?), härrör uppenbarligen från modern tid. Runornas innebörd är: »Sveigder och hans kämpar.»

Den senfödde runristaren har alltså funnit flyttblocket lämpat för en inskrift om sagokungen Sveigder, som av en dvärg lockades in i ett stenblock och blev borta.

3. Kävlinge (Bysingsberg), Dingtuna sn.

Litteratur: L 1020. Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 10, 22, och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 112, 132); O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 23; R. Dybeck, Dingtuna socken 1862 (ATA), Antiquarisk berättelse för år 1862, 1864 och 1867 (ATA); H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken. 1870, s. 39 (ATA; tryckt i VFÅ 1, 1874, s. 36).

Avbildning: Celsius, bläckteckning i a. a.

De äldsta kända uppgifterna om den sedan länge försvunna Kävlinge-stenen finnas i *Ransakningarna* 1667–84, där det »Jfron Dingtuna Församling» har antecknats bl. a.: »Käflinge ägorna en Steen med Runska bookstäfver på, och en qvinnos afritning.» År 1682 insände Hans Spaak en »Kortt berättellsse uppå dhe uthi Westeråhs Lähn Nambngifne och befundne gamla Antiquiteter»; där omtalas, att det »På Kiäflingz Egor fins en Runesteen».

Vs 3 undersöktes den 27/7 1727 av O. Celsius, som meddelar, att stenen finns »på Käflinge ägor, i en Wret wid landzwäghen som går till Swedwi» (L 1020: »Käflinge ägor»). Celsius hade fått upplysningar om runstenen i ett brev från domprosten P. Tillæus, vilket framgår av en anteckning i F m 60: 2: »detta bekom

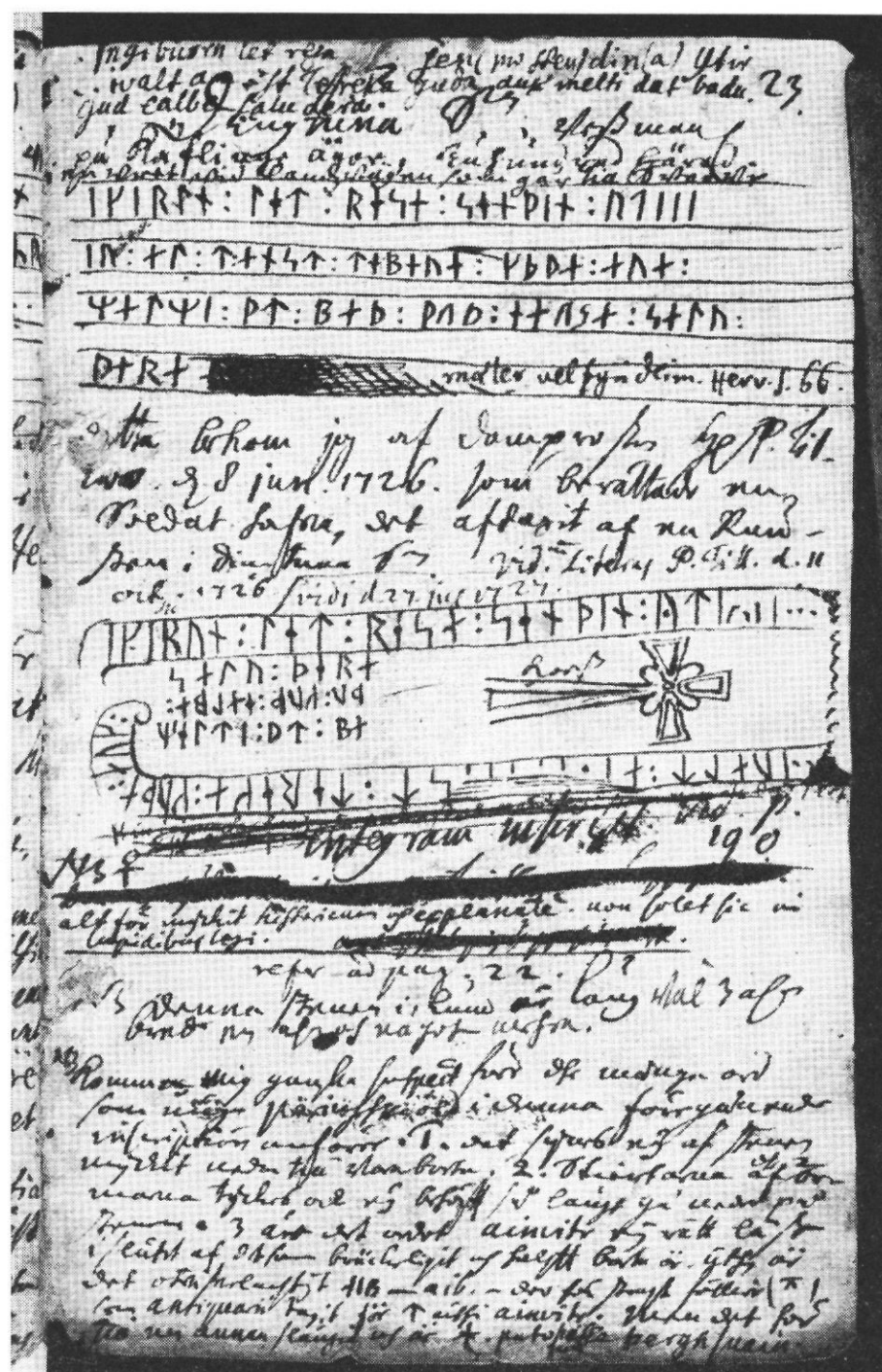

Fig. 4. Vs 3. Kävlinge (Bysingsberg), Dingtuna sn. Efter teckning av O. Celsius.

jag af domprosten Hr P. Tilleus den 8 jun. 1726. som berättade en Soldat hafwa det aftagit af en Runsten i Dingtuna Sn.» (Den runintresserade soldatens läsning återges av Celsius; se nedan.) — Dybeck antecknar år 1862: »De två af gammalt bekante runstenarna inom denna socken, hvilka funnits vid Wendle och Käflinge, äro förkomne.» Reseberättelse 1862: »Fläckebo och Skultuna socknars märklige runstenar funnos alla i sämsta skick och de icke mindre märkvärdiga runstenarne, som intill sednare tider funnits i Dingtuna socken [Vs 3 och 5], sökas nu förgäfv.» I reseberättelsen för år 1864 omtalar Dybeck, att »de för mycket länge sedan förkomne märkvärdige runstenarne vid Vendele [Vs 5] och Käflinge [Vs 3] ... söktes under en hel dag förgäfv.» Tre år senare lämnade Dybeck den överraskande uppgiften, att Kävlingestenen hade återfunnits: »Tiden medgaf i år blott ett kortare besök i Westmanland. Frukten deraf blef att den länge saknade märkvärdiga Dingtunastenen (Liljegr. 1020) återfanns.» Tyvärr är Dybecks uppgift, att han hade återfunnit runstenen, oriktig. Han har tydligen gjort sig skyldig till någon förväxling. Tre år senare skriver H. Hofberg i *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* (VFÅ 1, 1874, s. 36): »Liljegren omnämner [från Dingtuna socken] tvänne runstenar, N:ris 1020 och 1021, af hvilka den förra skulle finnas vid

Käflinge eller det nu varande Bysingsberg, och den andra vid Vendle [Vs 5]. Begge dessa monument sökas nu förgäves, och ingen i socknen kan lemna någon upplysning om, när och huru de blifvit förstörda.» — Stenen har av mig förgäves sökts vid flera tillfällen, senast hösten 1963.

Inskrift (enligt Celsius):

ikirun : let : resa : sen þin : ytir - - ... iualt : a - : - - - - st : tereka : kupa : auk : melti :
           5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55

þt : baþu : kuþ : ealþa : salu : þera
           60   65   70   75

Ingirun let ræisa stæin þenna æftir ... Ingivald ok ..., drængia goða. Ok mælti þat (ok) baðu Guð hialpa salu þæira.

»Ingerun lät resa denna sten efter (sina söner) Ingevald och ..., goda 'drängar'. Och sade det (och) både Gud hjälpa deras själar.»

Till läsningen: Inskriften var, då Celsius läste den år 1727, svårt skadad på två ställen. Dels hade toppen slagits bort, varvid skadan efter 23 R uppstod, dels hade ett stycke av runbandet i stenens högra kant fördärvats, varigenom runorna 32–37 hade blivit oläsliga. 23 R hade endast bistavarna i behåll. Runorna 24 och 25 hade förlorat övre delarna. Inskriften på den förlorade toppen har sannolikt omfattat omkring åtta runor, om man vågar döma efter stenens utseende. Runan 32 hade förlorat toppen i kantskadan och det följande skiljetecknet sin övre punkt. Av runorna 33–37 återstodo på grund av samma skada endast huvudstavarnas nedersta delar. Inskriftens slut, runföljden 53–79, stod inne på stenen, utan ramlinjer. — Den ovan nämnde »soldatens» läsning lyder enligt Celsius: **ikirln : let : resa : sen þin : ut - - - iu : al : t : an st : tebeua : kupa : aua : malmi : þt : baþ : kuþ : eau - a : salu : þara.**

Vs 3 är rest efter två män av en kvinna med namnet *Ingirun*. Detta namn har tydligen varit mycket ovanligt under vikingatiden. I det stora runinskriftsmaterialet är namnet säkert belagt ytterligare endast två gånger, nämligen i U 347: **ikirun** (dat.) och på den sedan länge försvunna runstenen Sö 340: **ikirunar** (gen.). Namnet har emellertid dessutom av allt att döma stått på den likaledes försvunna runhällen U 605. Under medeltiden finnas några enstaka svenska belägg på namnet, medan det förefaller att ha varit helt okänt i det övriga Norden.

Ingerun har utan tvivel varit moder till de två »goda drängar», till vilkas minne hon låter resa runstenen. Uppgiften om att de döda männen voro hennes söner måste ha stått på stenens bortslagna toppstycke, det enda ställe på ristningsytan, där plats har funnits för ett sådant meddelande: **ytir** [: **sun**i : **sina**] *æftir syni sina*, »efter sina söner». Att modern ensam reser stenen efter sönerna torde visa, att fadern redan var död.

Inskriften innehåller också de döda männens namn, vilka emellertid båda äro skadade. Av det första mansnamnet återstår slutet, **iualt**, av det andra endast de två sista runorna, föregångna av fem oläsliga runor. Det första namnet kan med så gott som fullständig säkerhet suppleras till **ikiualt** (ack.). Namnet bör alltså ha varit det väl kända *Ingivaldr*. Något annat mansnamn, som slutar på **iualt**[r] är icke känt. Det är då av intresse, att sonens namn har börjat på *Ingi*- liksom moderns. Namnet *Ingivaldr* förekommer i följande svenska runinskrifter: U 183, 296, 306, 311, 879, Sö 64 och Ög 66. Se även O. v. Friesen, *Rökstenen* (1920), s. 54 f., 135 f. Under medeltiden är namnet vanligt i Sverige.

Svårare är att rekonstruera den andre sonens namn. Det har slutat på **st** (ack.), och före dessa två runor ha enligt Celsius' teckning funnits nedre delarna av fem huvudstavar. Det mansnamn, som bäst kan inpassas på det skadade partiet är onekligen *Ingifastr*, **ikifast** (ack.), ett av de allra vanligaste mansnamnen i de svenska runinskrifterna. Båda sönernas namn skulle då, liksom moderns, ha haft förleden *Ingi*-.

De båda döda männen få på runstenen epitetet **tereka : kupa**, *drængia goða*. (Om *drængr* se *Danmarks Runeindskrifter*, 1942, sp. 643 och där cit. litt. samt S. B. F. Jansson i *Early English and Norse studies, presented to Hugh Smith*, 1963, s. 114 f., 118.) **tereka** ger ett exempel på inskottsvokal i ljudförbindelsen *dr*; jfr **tirika**, *drængia* (pl. ack.) på Sm 93, **terebina**, *drepinn* (Sö 333), **turuknapi**, *drunknaði* (Sö 318), **turu**[t]in,

drottinn (U 942), **tarab**, *drap* (DR 200). Redan dessa exempel visa, att inskottsvokalens kvalitet är beroende av den närmast följande vokalen. Se vidare Vs 9, nedan s. 28, där ett annat fall av epentetisk vokal behandlas (**buru**, *bro*).

Inskriftens slut, runföljden 50–79, som innehåller en hänvändelse till Gud med bön om hjälp för de döda människans själar, är utformat på ett högst ovanligt sätt. 53–57 **melti** kan väl icke vara något annat än pret. av verbet *mæla*, 'säga'. På en uppländsk runsten, U 947, påträffas ett uttryckssätt av besläktat slag; inskriften avslutas nämligen på följande sätt: **nu is : sal : sagat : sua h : iabi : kup :** *Nu es sal sagat sva: hialpi Guð* »Nu är så sagt för själen: hjälpe Gud.» Jfr slutet av inskriften Sö 175: **sant iar·pet·sum sakat uar·nuk·sum·huat·uar·pet**, *Sant iar þæt sum sagat var ok sum hugat var þæt* »Sant är det, såsom det blev sagt och såsom det blev tänkt.»

60–63 **bapu** 'bådo' kan vara felristning eller felläsning för **bap**. — 67–71 **ealba hialpa** ger ett exempel på det särskilt i uppländska runinskrifter vanliga bortfallet av initialt *h* framför vokal; om andra exempel se Vs 29 och 19 (nedan s. 60). Uttrycket *baðu Guð hialpa salu þæira* torde ha haft en motsvarighet på Vs 4: *Biðia nu Guð hialpa ...*

Det är beklagligt, att Vs 3 icke har kunnat återfinnas, och att därför ingen ny undersökning av den originellt formulerade inskriften har kunnat företagas.

Lospånga, Dingtuna sn.

I »Kortt berättelsse uppå dhe uthi Westeråhs Lähn Nambngifne och befundne gamla Antiquiteter», daterad »Westeråhs d. 11 Maj 1682», meddelar Hans Spaak, att »uthi Losponga hoos en gammall Man fins Een Runebook» (se *Rannsakningar efter antikviteter*, 1960, s. 132). Denna »Runebook» har icke kunnat uppsåras.

Lövsta, Lundtorpet, Dingtuna sn.

På gårdsplanen till Lundtorpet (under Lövsta) finns en ristad sten, som har tilldragit sig ett visst intresse. Den upptages i beskrivningen till Geologiska kartbladet »Westerås» (1862): »*Dingtuna socken*: i trakten af Löfsta skall en runsten (med runinskrifter på två sidor) helt nyligen blifvit uppmärksamrad.» R. Dybeck nämner stenen i sin reseberättelse för år 1864 (ATA): »Den nyfunne runstenen vid Löfstad i Dingtuna socken afritades». H. Hofberg beskriver den i »Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 1870» (ATA; tryckt i *VF Å 1*, 1874, s. 36 f.): »På Löfsta bys ägor, öster i socknen, står på gårdsplanen till ett litet torp, som af de kringboende kallas Hellströmstorpet, en rest sten, hvilken har en höjd af 3,2 fot och 0,7 fots bredd, och som på två sidor, nämligen å den norra och vestra, är ristad med större romerska bokstäfver, här och der med några inblandade runor samt deremellan några obegripliga krokar och figurer, hvilka skola föreställa bokstäfver ... Enligt de äldsta personers berättelse har stenen stått der åtminstone sedan deras farfars och mormors tid, och är således icke så nyligen tillkommen.» Dybeck, som tydligen har blifvit irriterad av Hofbergs uttalande om den egendomliga stenen, framhåller i *Runa* fol. 2 (1874) s. 39, att den, »ehuru icke särdeles gammal», torde »vara både märkligare och viktigare än hr Hofberg menar ... Å hans ena sida läses utan svårighet åtminstone ett icke ovanligt runonamn, nämligen *Opbern*, Odbjörn. En gammal man som

Fig. 5. Lövsta, Lundtorpet, Dingtuna sn. Sentida ristning.

Foto M. Bratt 1959.

bott i torpet, vid hvilket stenen är, och som för omkring 20 år sedan afled, berättas hafva kort före sin död utlåtit sig: den der stenen ute på gården ska ni noga akta, ty det är af förfädren sagdt att han är mycket märkvärdig.»

Den egendomliga lilla stenen står fortfarande på Lundtorpets gårdsplan. Grå gnejsgranit. Ytan flagrar. Höjd 1,10 m, ristningsytornas bredd är 22–23 cm. Ristningslinjerna äro breda, klumpigt ristade. Inskriften består av bokstäver och runliknade tecken. Upptill prydas båda ristningsytorna av en krona. Sannolikt är stenen en klumpig efterbildning av »krönte stenar». Troligen har ristningen huggits på 1700-talet (av en soldat?).

4. Vändle, Norrgården, Dingtuna sn.

Pl. 5.

Litteratur: E. Brate, Anteckningar 1898 (ATA); A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (1958), s. 105 not 57.

Äldre avbildning: Brate, foto 1898 (ATA).

Runstensfragmentet står upprest mot en tall, 50 m SÖ om mangårdsbyggnaden i den norra gården i Vändle (3¹, 5¹).

Vs 4 påträffades omkring år 1895. Den första uppgiften om stenen lämnas av E. Brate år 1898. Han skriver: »Runstenen, som blott utgör en del af en sådan, hittades vid afplanandet efter rifningen af en mycket gammal byggnad, som stod nedanför Vendle Norrgård, nedanför höjden, på hvilken denna ligger, mellan dess ladugård och landsvägen; stenen hade legat i grundvalen till denna byggnad.» Vid Brates besök på platsen stod stenen »upprest mot en annan sten i en backe nära gårdens smedja, norr om landsvägen väster om gården.»

Det bevarade stycket utgör sannolikt stenens övre del. Ursprungligen har stenen tydligen varit ganska stor.

Rödgrå granit. Mått: 84 × 67 × 35 cm. Ristningsytan är knottrig på grund av vittring, men inskriften är i stort sett tydlig.

Inskrift:

... - **pan** × **isun** × **isrn** × **brkianu** × **kupil** × ...
                   5   10   15   20

... *godan, sun sinn. Biðia nu Guð hialpa* ... (?)

»... sin son. De bedja nu Gud hjälpa ... (?)»

Till läsningen: Av runan 1 återstår endast ett kort stycke av huvudstavens nedersta del; inga spår av bistavar ha bevarats. I 2 **p** bildar bistaven skarp vinkel; samma form har inskriftens andra **p**-runa (22). 15 **k** är ej stunget, ej heller 20 **k**. I 24 **l** äro övre delarna av huvudstaven och bistaven skadade; runan är dock fullt säker. — A. Ruprecht, som undersökte inskriften år 1955, har icke observerat den skadade runan 1. Runan 15 uppfattar han snarast som **p**; den betecknas som »unsicher» och beskrivs på följande sätt: »die Rille, die wie ein **k**-Beistab aussieht, scheint aber natürlich und die etwas verwitterte Rundung des hier angenommenen **p**-Beistabes geritzt zu sein; andernfalls ergäben die Runen keinen Sinn».

Vs 4 gör på flera sätt ett egendomligt intryck. Icke endast runformerna och ortografien utan också huggningstekniken och ornamentiken avvika från det normala. Det kan därför icke råda någon tvekan om att ristaren har varit ovan att rista runstenar.

Runföljden 5–12 **isun** × **isrn** kan icke tolkas på annat sätt än som *sun sinn* (ack.). Beteckningen av *s* med **is** förekommer i flera uppländska inskrifter från 1000-talet (U 41, 42, 144, 151, 152, 227, 272, 763, 764, 786, 803), i en sörmländsk (Sö 82) och på ännu en västmanländsk, nämligen Vs 15, där ordet *stæin* är ristat **istaen**. På Sö 82, som är påträffad i Tumbo kyrka och alltså befinner sig invid Västmanlands sydgräns, blott omkring 1½ mil S om Vändle, finner man alldeles samma skrivning av pronomenet *sinn* som på Vs 4: **isrn**.

Anmärkningsvärt är också, att fyra av de uppländska runstenarna med den egendomliga beteckningen **is** för *s* äro belägna i västra Uppland: U 763, 764, 786 och 803. — I **isrn** har runan **r** troligen ljudvärdet *e*; pronomenet *sinn* ristats nämligen ofta **sen**.

Inskriftens början och slut äro förlorade. Före det bevarade partiet böra ha stått namnen på dem som ha rest stenen, alltså föräldrarnas; dessutom har där funnits den döde sonens namn och slutligen ett berömande epitet till den döde. Runföljden 1–4 **-pan** torde kunna suppleras **kopan**, *godan* (ack.). I så fall vågar man kanske räkna med att adjektivet har föregåtts av substantivet *dræng* (ack.); jfr *drængia goda* på Vs 3. Det bör emellertid framhållas, att de appositionella bestämningarna till den dödes namn här komma i annan följd än den vanliga. Man skulle ha väntat formuleringen *N. N., sun sinn, dræng godan*, icke *dræng godan, sun sinn*. Se vidare E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 100 f.

Tolkningssvårigheter erbjuder runföljden 13–24 **brkianu** × **kupil** ×, bl. a. beroende på att inskriftens omedelbara fortsättning har gått förlorad. Liksom i **isrn** är **r**-runan här tydligen tecken för vokalljud, men en runföljd **bikianu**, **bekianu** eller **bykianu** ger ingen begriplig mening. Man tvingas att räkna med felristning, vilket med hänsyn till att ristaren tydligen är oövad är försvarligt. Det är sålunda möjligt, att han har råkat rista **k** i st. f. **p** i runföljden **brkianu**. Resultatet av detta försök att ge den egendomliga runföljden en begriplig innebörd skulle då bli **bipia nu**, 'bedja nu'. Om ristaren verkligen har åsyftat dessa två ord kan fortsättningen, **kupil** ×, knappast innehålla något annat än *Guð hialpa* (*salu hans* e. d.). På Vs 3 finns en formulering, som förtjänar att nämnas i detta sammanhang: **bapu : kup : ealba : salu : pera**. Verbet *hialpa* ristats i pres. konj. flera gånger **ilbi**; se U 160, 341, 696. — A. Ruprecht har kommit till i stort sett samma resultat rörande detta parti av inskriften. Han skriver (a. a.): »Die letzten Runen müssen der Anfang von 'Gott helfe ...!' ... sein. Das davor Stehende bedeutet höchstwahrscheinlich *biðia nū* 'bittet nun' ... Bei der hier dargebotenen Deutung ist der Infinitiv von *biðia* als Imperativ interpretiert worden — eine Anwendungsweise, die nach A. Noreen, Altschwed. Grammatik, § 566 Anm., möglich ist.»

Det bör framhållas, att Vs 4 är en egenartad, av allt att döma jämförelsevis ung runinskrift (1100-talet?).

Vs 4 visar överensstämmelser med den ovan nämnda, likaledes fragmentariska Tumbostenen (Sö 82). Det är möjligt, att de båda stenarna ha ristats av samme man, även om ristningen på Tumbostenen förefaller att vara av något högre kvalitet.

5. Vändle, Sörgården (Gästgivargården), Dingtuna sn.

Pl. 4–5.

Litteratur: L 1021. Ransakningarna 1667–82 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 10, s. 22 och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 112, 132); J. Hadorph, Brev den ²¹/₄ 1685 till landshövding B. Gyldenhoff (Antikvitetskoll. Handl. X, ATA); J. Peringskiöld, Monumenta 1; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 365, 417; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 343 (nytrycken 1904, s. 263 och 207); N. R. Brocman, Anteckning i Bautil (R 556a, s. 297); E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige, 8. uppl. (1828), s. 193; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 109; R. Dybeck, Forskningsberättelse för 1850, 1851 och 1852 (ATA), s. 55, Antiquarisk berättelse för år 1859, s. 12, 1862, s. 19, 1864, s. 22, 1868 (ATA), s. 24, Runa (fol.) 2 (1874), s. 23, 39; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 1870, s. 39 (ATA; tryckt i VFÅ 1, 1874, s. 36); E. Brate, Anteckningar 1898 (ATA); B. Engström, Den västmanländska kungsvägen (i: Svenska Vägförvaltningens Tidskrift 1930), s. 100; H. Schück, Minne av Johan Hadorph (i: SAH 43, 1933), s. 296, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 2 (1933), s. 420; S. B. F. Jansson, Runinskrifter (i: En bok om Målarlandskapen, 1953), s. 95; O. Björnånger, Kolsvabygdens historia (i: Kolsvabygd 1955), s. 63; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (1958), s. 53, s. 162.

Äldre avbildningar: Celsius, bläckteckning i F m 60: 2, s. 417; Brate, foto 1898 (ATA).

Runstenen står rest på Vändle Sörgårdens gårdsplan, 20 m SSÖ om mangårdsbyggnaden.

De äldsta kända uppgifterna om Vs 5 finnas i *Ransakningarna*; »Jfron Dingtuna Församling» meddelas bl. a.: »Wthi Vende by hoos Erick Oloffzon, och en Steen medh Runska Bookstäfver, brukas på hans gård,

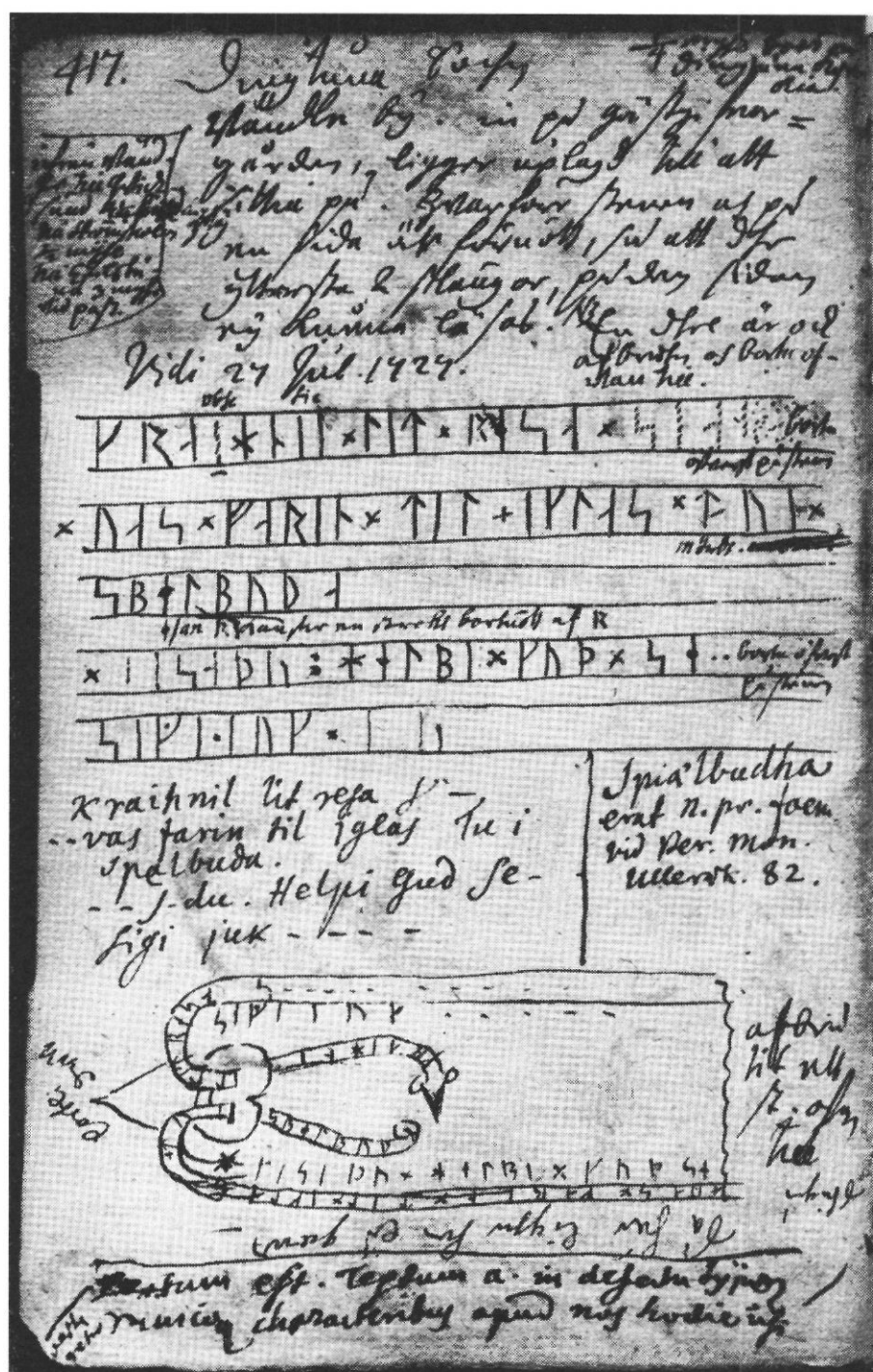

Fig. 6. Vs 5. Vändle, Sörgården, Dingtuna sn. Efter teckning av O. Celsius.

för en bordsteen, efter gammalt bruk.» (En »Förteckning ... på Antiquiteter» i Peringskiölds *Monumenta* 1 upptager en runsten »uti Wändelle by hoos Erk. Olofzson».)

I sin »berättelsse» av den 11 maj 1682 lämnar befallningsmannen Hans Spaak följande upplysning: »wijdh Wendelle byn stå fyra steenar, på den ena är Runska Skrifwit».

I ett brev till landshövdingen B. Gyldenhoff den 21/4 1685 ger J. Hadorph ett par uppgifter om Vs 5. Mångenstädes ligga »Runestenar omkull, många medh Bookstäfwerne nidh åth iorden, hwarföre almogen borde angifwa alla sådanne långa gråhallar och upresa, ty dhe hafwa alla sina betydelse. En sådan ligger in på gästgifware gården i Wändela och Dingtuna sochn, som borde utföras och sättias wid bron, dher han fordom stått. Nu ligger han på gården och af tramp aldeless förnöttes.»¹

O. Celsius, som undersökte Vs 5 den 27 juli 1727, antecknar i *Svenska runstenar* (F m 60) 2, s. 417: »Dingtuna Sochn Wändle by. in på gästgifwargården, ligger uplagd till att sittia på. Hwarföre stenen och på en sida ähr förnött, så att dhe yttersta 2 slängor, på den sidan eij kunna läsas. NB En dhel är ock afbruten

¹ Om Hadorphs brev se vidare nedan Vs 9 och 10, s. 25.

Till läsningen: Av den ursprungligen ganska långa inskriften återstår numera praktiskt taget endast runföljden 17–33 + **uas** × **farin** + **til** + **ekla-s**. Denna är mycket grund men kan trots detta betecknas som fullt säker. Sk före 17 **u** står i en urgröpning. 18 **a** har, i likhet med de övriga **a**-runorna, ensidig bistav. I 19 **s** är mellanleden onormalt lång. I 20 **f** ha bistavarnas ändar förlorats genom flagring. 25 **t** står något lutande. 26 **i** är ej stunget. 27 **l** har förlorat toppen. I 28 **e** finns något nedanför stavens mitt en grund fördjupning, som troligen är huggen. 29 **k** är ej stunget. 30 **l** är lätt skadat upptill genom en kantflagring. 31 **a** är skönjbart som en skuggning i ytan. Av runan 32 finns endast ett svagt spår av huvudstaven; 33 **s** framträder endast som en skiftning i stenytan. De följande runorna här i slingans slutparti kunna numera icke urskiljas med någon som helst säkerhet. Man kan konstatera, att inskriften har fortsatt inne på stenen, i en inre ram. Där finnas svaga spår av ett 15-tal runor, av vilka emellertid på grund av nötning de flesta tyvärr äro oläsliga. Endast runföljden 55–58 **i** × **kup** torde nu kunna läsas. — Celsius: Platsen för runan 4 har i uppteckningen markerats med korta streck; på teckningen är den återgiven som **i**. Runan är »obsc», alltså otydlig. Runan 8 uppfattar Celsius som **l**, men eftersom bistaven i hans uppteckning av inskriften är raderad, förefaller det som om runan har varit skadad. 16 **s** har i uppteckningen markerats med punkter; på själva teckningen är däremot runan utritad. Fortsättningen av inskriften på denna stenens vänstra sida är markerad med punkter. Celsius anmärker, att ristningen är »borta öfwerst på stenen». 28 **i**. De svaga spåren av runan 32 ha förbisetts. 34 **t** anges som »mörkt»; runan har alltså varit otydlig. Av 45 och 46 voro tydligen endast huvudstavarna säkra. Runan 48 är osäker; kan ha varit **a** eller **i**. Efter 60 **e** anmärker Celsius: »borta öfwerst på stenen». Av 68 har en huvudstav varit skönjbar och av 69 huvudstaven och nedre hälften av en **u**-bistav.

Brates undersökningsprotokoll av år 1898 visar klart, hur svårläst Vs 5 då var: »Emedan stenen så länge varit utsatt för nötning, är större delen af den forna inskriften utplånad. Uti stenens ursprungliga vänstra slinga, i hvars början inskriften finnes bevarad hos Celsius, finnes nu ingen runa i behåll, äfven själva slingan är nästan alldeles bort». Av detta uttalande framgår, att Brate icke har observerat, att stenens vänstra långsida, sedan Celsius' undersökning år 1727, har slagits bort. Inskriften är där sålunda icke »utplånad» eller »nästan alldeles bort» utan bortslagen. Denna åverkan har av allt att döma gjorts, då runstenen omformades till trappsten. Brate fortsätter: »Däremot finnes inskriften efter stenens högra långsida så pass bevarad, att den med säkerhet kan läsas så, som Celsius gjort.» Före sk framför 17 **u** tycker sig Brate kunna urskilja en **t**-runa: »särskildt tyckes det högra kännestrecket vara tydligt.» Av 32 **n** »är kännestrecket i behåll och ett litet stycke af stafven ofvan och nedan; kännestreckets spets mynnar in i öfre stafven af den svaga» 33 **s**. Brate translittererar på följande sätt den del av inskriften, som han i »öfverensstämmelse med Celsius» kan läsa »med tämlig säkerhet»: ... **t** × **uas** × **farin** × **til** × **eklans** ×.¹

Celsius' läsning är grundläggande, icke endast för de nu bortslagna partierna utan också för de hårdast nötta delarna av inskriften. Det bör framhållas, att runstenen vid tiden för hans undersökning ännu icke hade blivit inlagd som trappsten; ristningen kan då ej ha varit tillnärmelsevis så sliten och otydlig som den numera är. Men stenen var tyvärr redan då fragmentariskt bevarad, och vissa partier voro tydligen svåra eller omöjliga att läsa. Inskriften kan därför icke rekonstrueras i sin helhet.

Runföljden 1–8 **kra - hni -**, som börjar vid ormhuvudet, innehåller givetvis ett personnamn, namnet på den som lät resa stenen. Något namn som låter sig förena med denna läsning finns tyvärr icke.

Den dödes namn har gått förlorat. Det har stått antingen i runslingan till vänster på stenen eller också på det bortslagna toppstycket.

Runföljden 37–44 **sbelbuþa** innehåller utan tvivel en form av det väl kända mansnamnet *Spiallbuði*. Detta namn är säkert belagt i nio svenska runinskrifter från 1000-talet. Av dessa äro sex från Uppland, en från Östergötland (Ög 66), en från Närke (Stora Mellösa kyrka) och en från Västmanland (Vs 5). De uppländska beläggen äro: U 88, 363, 501, 687, 727, 865. Dessutom har namnet med all sannolikhet förekommit

¹ A. Ruprecht lägger Brates fotografi till grund för sitt tolkningsförslag: »Lesung nach E. Brates Photo von 1898 im ATA». Grunden till hans tolkning är alltså den läsning, som Brate själv i protokollet betecknar som sin »oriktiga läsning». Tolkningen blir därför förfelad.

på den skadade runstenen U 211. Enstaka medeltida belägg finnas från Uppland, Södermanland, Västmanland, Hälsingland och Ångermanland. Namnet, som förefaller att ha varit okänt utanför Sverige, är ur kulturhistorisk synpunkt av intresse; det är identiskt med ett appellativ *spiallbuði* 'buddbärare'; jfr forneng. *spellboda*, 'messenger, ambassador, prophet, public speaker'. Namnet har alltså ursprungligen använts som tillnamn och i likhet med många andra sådana övergått till att brukas som personnamn. Förleden i namnet är ordet isl. *spiall*, n. (got. *spill*, forneng. *spell*, fornhögt. *spell*). I isländskan betyder ordet 'berättelse, nyheter, samtal' osv.; jfr *guðspiall*, 'evangelium'. (Ett mansnamn *Spialle*, *Spiälle*, *Spiälde* är i medeltida källor belagt från Norrland och Nyland. Detta namn är identiskt med appellativet isl. *spialli*, m. 'samtalsvän, umgängesvän'.)

Spiallbuða på Vs 5 är sannolikt genitiv av namnet. Det närmast följande ordet kan icke tolkas. Celsius' läsning av det tydligen redan vid hans undersökning nästan utplånade inskriftspartiet erbjuder en mycket osäker grund för spekulationer över vad där kan ha stått. Sammanhanget gör det emellertid frestande att gissa, att satsen har innehållit en upplysning av ungefär följande slag: »Han dog i Spjallbodes härskara»; jfr uttryck som **etapis** × **i** × **ikuars** × **hilfniki** × *ændaðis i Ingvars hælfningi* »dog i Ingvars härskara», **i** × **ikuars** × **lip** i *Ingvars lið* »i Ingvars här» osv. Spjallbode skulle i så fall ha varit ledare för ett vikingatåg i västerled.

Lyckligtvis är det avsnitt av inskriften fullt säkert, som omtalar, att den döde hade farit till England. Vs 5 är alltså, i likhet med Vs 9 och Vs 18, rest till minnet av en englandsfarare. På Vs 18 återfinns samma formulering som på Vs 5: **uas farin · til eklans**; på Vs 9 lyder den ifrågavarande satsen: **han uarp** × **typr** × **a eklati** ×.

Av Västmanlands fåtaliga runstenar äro sålunda tre resta efter män, som ha varit västerut och två (Vs 1 och 19) efter män, som ha omkommit på österfärder. Därtill kommer, att Vs 22 och 27 omtala män, vilka ha omkommit under utlandsfärd utan att resornas riktning eller mål anges.

Vs 5 har utan tvivel ursprungligen varit en ståtlig runsten. Ristningen har bestått av en enkel drakslinga, löpande längs stenens kanter, nedtill sammanhållen av ett iriskt koppel. Ristningen är signerad av en eljest obekant ristare med namnet *Siggi*. Detta är kortnamn av mansnamn på *Sig-* (*Sigfastr*, *Sigdiarfr*, *Sigurðr* osv.), ett namn alltså av samma typ som de i svenska runinskrifter vanliga kortnamnen *Sibbi* (av *Sigbiorn*) och *Tobbi* (av *Dorbiorn*). Namnet *Siggi* är eljest icke belagt i de svenska runinskrifterna; däremot förekommer det ofta i medeltida svenska källor.

E. Brate har förbisett ristaren *Siggi*; man finner honom icke upptagen bland de västmanländska runmästarna i arbetet *Svenska runristare* (1925).

Om man vågar döma av Celsius' teckning och av vad som nu återstår av ristningen, har *Siggi* ingalunda varit någon oövad eller konstnärligt sett obetydlig ristare. Huruvida han har ristat några andra runstenar kan numera ej avgöras.

6 och 7. Västerås, Domkyrkan.

Litteratur: L 1902, 2002. J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 145, 148; O. Grau, Beskrifning Öfver Västmanland (1754), s. 78 not c (nytrycken 1904, s. 59 not c; bihang s. xxi); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 161, 172; L. G. Sohlberg, Historisk Beskrifning öfver Domkyrkan i Westerås (1834), s. 8, 39; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 1870, s. 9 (ATA; tryckt i VFÅ 1, 1874, s. 11); G. Boëthius, Studier i Västerås Domkyrkas byggnadshistoria (i: Fornvännen 1919), s. 175 f.

Avbildningar: Bläckteckning jämte kopia i Peringskiölds Monumenta 4, bl. 145, 148; bläckteckningar (i: Liljegren, Fullständig Bautil, ATA).

Vs 6 och 7 utgöras av två nu förlorade runristningar, vilka voro inhuggna i en sydportal i Västerås domkyrka. Inskrifterna fördärvades, när sydportalen avlägsnades i samband med domkyrkans »restaurering» år 1856.

I Peringskiölds *Monumenta* finner man följande uppgifter om de två runristningarnas plats: »Vti Södra Wapenhuset på hwardera sidan om dören uti Muren stå desse runska Carachterer i tegel sten inhuggne.» Vs 6 var inristad »wed ingången på vänstra handen», Vs 7 »på högra handen». — Olof Grau anger ristningarnas plats helt kort: »I stora södra dören synes en Runeristning.»

I *Runlära* (1832, s. 172) nämner Liljegren »de stycken af Runraden, som funnits å tegelstenar wid en dörr i Westerås Domkyrka». *Runurkunder* (1833) nr 1902: »Westerås Domkyrka, vid S. Dörren». Liljegren hänvisar till Grau och två osignerade teckningar i *Fullständig Baitil* (se fig. 8 och kopia nedan): »Af inskriften, ristad i teglen på båda sidor om dörren hafva blott spridda runor (och orden *gara* och *Gus*.) funnits i sednare tider tydliga, jemte runraden.» (L 2002: »Westerås, vid Domkyrkodörren i teglen.»)

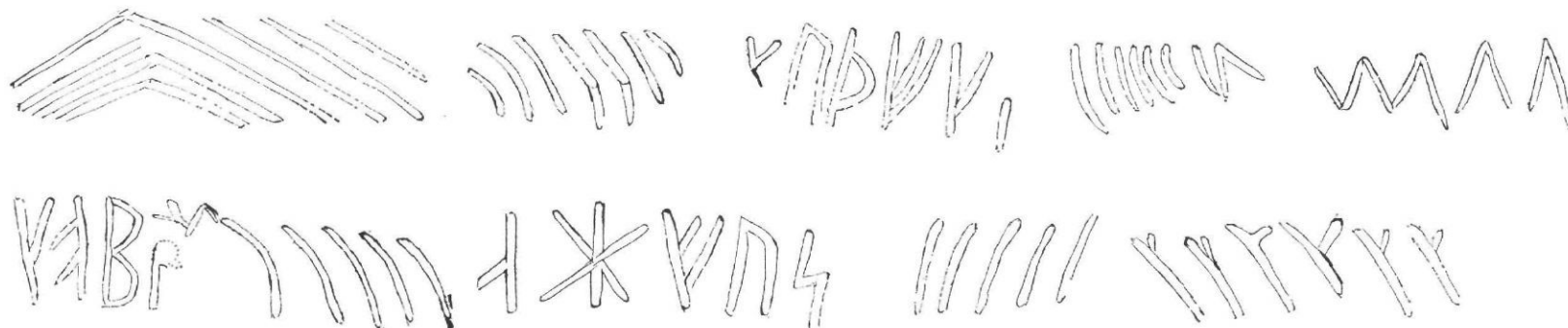
I *Historisk Beskrifning öfver Domkyrkan i Westerås* (1834) omtalar L. G. Sohlberg de båda ristningarna i samband med sin redogörelse för »Domkyrkans inandöme och inredning». Sohlberg skriver (s. 39): »Kyrkodörrarna äro till antalet 5, nemligen 2 å norra och 2:ne å södra sidan samt en å vestra gafveln... Endast vid den större dörren på södra sidan finnes ett så kalladt vapenhus, hvars hvalf förvarar lemningar af en äldre målning. I detta vapenhus finnes en Runristning i muren på ömse sidor af inre kyrkodören.»

Åren 1856–61 företogs genomgripande ombyggnadsarbeten i domkyrkan. Därvid gingo som ovan nämnts Vs 6 och 7 förlorade. Hofberg skriver år 1870: »De runristningar Liljegren omnämner ... såsom befintliga i teglen på ömse sidor om södra dörren, och af hvilka ristningar ett par enstaka ord, samt runalfabetet i vanlig ordning för icke så längesedan kunde läsas, hafva gått förlorade vid den senaste kyrkoreparationen, då denna dörr flyttades längre åt öster.»

Runinskrifterna ha huggits i kapitalfriserna till den portal, som har haft sin plats i det gamla långhusets södra vägg. G. Boëthius anser, att »portalens romanska form styrker dess 1200-tals ursprung. Den plats den hade överensstämmer ju också med de fragmentariskt bevarade nord- och sydportalernas i Strängnäs domkyrka, som där tillhöra 1200-talet.»

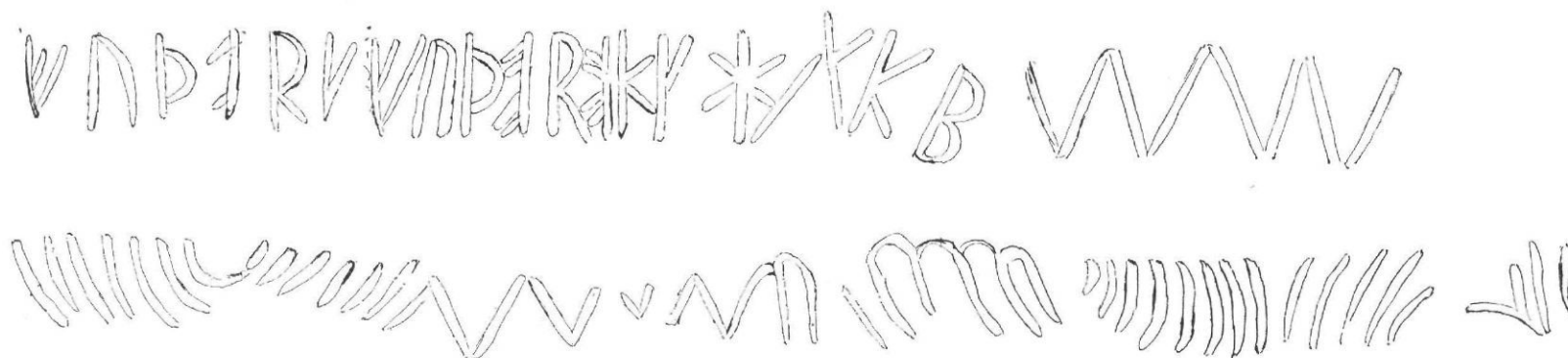
Inskrift (enligt teckning i *Fullständig Baitil*):

Vs 6:

- upfk - kob - ah fus
5 10 15

Vs 7:

fupork fuporo - k hk - b
5 10 15

8. Västerås, Domkyrkan.

Pl. 5.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Skrivelse till Riksantikvarien den 12/8 1958 (ATA), Rapport om östgötska och småländska runfynd (i: Fornvännen 1959), s. 97 f.

I sakristiekällaren i Västerås domkyrka upptäcktes år 1958 en kort runinskrift. Inskriften, som kom i dagen vid de då pågående restaureringsarbetena, befinner sig under nischen i »vinkällarens» södra vägg. Runorna ha ristats i våt, medeltida puts.

Runornas höjd är 6 cm. Linjerna äro smala, ristade med ett spetsigt verktyg, sannolikt en kniv.

Inskrift:

...þ **auē** m

»... Ave M(aria).»

Till läsningen: Vad som har stått före 1 þ kan ej numera avgöras. Runan 2 är en **u**-runa med ett kort tvärstreck mitt på huvudstaven och ett likartat streck på bistaven. Runan är alltså en binderuna, som knappast kan läsas på annat sätt än som **auē**. 3 m är tydligt.

Den efter binderunan **auē** ristade **m**-runan skall utan tvivel uppfattas som en förkortning för *Maria*. Inskriften utgöres sålunda av änglahälsningen. Ett stöd för denna tolkning lämnar en för några år sedan iakttagen runristning på en brudstol i Gamla Uppsala kyrka. Där finner man, liksom på några medeltida kyrkklockor med runinskrift, samma binderuna **auē** omedelbart före runföljden **maria**.

Vs 8 har säkerligen ristats under medeltiden. Närmare kan den lilla inskriften ej dateras.

Västerås.

Olaus Rudbeck omtalar (i *Atlantica* 3, 1698, s. 13 f., nytrycket 1947, s. 23) en runsten, som skulle ha funnits »uthi Lectoris Theol. Trägård, östernorr om Domkyrkian».

Den eljest okända »runstenen» nämns av Rudbeck i följande sammanhang: »För en tijo åhr sedan, när iagh reste til Wittulsängen en half mijl härifrån Upsala, så står en Steen i åkeren wijd vägen ..., rijtader med Drakar och Runebokstäfwer, så frågade iag af Bonden Mattz Ersson, hwad han wiste att seija om denna Stenen, han sade effter de Gambas berättelse, så ligger här een stor Krigzman, som effter sin dödh är wänd i denna Stene-Draken. Då swarade iagh, tror det gemena Folket eller I, att det skall wara sant, han swarade att många af de gemena och serdeles våra Fäder hafwa det trodt, och der som någon af de klokesta och käckesta Konungar eller Krigzkiämpar äro i sådana Drakestenar wände, så hafwa gemene Man dyrkat sådana Stenar som Gudar; och att gifwa sina Barn som de ärnat till Krigzmän, mod och krafft, eller de siuke hälsa, hafwa de tagit deras kläder och swept om dessa Stenar, och gnidet dem der på, eller skafwat med Knifwen små sand af dem, och gifwit dem in. Sådana Stenar hafwa stådt på Gambla Upsala Högar, men för Afguderijt skull äro de dädan tagne först i Christendomen ... uthi Wästerås uthi min Sahl. Faders Biskop Joh. Rudbeckii tijd, när han dijt kom stodh ännu en sådan Steen uthi Lectoris Theol. Trägård, östernorr om Domkyrkian, som nemmast är detta nya Gymnasium. Hwilken han måste låta bortföra och nedergräfwä, emedan den wijdskeppelsen ändå hoos fattigt Folk war behollin, att de om nättren gingo där in och swepte sina kläder om Stenen. Äfwen det samma berättade mig Mag. Törnwald ifrån Östgiöthland, att der och några Runstenar woro, som de i lijka måhl missbrukade.»

Västerås, Johannisberg (f. d. Lundby sn).

I *Runurkunder* (1833) upptager Liljegren som nummer 1019 en runsten vid Johannisberg, Lundby sn. Som källa hänvisas till Peringskiöld. I en »Förteckning på ... Antiquiteter» i *Monumenta* 1 finns följande uppgift under Lundby socken: »Johans bärg ladugården en hwijt sten». Det torde vara möjligt att fastställa, vilket fornminne som åsyftas med denna »vita sten». I sin redogörelse för »Johannisbärg en Konungs-Ladugård» skriver O. Grau: »På södra Ladugårds gårdet är Önstens borgen, som i fordna tider utan twifwel warit en skans eller fästning för

Fig. 9. Vs 9. Västerås, Saltängsbron. Efter teckning av J. Bureus.

Fig. 10. Vs 9. Västerås, Saltängsbron. Efter teckning av H. Hofberg.

gården: Mycken sten, och teckn til ingången eller öppningen på honom synes ännu: Derifrån har den stora stenen kommit, som nu förwaras uppe wid gården, hwilken är hwit, hel trind, som et klot, och hafwa på honom warit ristade bokstäfwer förr at läsa, som nu äro förnötte» (*Beskrifning Öfwer Wästmanland*, 1754, s. 359). Detta ornerade stenklott är ännu i behåll. Någon runsten har däremot icke funnits vid Johannisberg.

9 och 10. Västerås, Saltängsbron (f. d. Lundby sn).

Pl. 6–7.

Litteratur: B 1082, L 1016, 1017, (1018). J. Bureus, F a 6 s. 237 (Bureus' egen uppteckning), F a 10: 2 bl. 91 b, F a 5 s. 226, F a 1 s. 111; Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 11 och i Ransakningar efter antikviteter bd 1, h. 1, 1960, s. 133); O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam Scandicam* (1675), s. 74 f.; J. Hadorph, Brev den 21/4 1685 till landshövdingen B. Gyldenhoff (i: *Antikvitetskoll. Handl. X, ATA*); J. Peringskiöld, *Monumenta* 1 och 4; O. Grau, *Beskrifning Öfwer Wästmanland* (1754), s. 354 f. (nytrycken 1904, s. 273 f.; s. 218 f.); N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 176; J. Fischerström, *Utkast til Beskrifning om Mälaren* (1785), s. 135; E. Tuneld, *Geografi öfver Konungariket Sverige* (1828), s. 195; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 109; R. Dybeck, *Runa* 1844, s. 53, *Antiqvarisk berättelse för år 1859, 1864 och 1868* (ATA), *Lundby socken* (ATA), *Runa* (fol.) 2 (1874), s. 4, 39; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 122; V. Karlsson, *Några ord till upplysning om bladet »Westerås»* (1862), s. 27; H. Hofberg, *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* 1870, s. 29 f. (ATA; tryckt i VFÅ 1, 1874, s. 27 f.); L. Ersson, *Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); *Vestmanlands kalender* 1881, s. 329; E. Brate, *Anteckningar* 1898 (ATA); S. Kjersén, *Skrivelse den 23/7 1908* (ATA); S. T. Kjellberg, *Vallby* (i: VFÅ 16, 1926), s. 49; B. Engström, *Den västmanländska kungsvägen* (i: *Svenska Vägföreningens*

Tidskrift 1930), s. 101; H. Schück, Minne av Johan Hadorph (i: SAH 43, 1933), s. 296, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 2 (1933), s. 420; S. B. F. Jansson, Skrivelser till Riksantikvarien 1936 och 1937 (ATA), VFÅ 24 (1936), s. 2; C. Claesson, Fasta fornlämningar i Västerås stadsområde (ATA); S. Drakenberg, Västmanlands Fornminnesförening 1861–1936 (i: VFÅ 24, 1936), s. 10 f.; M. Stenberger, Västeråstraktens förhistoria (i: Västerås genom tiderna 1, 1956), s. 423 f.; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (1958), s. 53, 161.

Äldre avbildningar: J. Bureus, teckning av Vs 9 (i F a 10: 2); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4, B 1082 och Grau a. a.); Hofberg, bläckteckningar (återgivna i VFÅ 1, pl. 5 och 6); Brate, foto 1898 (ATA); Kjersén, teckningar 1908 (ATA); Jansson, foton 1936 (återgivna i Västerås genom tiderna 1, s. 424); Claesson, foto 1936 (ATA).

De båda stenarna Vs 9 och 10 stå resta vid gamla landsvägen Västerås–Köping. Den runristade stenen (Vs 9) står vid norra vägkanten, 35 m ÖNÖ om skälet vid den väg, som i sydlig riktning leder till Rytterns kyrka, 12 m Ö om Saltängsbrons östra landfäste. Vs 10 har sin plats vid landsvägens södra sida, mitt emot Vs 9. Platsen för Vs 9 är utmärkt på Geologiska kartbladet »Westerås».

Bureus, som själv har undersökt Vs 9, anger stenens plats sålunda: »Wid Westerårs i Longängen» (F a 6), »Wästerårs På Långängen» (F a 5 och F a 1). — I Hans Spaaks relation (i *Ransakningarna*), daterad »Westeråhs d. 11 Maj 1682», finnas följande uppgifter om Vs 9 och 10: »Wijdh Saltängz broen ligger 2:ne Steenar, en på hwardera sijdan om vägen medh bookstäfwer på, säges waritt begrafningzplatzer, för biskopar, eller des graff steenar.»

År 1685 planerade Johan Hadorph en antikvarisk resa till Västmanland och Västergötland. Med anledning av den tilltänkta resan skrev Hadorph (²¹/₄ 1685) ett brev till landshövdingen B. Gyldenhoff i Västerås. I brevet lämnar Hadorph några intressanta upplysningar om Vs 9 och 10: »Eliet måste iag tienstl berätta, att wid Broon moot Långängen, liggia 2. Runestendar omkullkastade, en på hwar sijda om vägen, och hafwa fordom stått uppe, men genom långlige tijder omkull fallne, hwilka begge något hafwa att betyda. Om hr. landshöfd:n wille befalla, att dhe begge resas up på hwar sin sijda om vägen en aln från dijen, och skolas wäl kring medh grååsteen, fast än muren ginge in till dijet, och blefwe en wägg dher af, och dhe eij längre iordsattes än Rijtningen och Bookstefwerne å begge sijdor blifwa ofwan iord, så wore det en märkelig antiqitet och prydnat å den orten, som många andra landshöfdingar försummat hafwa. wille och hr landshöfd:n åkosta dheras uprijtning medh olliefärgor, för 2 eller 3 dhr kppmt:, så will iag tillsäija då iag dijt reser, och kunde så uprijtas, att i 300 åhr skall färgen quart sittia. Således finnas och mångastädes Runestendar omkull, många medh Bookstäfwerne nidh åth iorden, hwarföre almogen borde angifwa alla sådanne långa gråhallar och upresa, ty dhe hafwa alla sina betydelse.»

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är med bläck antecknat: »SaltEngz broon i Lundby sochn» (B 1082: »Salt ängs bron»; L 1016: »Saltängsbron», L 1017: »Dersammastädes, en med blotta slingor och ett djur».¹ I *Monumenta* 1 finns i en »Förtekning på ... Antiquiteter» följande uppgift om Vs 9 och 10: »Lundby Sn Widh Saltängzbron, på hwardera sijdan om vägen.»

O. Grau beskriver platsen för Vs 9 utförligt: »Midt i socknen, der stora landswägen stryker fram åt Köping eller Wästerås stad, ligger en stor äng, Långängen kallad, i hwilken ej allena de fläste hemman här i socknen hafwa sin höslog, utan också någre hemman i Dingtuna sockn, hwilke ligga der inåt på wästra sidan, nämligen: Froby, Bobärga och Bälby. En liten bäck löper igenom socknen ifrån Bäckby twärt öfwer Långängen och stora landswägen åt Saltängsbron, som är bekant, och sedan vidare öster åt K. Ladugården in i Mälaren. Wid nyssnämnda bro finnes en Runsten.»

R. Dybeck har vid flera tillfällen haft anledning att nämna Vs 9 och 10. I *Runa* (Augusti-Häftet 1844) skriver han: »... vid den så kallade Saltängsbron, öfver hvilken landsvägen mellan Westerås och Köping löper, stå på hwar sida om vägen, midt emot hvarandra, en rest sten, af hvilka den ena äger kring ett inristadt stort kors, en runskrift, hvaraf inhemtas, att en vid namn Gisl låtit göra bron efter sin son Ost (Östen?), som vardt död i England. Den motstående stenen äger äfven en ristning, föreställande ett fyrfotadt djur, inveckladt i en

¹ Liljegren upptager i *Runurkunder* (1833) tre runstenar vid Saltängsbron. Den av honom som nr 1018 upptagna tredje stenen anges som »oafritad». Någon tredje sten vid Saltängsbron har emellertid aldrig funnits. Liljegren har tydligen missuppfattat en uppgift i Peringskiölds *Monumenta* 1. Ifrågavarande uppgift åsyftar otvivelaktigt endast Vs 9 och 10.

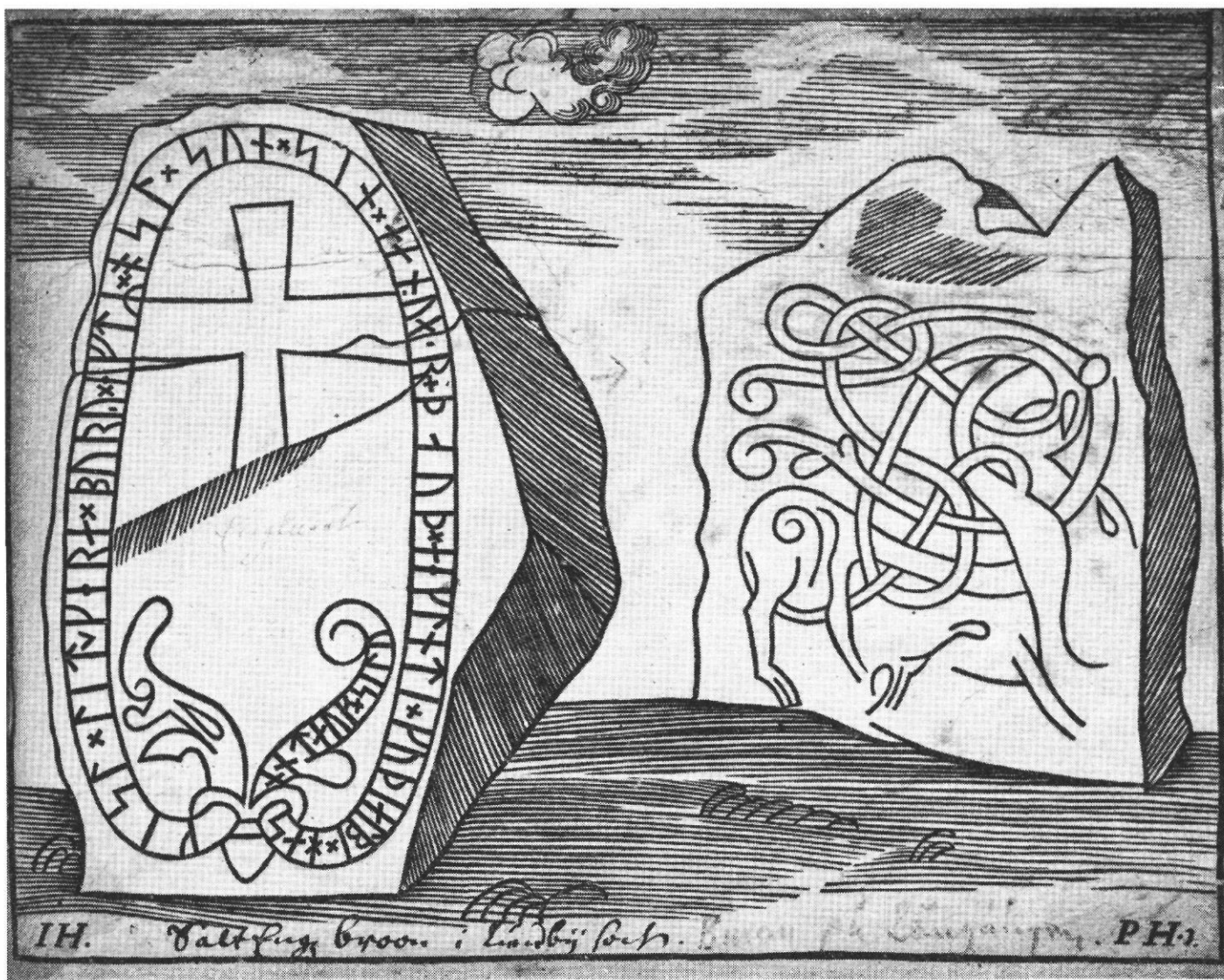

Fig. 11. Vs 9 och 10. Västerås, Saltängsbron. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1082).

mängd slingor, men saknar runor. Denna, hvars ristning nu är i det närmaste utplånad, tillhör sannolikt äldre tider. I Hans Spaaks ... berättelse förmäles, att, enligt sägen, de varit 'begrafningz-platzer för biskopar eller des graffsteenar'. Nu deremot vet allmogen berätta, att en jätte ligger här begravven. Hans kropp säges sträcka sig under vägen från den ena stenen till den andra.»

Enligt Vitterhetsakademiens föreskrift utfördes under Dybecks ledning omfattande fornvårdsarbeten med runstensmonumentet vid Saltängsbron.¹ I Reseberättelsen för år 1864 lämnar Dybeck följande redogörelse för arbetet: »Runstenen vid Saltängsbron ... har i urminnes tid legat sunken i dyn helt nära bäcken, så att blott öfre ändan af honom varit synlig. Han blef genom mitt föranstaltande uppgräfd, flyttad fyra alnar längre från bäcken till en högre plats och der rest på en lagd fast stengrund med en större häll midt under stenen. Vid runstens upptagande träffades, två fot under jordytan ett till honom hörande mindre stycke med runor, hvilka fullständiga den viktigaste delen af inskriften.» Resningen var tydligen ej tillräckligt omsorgsfullt utförd; redan några år senare lutade stenen åter. Detta framgår av de uppgifter, som lämnas av Dybeck i *Runa* (fol.) 2: »År 1874 [skall vara 1864] lät jag ånyo resa denne sten, som då var i det närmaste liggande, men likväl egde på sitt ställe det med två grofva, nu något krökta, järndubbar fordom frånbrustna och derefter tillfogade öfverstycket, men deremot saknade ett möjligen på sednare tid franskildt mindre stycke af högra kanten, innefattande en del af slingan, med runorna **a** och **r**, samt öfre delen af **p**. Stycket söktes då grunden upptogs, och det fanns två fot under jordytan, samt lemnades sedermera af mig till förvar

¹ Enligt en annan uppgift blev stenen »istandsatt» av markägaren på anmodan av Västmanlands fornminnesförening; se *VFA* 24 (1936), s. 2 och 10 f.

bland Fornm.-för:s samlingar.» År 1876 meddelar Dybeck, att Vs 9, »hvilken sten jag 1864 lät åter resa på nylagd stengrund, lutar redan något litet. Marken består af lös jäsjord, hvarföre ock den midt emot på södra sidan om landsvägen stående slingstenen utan runor, hvilken säkerligen saknar stengrund, sunkit så djupt att bara det som finnes aftecknad i West. F.F:s Årskrift, pl. VI¹, är ofvan jord. Det öfriga ... finnes under markytan.»

Hofberg beskriver år 1870 de båda stenarna på följande sätt: »På Hammarby gärde, omkring trettio steg öster om den s. k. Saltängsbron och tio steg norr om landsvägen, står den af Liljegren under N:o 1016 omnämnda runstenen. Stenhällen ... har legat omkullfallen och afslagen, men vid stenens uppresande för några år sedan åter ihopsatt. Vid denna afslagning, eller måhända då stenen sedan med jernkrampor hopfogades har dess främre yta på midten blifvit afflagad, hvarigenom en del af inskriften och något af ristningen gått förlorad.» Om Vs 10 skriver Hofberg: »På Hammarby gärde, ett par steg söder om landsvägen, midt emot den nu beskrifna runstenen står en 2,8 fot hög och 3,8 fot bred stenhäll, som blott har några slingor, men på hvilka icke några runor äro synbara.»

E. Brate antecknade vid sin undersökning av Vs 9 år 1898: »Runstenen står långt från Hammarby invid stora landsvägen från Västerås till Kolbäck ett litet stycke öster om Saltängsbron på landsvägens norra sida med inskriften vänd mot vägen ... Stenens topp är lös och lagd ofvanpå det undre stycket.»

År 1936 restes Vs 9 och 10 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Stenarna lutade då starkt och hade dessutom, genom att landsvägen hade höjts, kommit att stå alldeles för lågt. Stenarna ställdes då på stabila grunder. I samband med detta arbete fastsattes runstenens lösa överdel.

Vs 9: Grå granit. Ristningsytans nedre del täckes av ett ljus kvartsskikt. I stenens högra kant har ett stycke av ristningsytan fallit bort, varvid tre runor ha gått förlorade. Ristningen är i stort sett tydlig. Till vänster om korsstammen finns en figur, ristad med oskarpa, mycket grunda linjer. Denna endast skisserade figur, som ej tidigare har iakttagits, har utan tvivel tillkommit långt senare än ristningen i övrigt. Stenens höjd ovan marken är 2,15 m, största bredden 1,30 m.

Vs 10: Blågrå granit. Ytan flagrar; ristningen är genomgående grund och otydlig. Genom flagringen ha vissa delar av ristningen gått förlorade. Flera oriktigheter i huggningen kunna konstateras. Ristningen består av ett rundjur med långt utdragen nacktofs och svans. Ristaren har av allt att döma varit en ganska framstående konstnär. Stenens höjd ovan marken är 1,62 m, bredd 1,17 m.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter Bureus):

× **kisl** × **lit** × **kera** × **buru** × **eftr** × **osl** × **sun** × **sin** × **han** **uq[rb]** × **typr** × **a** **eklati** × **kup** **ialbi** × **has** × **ont**
                   5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60

auk × **selu**
                   65

Gisl let gærva bro æftir Øysl, sun sinn. Hann varð dauðr a Ænglandi. Guð hialpi hans and ok selu.

»Gisl lät göra bron till minne av Ösel, sin son. Han blev död i England. Gud hjälpe hans ande och själ.»

Till läsningen: Inskriften börjar med sk, som i likhet med inskriftens övriga sk har formen av ett litet

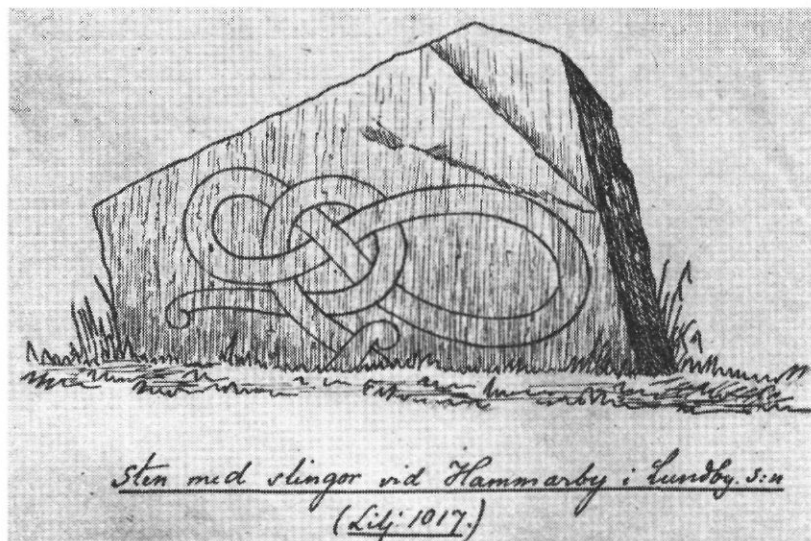

Fig. 12. Vs 10. Västerås, Saltängsbron. Efter teckning av H. Hofberg.

¹ Därmed åsyftas Hofbergs teckning av Vs 10, som återges i VFA 1 (1874). Se fig. 12.

kryss. 1 **k** är ej stunget, ej heller 2 **i**. 3 **s** har, liksom alla inskriftens **s**-runor, en ovanligt lång mellanled. 6 **i** är ej stunget, ej heller 8 **k**. 9 **e** är tydligt stunget. I 15 **u** finns en naturlig ojämnhet mellan huvudstaven och bistaven. 16 **e**, som står strax nedanför brottsprickan mellan stenens över- och underdel, är tydligt stunget. 17 **f** är skadat nedtill av denna spricka. 20 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger riktade bistavar; samma form har 58 **o**. Sk efter 25 **n** är skadat på mitten genom flagring. Övre hälften av 29 **h** har flagrat bort. Sk saknas efter 31 **n**. Av 33 **a** återstår endast vänstra delen av bistaven; runans övriga delar ha förlorats i det stora bortfall av ristningsytan, som här börjar. I detta bortfall har ett 28 cm långt stycke av runbandet gått förlorat. På det skadade partiet har plats funnits för minst tre runor. Sk före 36 **t**, som är ristat i hård kvarts, saknar nedre delen. 37 **y** är tydligt stunget. 39 **r** har placerats innanför slingan på en egen liten ramlinje. Tydligen har ristaren råkat glömma runan; när han upptäckte felet, har han huggit runan inne på stenen, på den plats som den skulle ha efter 38 **p**. Sk saknas efter 40 **a**. 41 **e** är tydligt stunget. 42 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 49 **p** och efter 60 **t**. Däremot finns sk efter 57 **s**. 65 **e** är tydligt stunget. Inskriften slutar utan sk.

Bureus läsning enligt teckningen i F a 10: 2 (se fig. 9): **kisl · lit · kira · buru · aftir · ost · sun · sin · han · uarp · tauþr · anklanti · kup · hialbi · hans ont · auk · salu**. Den ovanför teckningen återgivna läsningen visar flera avvikelser; i stort sett är den bättre: **kisl lit kera buru eftr osl sun sin · han uarp tayþr · anklanti kup ialbi hans ont uk selu**.

Hadorph och Helgonius: **kisl × lit × kera × bury × eftr × osl × sun × sin × aan · ua · r + þ auþ × a eklnti × kup ialbi × has nnt auk × silu**. — Hofberg: **kisl × lit × kera × buru × iftr × osl × sun × sin × han × u . . . up × a eklati × kup ialbi × has × ant × auk × silu**. — Dybeck (1874): »Såsom fullkomligt säkert kan antagas att den af H[of]b[er]g anmärkta och mycket för skarpt tecknade 'afslagningen' af en del af stenens främre yta funnits innan stenen ristades. Korsskaftet — en tunga förenar öfversta korsarmen med runslingan och båda sidoarmarne löpa fram till slingan — . . . löper derefter rakt ner till slingans hufvud och stjert, och afslagningens runor i stenens venstra kant äro lika klara och djupa som de i den öfriga inskriften. Denna i sin ännu i dag behållna helhet är»: **× kisl × lit × kera × buru × eft(i)r × osl × sun × sin × han(×)uarþ × t(a)uþ(r ×)a(×)e(n)kla(n)ti × kup(× h)ialbi × ha(n)s × ont × auk × selu(×)**. Anledningen till att Dybeck icke sätter runorna 33–35 **arp** inom parentes är, att han vid resandet av Vs 9 påträffade det stycke av stenens högra kant, där dessa runor stodo. Enligt uppgift av Dybeck lämnade han fragmentet »till förvar bland Fornm.-förs samlingar.» Fragmentet har emellertid icke kunnat påträffas i samlingarna. Se vidare om Dybecks fynd ovan s. 26 f. — Brate (1898): 15 **u** »har på midten en fåra mellan staf och kst. men denna fåra är icke någon prick, fjärde ordet är alltså **buru**». 37 **u**. Sk före 40 **a** »är litet och står omedelbart efter 38 **p**». Brate har sålunda icke observerat den innanför slingan placerade runan 39 **r**. Han förbiser också sk efter 57 **s**.

Vs 9 innehåller två mansnamn. Faderns namn *Gisl* är eljest icke belagt i någon västmanländsk inskrift. På uppländska runstenar är namnet däremot vanligt; det förekommer på U 453, 454, 492, 669, 808, 809, 836, 844, 845, 898, 899, 1005, 1027, 1047, 1109 och 1117. Utanför Uppland har det av runinskrifterna att döma varit sällsynt under vikingatiden; utom på Vs 9 förekommer det endast på en östgötsk runsten (Ög 199). Anmärkningsvärt är, att den enstaviga formen av namnet är så gott som allenarådande i runinskrifterna; den tvåstaviga formen *Gisli*, som under medeltiden blir den vanliga, har hittills endast belagts två gånger i svenska runinskrifter (U 611 och Vg 119). — Runföljden 20–22 **osl** innehåller den döde sonens namn. **osl** skall sannolikt återge det ovanliga mansnamnet *Øysl*. Detta torde också åsyftas på U 35: **aysl**, på Sö 190: **usl** och på L 1031 (Närke): **asl**. Jfr också **A^xiuls Øyuls** på Sparlösaasten (Vg 119). Namnet *Øysl* kan ha utvecklats antingen ur ett samnordiskt *Auðgisl* eller ur ett urn. **Aiwagislaz*. Under sådana omständigheter är det av visst intresse, att faderns namn, *Gisl*, ursprungligen kan ha ingått som efterled i sonens namn.

Den »bro», som *Gisl* lät anlägga till minne av sin son, har hjälpt de vägfärande över vattendraget och över sankmarkerna vid den plats, där den nuvarande Saltängsbron byggdes. För att markera »brons» början i V restes de båda stenarna Vs 9 och 10.

Ordet **buru** ger ett exempel på inskottsvokal i ljudförbindelsen *br*. En sådan epentetisk vokal förekommer flerstädes i runinskrifterna i ordet *bro* (**buro**, **boro**) liksom t. ex. i ordet *broður* (ack.), vilket ibland tecknas **burupur** eller **boropur**. Jfr ovan s. 13 f., där andra exempel på inskottsvokaler anföras.

Hofberg uttalar (år 1870) följande mening om runstensbrons ålder: »Då man kan taga för gifvet, att den bro, som i denna inskrift nämnes är den här bredvid liggande Saltängsbron och då man tillika känner, att den år 1283 afledne biskop Karl i Westerås var den, som anlade eller åtminstone med stor kostnad omlade de fyra landsvägarne, som från Westmanlands skilda delar leda till stifts-staden, så torde man med all sannolikhet kunna antaga, att den på stenen omtalade brobyggnaden blifvit verkställd samtidigt med den här förbi-löpande Köpingsvägens omläggning, ett antagande, som skulle fastställa tiden för stenens tillkomst till slutet af 1200:talet.» Denna Hofbergs datering av runinskriften och runstensbron är felaktig; de ha säkerligen båda tillkommit under 1000-talets förra del.

Vs 9 och 10 ha rests och bron har anlagts för att bevara minnet av en ung man, om vilken vi få veta, att han *varð dauðr a Ænglandi*. Även ett par andra västmanländska runstenar omtala färder till England; se Vs 5, s. 20.

»Bromonument» av detta slag påträffas som bekant flerstädes i vårt land. Berömda äro t. ex. Jarlabankes bro och Broby bro i Täby socken i Uppland; se U 164–165, U 135–138 och S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 106 f. Brobyggande nämns även på Vs 28 och 31. Ytterligare två västmanländska runstenar torde böra räknas som »brostenar», nämligen Vs 13 och Vs 17, även om inskrifterna i dessa fall icke direkt omtala »bron». Parstensmonument utgöra vidare Vs 1–2, 17 och 27–28; Vs 13 består av en runsten och ej mindre än fjorton bautastentar.

11. Västerås, Smäcken.

Litteratur: L 995. P. Tillæus, Brev till J. F. Peringskiöld den 10 april 1723 (i Peringskiölds Monumenta 4, bl. 157); O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 218, 361; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 115 (nytrycken 1904, s. 88; bihang s. 45 f.); Försök till Antiquarisk-Topografisk Beskrifning öfver Siende, Norrbo och Öfver-Tjurbo Häradet inom Westerås Län 1850 (ATA); M. Stenberger, Västeråstraktens förhistoria (i: Västerås genom tiderna 1, 1956), s. 425.

Avbildningar: Tillæus, bläckteckning (i Peringskiölds Monumenta 4; träsnitt i Grau a. a.); osignerad bläckteckning (i Peringskiöld a. a.).

Om fyndet av detta sedan länge försvunna stycke av en runsten berättar domprosten Petrus Tillæus i ett brev till riksantikvarien J. F. Peringskiöld. Brevet, som är daterat »Wästeråhs den 10. Aprilis 1723», lyder: »Såsom man i fyllningen under ett förbränt huus häär i Staden, wid den så kallade Smäcken, funnit en aln under jorden, stupa liggande en Runsteen af 2½ alns längd wid pass, Och Höga Öfwerhetens nådigste wilia och befallning är, at man sådana gambla monumenter, ehuru ringa the kunna synas, det Höglofl. kongl. Antiquitets Collegio bör förståndiga; Altså likmätigt min plicht och skyldighet, at iamwäl i så måtto bidraga hwad man kan til K. fäderneslandets tjenst och heder, har iag eij underlåta boort, afritningen på denne

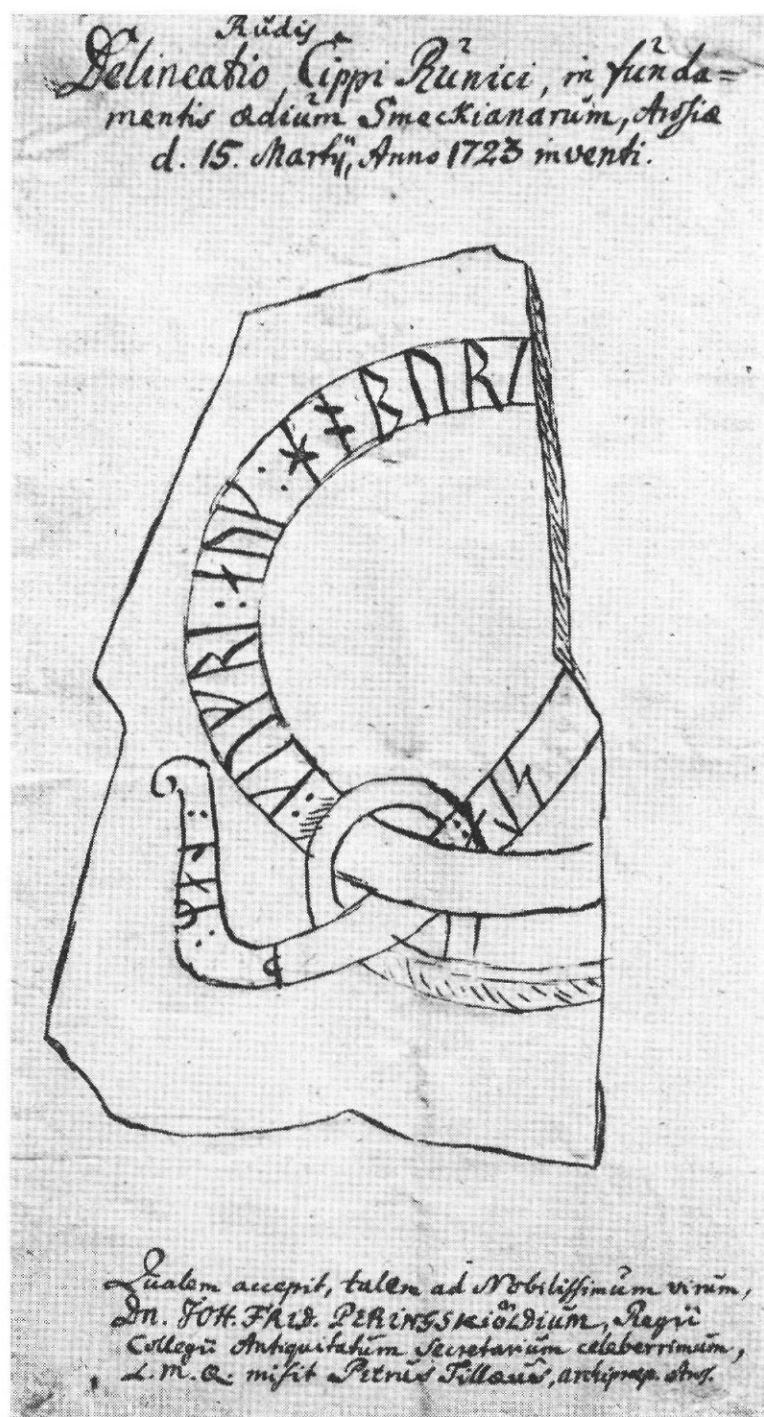

Fig. 13. Vs 11. Västerås, Smäcken. Efter teckning av P. Tillæus.

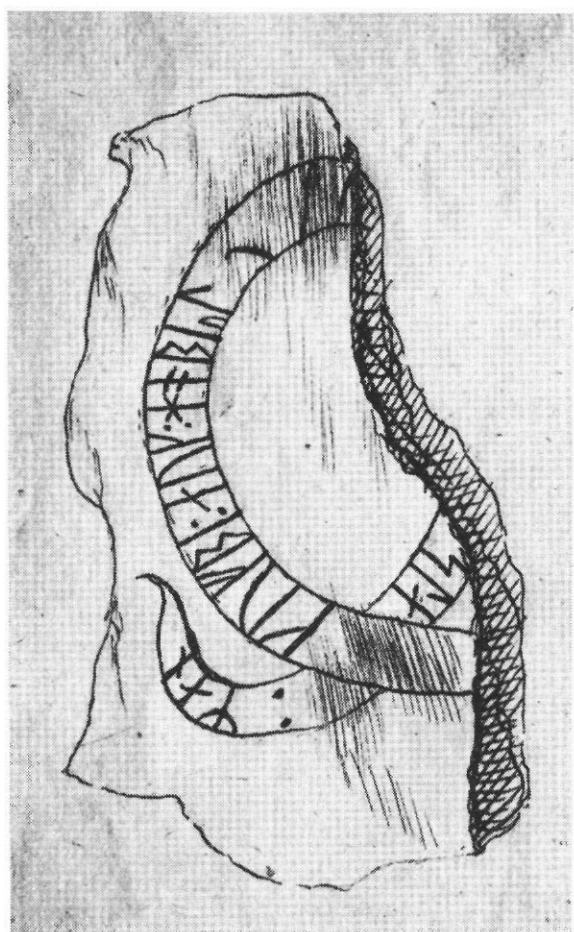

Fig. 14. Vs 11. Västerås, Smäcken. Efter osignerad teckning i Peringskiölds Monumenta.

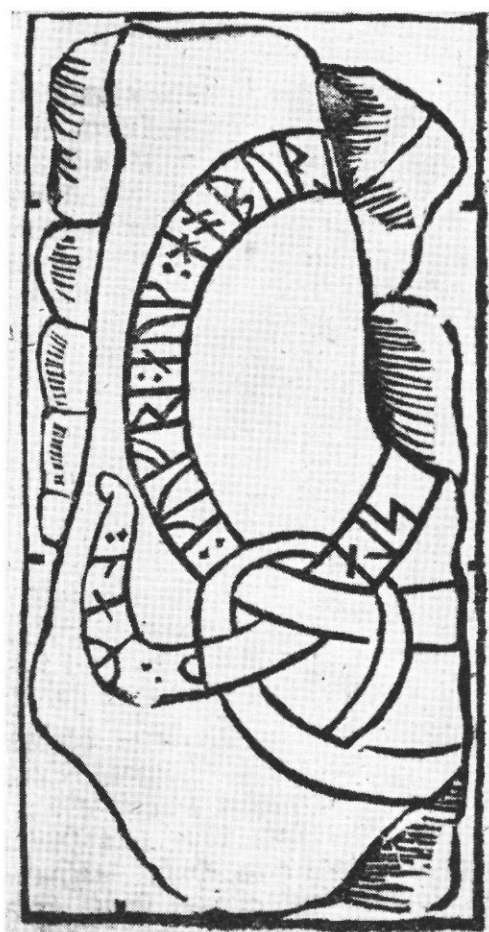

Fig. 15. Vs 11. Västerås, Smäcken. Efter O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754).

Cippo eller fragmento cippi Runici, med Wälborne H:r Secreteraren communicera, jämte wördsam antydan, at iag berörde steen på ett tiänligare rum låtit föra, på det han för flera injuriis temporum aut hominum, må conserverat blifwa.»

På den teckning, som Tillæus sände till J. F. Peringskiöld, finns följande överskrift: »Rudis Delineatio Cippi Runici, in fundamentis ædium Smeckianarum, Arosia d. 15. Martij, Anno 1723 inventi.»

I sitt brev till Riksantikvarien år 1723 meddelade ej domprosten, vart han hade låtit föra den nyfunna runstenen. Vilket för stenen »tiänligare rum», som Tillæus syftar på, klarlägges emellertid av en uppgift i Celsius' anteckningsbok F m 60: 2. Celsius meddelar där (a. a. s. 218) om Vs 11: »En sten nyss upgräfvén, som domprosten M. Petr. Tilleus har lagt i Kyrkian at förwaras. ipse dixit 1726 in jun.» Celsius antecknar vidare, att domprosten senare hade sänt honom en teckning av stenen: »delineationem autem mihi misit 1726, 11 oct.» Angående stenens ursprungliga plats upplyser Celsius, att den »säges längesedan hafwa stådt Wid smäcken el spången öfv åhn.»

O. Grau lämnar (år 1754) följande uppgifter om Vs 11: »Här i Dom-Kyrkan finnes en Runsten ibland de andra griftestenarne inlagd, hwilken år 1723 blifwit hitförd ifrån Smeckiske huset i staden, der han i Grundwalen lagd warit.» Liljegren, som har hämtat sina uppgifter om stenen hos Grau, anger i *Runurkunder* (L 995) platsen på följande sätt: »Domkyrkogolfvet, funnen i grundvalen till ett hus år 1723.»

Vs 11 har vid flera tillfällen sökts utan framgång, senast vid den år 1963 avslutade restaureringen av domkyrkan. Den fragmentariska stenen har troligen försvunnit redan vid slutet av 1700-talet. Av Graus uppgifter och av hans träsnitt att döma låg runstensstycket ännu vid mitten av 1700-talet inlagt i domkyrkogolfvet.

Enligt skalan på träsnittet hos Grau har runstensstycket mätt ungefär 150 × 65 cm. Av allt att döma har den runsten, av vilken Vs 11 utgör en del, varit av betydande storlek.

Inskrift (enligt Tillæus):

: kufri : auk : hoburi . . . sla : . . . þ . . . : man :
           5   10   15   20

Runföljderna 1–5 **kufri** och 9–14 **hoburi** innehålla säkerligen två personnamn. Det är emellertid icke möjligt att avgöra, vilka namn som åsyftas med dessa egendomliga runföljder. Möjligen skulle **kufri** kunna uppfattas som kvinnonamnet *Guðfrið(r)* och **hoburi** som *Holmbiorn*. — 15–17 **sla** kan utgöra slutet av mansnamnet *Gisli* i ack.: (*æftir Gi*)*sla*. Icke heller slutet av den fragmentariska inskriften kan tolkas.

12. Västerås, Stora gatan 44 B. Nu i Länsmuseet.

Pl. 3.

Litteratur: S. B. F. Jansson, Undersökningsrapporter 1938 (2673, 4069/38, ATA), Några nyfunna runinskrifter (i: Fornvännen 1942), s. 230, Hammarbystenen och Hammarbykistan (i: Fornvännen 1959), s. 199; S. Drakenberg, Gjort och ogjort (i: Vestmanlands Läns Tidning, julnumret 1938); Handlingar i ATA 1939; M. Stenberger, Västeråstraktens förhistoria (i: Västerås genom tiderna 1, 1956), s. 495.

Äldre avbildning: Jansson, foto 1938 (ATA; återgivet i Fornvännen 1942).

På Länsmuseet i Västerås förvaras den runristade, kistlockformade gravhäll, som i juli 1938 påträffades vid grävningsarbeten på tomten Stora gatan 44 B i Västerås. På denna plats har en gång S:t Nicolaikyrkan stått; av allt att döma har Vs 12 ursprungligen varit placerad på den forna kyrkogården.

Stenen sprängdes tyvärr sönder, innan man upptäckte, att den var ristad. Efter sprängningen återstå 14 delar; av dessa ha sex ristning. Genom Riksantikvarieämbetets försorg hopsattes de bevarade delarna av monumentet år 1939.

Grå granit. Kistan består av ett massivt stenblock, tillformat som en gravkista. Den har i genomskärning varit femsidig. Det bevarade stycket av »locket» mäter 119 × 63 cm. Kantsidan, där runinskriften har sin plats, är 17 cm hög. Runorna ha samma höjd som kantsidan. Ristningslinjerna äro breda, ganska klumpigt huggna. Det bevarade stycket av inskriften är i stort sett tydligt. På den fasade överdelen synas delar av ett rundjur och av slingor. Den största delen av ornamentiken har tydligen gått förlorad; detsamma gäller troligen om runinskriften.

Inskrift:

ingibiorn : hom . . .
           5   10

Ingibiorn . . .

»Ingebjörn . . .»

Till läsningen: Före 1 i finnas inga spår av ristning. 1 i har förlorat nedre tredjedelen genom en kant-skada. 2 n har, i likhet med 9 n, kort, ensidig bistav. 3 g är tydligt stunget. 4 i är ej stunget. 5 b är lätt skadat av en sprängningsspricka. 7 o har dubbelsidiga, snett upp åt höger riktade bistavar; samma form har 11 o. Sk mellan 9 n och 10 h består av två tydliga punkter. 12 m har förlorat största delen av högra bistaven.

Mansnamnet *Ingibiorn* är icke särskilt vanligt i runinskrifterna.¹ Det förekommer, utom på Vs 12, endast fyra gånger, nämligen på U 181, 598, 758 och 827. Ett belägg på U 757 är något osäkert. Under medeltiden var namnet däremot ganska vanligt i Svealand. Om namn med förleden *Ingi*- se O. v. Friesen, *Rökstenen* (1920), s. 135 f.

Gravvårdar av den typ, som Vs 12 representerar, ha ursprungligen stått ute på kyrkogårdarna,

¹ Flera belägg på namnet *Ingibiorn*, vilka ha förtecknats efter äldre runologiska arbeten, ha visat sig vara oriktiga. Sålunda skola tre av de sex »säkra» belägg, vilka efter tidigare läsningar ha upptagits i *Upplands runinskrifter* 1, s. 283, avföras från räkningen, nämligen Liljegren 116 (= U 903), L 776 (= U 1174) och L 1020 (= Vs 3).

ovanpå gravarna. Dylika runristade gravmonument äro väl kända från västgötska kyrkogårdar (se t. e. Vg 94, 95, 96, 97, 129, 138). Om ett uppländskt nyfynd av jämförligt slag se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1959, s. 194 f. och *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 166 f.

Vs 12 torde kunna dateras till 1100-talet. Ornamentiken gör ett jämförelsevis klumpigt, degenererat intryck men är eljest med sitt rundjur och sina slingor helt i runstensstil. Vs 12 förutsätter tillvaron av en kyrkogård (och en kyrka). Av intresse är då, att stenen påträffades på en tomt, där grundmurarna till en medeltidskyrka ha iakttagits.

13. Västerås, Anundshögsområdet (f. d. Badelunda sn).

Pl. 8–10.

Litteratur: B 242, (1081), L 996, 997. J. Bureus, Runakänslanes lärspan (1599), F a 6 s. 237 (Bureus' egen uppteckning), F a 10: 2 bl. 91, F a 5 s. 224, F a 1 s. 110 f.; Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 7, 17, 20, och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 114, 129, 141); O. Verelius, Manuductio ad Runographiam Scandicam (1675), s. 75; J. Hadorph, Brev den $21/4$ 1685 till landshövdingen B. Gyldenhoff, Västerås (Antikvitetskoll. Handl. X, ATA); J. Peringskiöld, Monumenta 4 nr 62, Ättartal för Swea och Götha Konunga Hus (1725), s. 15, 27; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 28 f.; E. Tuneld, Inledning til Geographien Öfwer Sverige (1741), s. 86 (även i senare upplagor); O. Dalin, Svea Rikes Historia 1 (1747), s. 394; O. Grau, Beskrifning Öfwer Wästmanland (1754), s. 331 f. (nytrycken 1904, s. 254 och 196 f.); N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 52; B. E. Hildebrand, Reseminnen 1828–1829, 2 (ATA), s. 138; R. Dybeck, Runa h. 3, 1843, s. 8 f., Antiquarisk berättelse för år 1859, s. 13 (ATA), 1860, s. 21 (ATA), 1861 (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 168 f.), 1864, s. 18 (ATA), Minnesmärken i Westmanland, hvilka böra särskildt fridlysas, 1864 (ATA), Runa (folio) 2 (1874), s. 5 f.; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1: 2 (1849), s. 111; Historiskt–Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige 1 (1859), s. 130 f.; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Skultuna» (1862), s. 31; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 2, 1871, s. 140 f. (ATA; tryckt i VFÅ 4, 1900, s. 26 f.); Vestmanlands läns kalender 1881, s. 203; G. Bäckman, Fornlämningar i Badelunda socken (i: VFÅ 3, 1884), s. 96; E. Brate, Anteckningar 1898 (ATA), Svenska runristare (1925), s. 126; R. Steffen, Isländsk och fornsvensk litteratur i urval (1905), s. 169; H. Hildebrand, Minne af Johannes Bureus (i: Svenska Akademiens Handlingar 23, 1908), s. 242; O. Lundberg, Ur Västmanlands forntid (i: Svenska turistföreningens årsskrift 1918), s. 41 f.; B. Nerman, Den svenska ynglingaättens gravar (i: Rig 1919), s. 56 f.; Sven T. Kjellberg, Vallby (VFÅ 16, 1926), s. 49; Sven Kjersén, Östra Västmanland (1927), s. 55; B. Engström, Är Bröt Anund höglagd i Västmanland eller Dalarna? (i: VFÅ 17, 1928), s. 76, Den västmanländska kungsvägen (i: Svenska Vägföreningens Tidskrift 1930), s. 104 f.; H. Schück, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 1 (1932), s. 46, 2 (1933), s. 420; K.-A. Gustawsson, De stora skeppssättningarna vid Anundshög i Badelunda sn (i: VFÅ 21, 1933), s. 56–57; S. Lindqvist, Uppsala högar och Ottarshögen (1936), s. 14 f., Anundshögens problem (i: VFÅ 40, 1953–57), s. 135 f.; S. B. F. Jansson, Skrivelse till Riksantikvarieämbetet den $5/7$ 1953 (ATA), Runinskrifter (i: En bok om Mälarlandskapen, 1953), s. 88 f., The Runes of Sweden (1962), s. 110 f., Runinskrifter i Sverige (1963), s. 125 f.; M. Stenberger, Västeråstraktens förhistoria (i: Västerås genom tiderna 1, 1956), s. 412 f.

Äldre avbildningar: Bureus, kopparstick i a. a. 1599 (även i F a 10: 2 och F a 5); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta, Ättartal, B 242 och 1081, Grau a. a.); Hofberg, teckningar (återgivna i VFÅ 4, 1900, s. 25 och 27); Brate, foto 1898 (ATA); S. Lindqvist, foto 1918 (ATA); H. Faith-Ell, foto 1933 (ATA, återgivet i Västeråstraktens förhistoria, s. 87); Jansson, foto 1951 (ATA, återgivet i En bok om Mälarlandskapen, s. 88); E. Liljeroth, foto (i: Västmanland, Allhem, 1957, s. 253); I. Anderson, foto 1960 (i Jansson a. a. 1962 och 1963).

Runstenen står rest på Anundshögsområdet, 45 m SSÖ om Anundshögen, 20 m NNV om stora landsvägen. Runstens plats är utmärkt på Geologiska kartbladet »Skultuna». Vs 13 står mitt i en rad av fjorton bautastenar, resta invid norra kanten av en gammal väg. Runstenen, bautastensraden och vägbanken utgöra utan tvivel tillsammans ett vägmonument. Anläggningen torde kunna betecknas som vårt lands ståtligaste »runstensbro».

Johannes Bureus anger i F a 10: 2 stenens plats på följande sätt: »Östan för Balungz ås, widh Vesterårs. i Furuby Sokn.» Han tillägger (nedtill bl. 91): »ligger nidhsunken Widh Anunda Högh. i en åker». F a 6: »Widh Anunda höghen på Baluns ås.»

Vs 13 omtalas i tre olika relationer i *Ransakningarna*. Sålunda lämnar kyrkoherden Jonas Holstenius i sin år 1667 insända redogörelse för fornminnena »J Balunda Sochn och Siende Härath» följande upplys-

ningar om runstenen: »På Södre sidan om store högen är een Steen, som ligger om kul, then släta sidan wändes upp, på dhen sidan som nedreligger, är fuller skrifwit, men bookstäfverna kunna icke wäl sees, för then skarpa mosa, som wäxt är på honom.» I Nicolaus Tiblæus' relation av år 1682 heter det: »Finnes här [=i Badelunda församlingh Westeråass lähn och Wäsmannelandh] allenast 1. gaml: Runsteen, hwilken een man i forna tijder, öfwer sin hustrus grafweplass haar låtit vpreest.»

Befallningsmannen Hans Spaak ger i sin »berättelsse», daterad »Westeråhs d. 11 Maj 1682», följande skildring av Anundshögen och av runstens tillstånd: »Öster om Åhsen Norr om Upsala vägen är een Stoor Rundh ihoopburen Jordehögh, som kallas i gamla Jordebreeff Anunda högh och vulgö Anundz eller Anshögen, och sägz en konungh medh det nampnet eller en Jätte der liggia begrafwen, sombliga meena der Skall finnas Jordegodz, effter som lius är syntz der ofta brinna; Men det är wist, att fordom har där warit Tingzplatz, och Rummet effter Tingzstugu Skorsteenene finnes. Älliast der straxt öster om hardt wijdh höijen äre twenne oval Rundelar af 24 stenar hwardera lagde, een godh fampn emellan hwar steen, och mitt uthi en Rundh Steen, där laghföraren förmenas sutit på. Fem stycken små högar ihoopburne finnas och i samma haga, som hållas före warit begrafningsplatz, och en nederfallen Runsteen Söd:r om d. stoor högen, men bookstäfverna på honom äre icke lässelige, som förmeenas så wara påskrifwit: Tosse reste denna steen effter sin hustru.»

Johan Hadorph anholder i en skrivelse till landshövdingen B. Gyldenhoff våren 1685, att denne måtte besörja resandet av några kullfallna västmanländska runstenar, bland dem Vs 13, som »ligger wid Anunda högen fram om Tibble gästgifware gårdh». Om detta brev se vidare Vs 9 och 10, s. 25.

Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »På Balundzåss wid anunda Hög Balundz Sochn, Siunda Härad i Wäsmanneland» (B 242: »Vid Anunda hög»,¹ B 1081: »Siende Hundari. Balunda Sockn»; L 996: »Balundsås, vid Amunda hög»).

I *Ättartal*, tryckt först 1725 men skrivet redan 1692, skildrar J. Peringskiöld platsen för Vs 13 på följande sätt: »Bröt-Anund blef dödslagen på Himmelshed, af en ijs och stenskärfwa som nederföll af ett fiäll, eller högt berg; är begrafwen på Balunds ås, i Siunda härad i Wesmanneland, där dess Hög, kallad Anunda hög, finnes hardt brede wid dess broders Hedins Runsteen, den Fru modren vprättat ...» (a. a. s. 15 f.). På ett annat ställe i samma arbete (s. 27) omtalas, att »modren Fulkvid låtit upresa några Åminnelse-Stenar på Balings-ås i Siunda Härad i Wesmanland, där ock högbemelte Konung Anund hafwer sin graf, ännu kallad Anunda högen; Runstenen där brede wid uprester i en Pyramids form af 5. alnars högd, och 2. alnars bredd».

O. Celsius, som undersökte inskriften »d. 27. Jul. 1727», antecknar om runstens plats: »Anunds Hög,

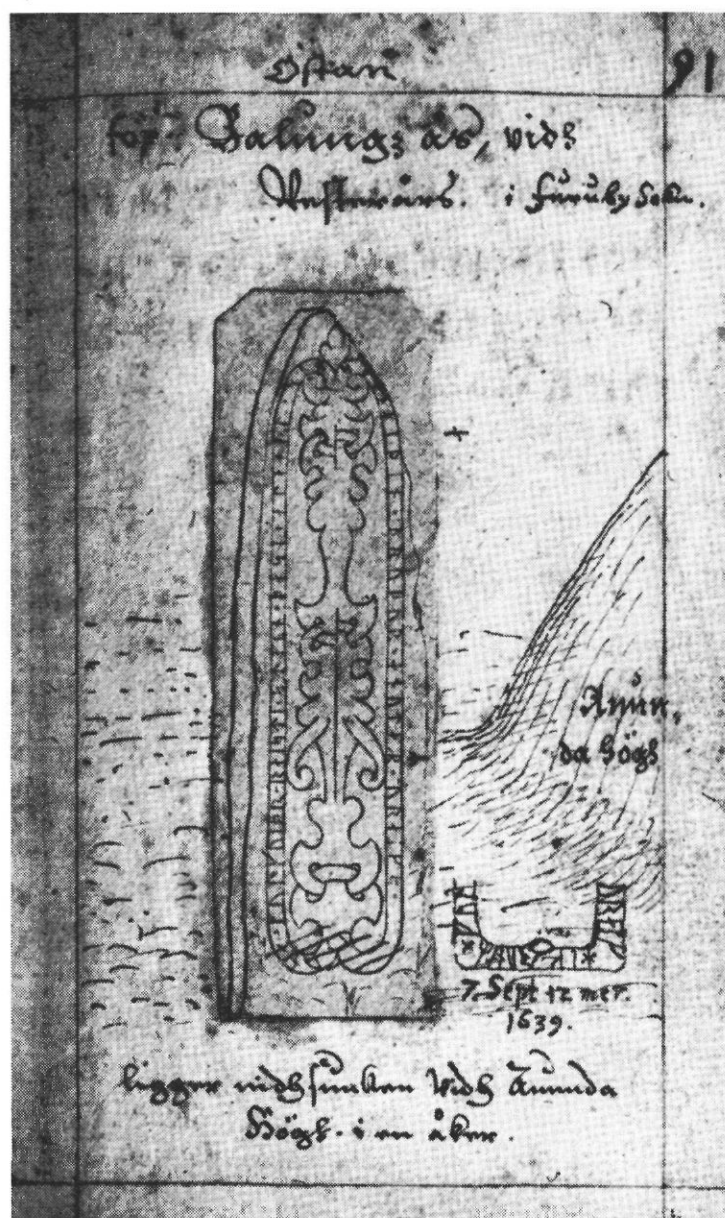

Fig. 16. Vs 13. Västerås, Anundshögsområdet. Efter kopparstick och teckning av J. Bureus.

¹ Träsnittet av Vs 13 har i *Bautil* av misstag tryckts på två ställen. B 242 är oriktigt placerad bland avbildningarna av uppländska runstenar, vilket uppenbarligen beror på en förväxling; utgivaren har uppfattat »Siende Hundari» som »Såhundari», dvs. Sjuhundra härad.

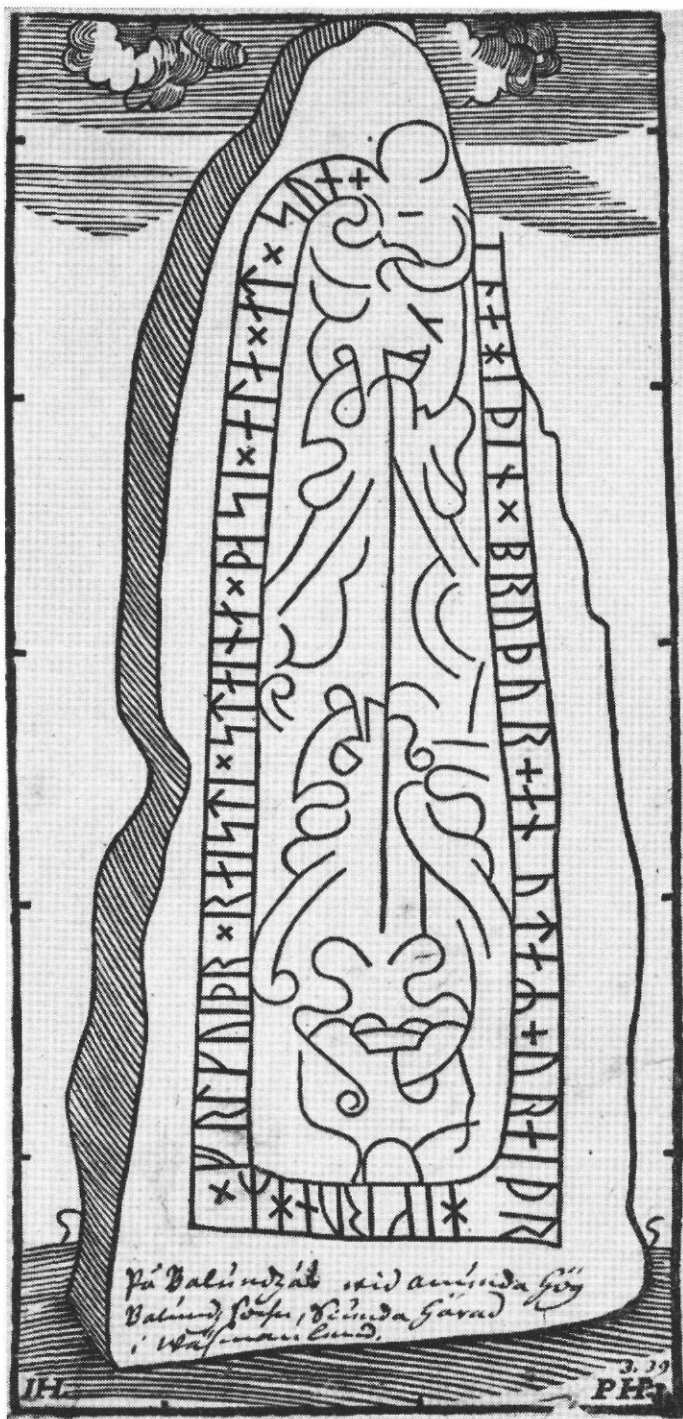

Fig. 17. Vs 13. Västerås, Anundshögsområdet. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 242, 1081).

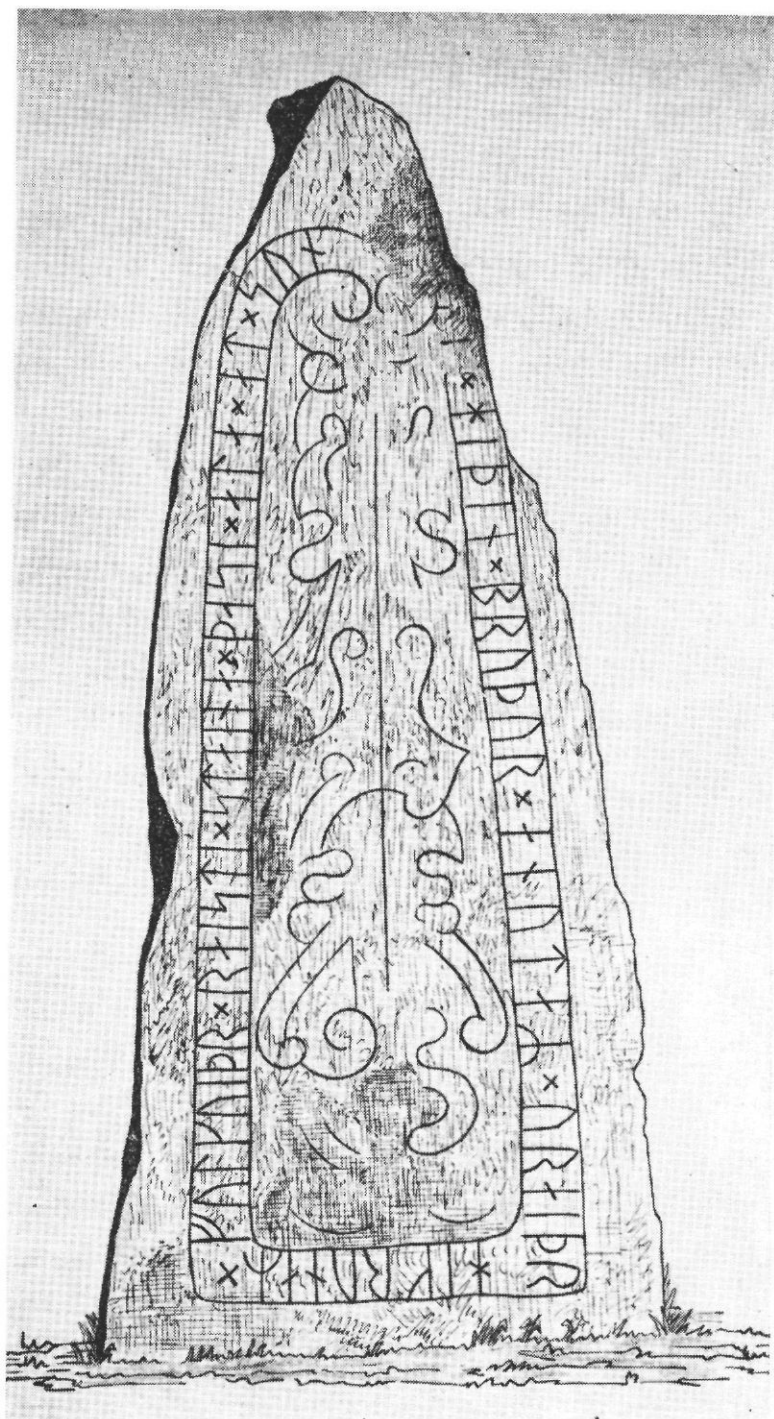

Fig. 18. Vs 13. Västerås, Anundshögsområdet. Efter teckning av H. Hofberg.

så kallas han af bondfolket Balund¹ Sn». — E. Tuneld i *Inledning til Geographien Öfver Sverige* (1741): »Balunds-Åhs ... ther är en stor hög, i hedna tiden, upkastad, efter Kon. Bröt Anund, jämte en hart brede wid upsatt träffelig hög runesten.» — O. Grau (1754): »En stor sandås sträcker sig ifrån söder til norr igenom socknen ... Öster om denna sandåsen, et stycke i söder ifrån Kyrkan brede wid landswägen, som går ifrån Västerås åt Upsala, i skilnaden emellan Tibble och Långby ägor, är en stor och ansenlig grafhög, Amunda eller Anunda hög kallad ... Söder om högen ligger en sten omkull.» — I sina »Reseminnen 1828–1829» (ATA) skriver B. E. Hildebrand: »Balunds ås som går $\frac{1}{2}$ mil öster om Västerås är i historiskt afs. märkvärdig. Bredvid densamma ligger den så kallade Anundshögen, som skall vara uppkastad öfver Kon. Braut-Anund, hvilken genom ras fr. Balundsås skall förlorat lifvet. Om så är, så måtte Balundsås i forna dagar varit högre än nu. Bredvid Anundshögen står en Runsten öfver Anunds broder Hedin, rest af deras moder Fulkuida.» — Dybeck

¹ Rättat med bläck från »Badelunda långby ägor».

har vid flera tillfällen besökt den berömda fornminnesplatsen. Hans reseberättelse för år 1859 innehåller några uppgifter om Vs 13: »Sent på hösten begaf jag mig till Vestmanland och granskade der de flesta runstenarne, hvilke icke äro talrike ... Badelunda stora hög och minnesmärkena deromkring besågos. Vederbörande allmoge tillsades att icke tillfoga dem vidare skada. Af vigt är att runstenen vid högen varder omhägnad.» I sin reseberättelse för år 1860 kan Dybeck meddela Vitterhetsakademien, att »den under sommaren åter reste väldiga runstenen (efter *Heden*, Anunds broder)», bidrager till att öka »fornlemningens och ställets märkvärdighet». Enligt Akademiens protokoll av den 6 nov. 1860 (§ 343) godkändes »utbetalningen af 71 Rdr Rmt till Hr. Richard Dybeck, dem han utlagt för arbetsbiträde till uppresande af runstenar», bland dem »en sten vid Anundshögen i Badelunda sn i Westmanland». I reseberättelsen för år 1861 framhåller Dybeck, att resningen av runstenen »är utmärkt väl utförd. Under honom, der förut icke en enda sten fanns, är nu en fast grund af enkom sprängd gråsten och den del af runstenen, som ligger under marken, är äfven i öfrigt omgifven med sådan sten.» Dybeck tillägger: »Inskriften säger att flere stenar — 'staina ala' — här blifvit reste. Vid noggrant öfverskådande af den till åker upptagna mark, hvarå runstenen är, upptäckte jag en mycket stor krets kring honom af fallne stenar, liggande på flera alnars afstånd från hvarandre, och delvis täckte af jord, och just desse äro de 'alle stenar', som blifvit satte till minne af Anunds broder. Sedan nu runstenen vurtit å nyå rest, borde samma heder äfven vederfaras de omkring varande.» År 1864 reste Dybeck under en månad i Västmanland: »Mitt första göromål blef att taga ett noggrant aftryck af den för icke länge sedan med stor kostnad åter reste, store runstenen vid Anundshögen i Balunds socken ..., helst den bautilska ritningen är högst oredig och inskriften nog felaktigt återgifven. Företaget blef vida svårare än jag hade föreställt mig, dels i anseende till stenens höjd, som påkallade stege, och dels emedan ristningen (sannolikt en af de äldsta) är mycket matt, åtminstone delvis. Sjelfva runorna äro emedlertid klara och tydliga, troligen emedan de, kanske redan under medeltiden, blifvit utmärkt väl upphuggna.» (Dybecks antagande, att runorna skulle ha blifvit »upphuggna», är utan tvivel oriktigt. Att runorna äro något tydligare än ornamentiken, beror på att de förra ha huggits djupare av ristaren.) Om fornminnesplatsen tillägger Dybeck: »Jag behöver knapt nämna att de öfriga minnesmärkena härstädes ... besågos och ytterligare granskades. Det mästa är i förfall och 2- à 300 Rd^r erfordras för att kunna bringa det förfallna i godt skick. Flere bauta-stenar, hvilka förr lågo i en ouppodlad tomt, eller rättare hage, nära Kungshögen, befinna sig nu, sedan marken blifvit upptagen till potatesland, dels i jorden och dels under här nyligen uppförda uthus, hörande till torplägenheten Anundsborg.»

Även i den i *Runa* (folio) tryckta uppsatsen »Utgifvarens antiqvariska verksamhet under sommaren 1874» behandlar Dybeck Vs 13 och dess omgivning med viss utförlighet: »Jag närmade mig den ännu i sitt förfall vördnadsbjudande gamle *Anundshögen* och fann, till icke ringa bedröfvelse, de väldiga stensättningar, hvilka äro vid högen och i hans närmaste omgivning än ytterligare skadade ... Omkring sextio steg söder ut från högen är å jämn mark — en vret, hörande till Långbys furirboställe — den präktige runsten, hvilken ... redan 1600 var 'kullfallen' och så förblef ända till 1861, då jag för en dryg summa, till hvilken jag af egna ringa tillgångar tillsköt 30 R:dr, lät resa honom på ny och kostsam stengrund å samma ställe.» På grund av en felläsning i Tiblæus' ovan citerade relation i *Ransakningarna* har Dybeck fått den uppfattningen, att det skulle ha funnits två runstenar i Badelunda.¹ Detta förklarar följande uttalande i *Runa* (folio): »Om såsom troligt är den ene af Tiblæi stenar är den i fråga varande [Vs 13], så skulle denne haft bredvid sig en annan runsten, hvilken icke blifvit uppmärksammas af Bure eller Hadorph, m. fl. Det är icke omöjligt. Flere fordom utan tvifvel reste stenar ligga i mullen närmare och fjärmare runstenen och af dem hafva tolf — sexton med full säkerhet bildat en krets, om icke skeppssättning, kring runstenen, så stor att dess norra del varit bara några steg från Anundshögens fot. Jag har ansett inskriftens *staina pasi ala* syfta på denna väldiga stensättning. Man har nu, såsom en närboende hederlig man uppgifver, ytterligare bortfört en och annan af kretsstenarne, och hvad jag sjelf såg var att den gräsplan närmast kring runstenen, hvilken enligt min tillsägelse

¹ Dybeck läser: »Finnes här (i Badelunda) allenast 2 gaml. Runstenar, hvilke een man ...» Den riktiga läsningen är: »Finnes här allenast 1. gaml: Runsteen, hwilken een man ...»

1861 skulle för all tid förblifva oupptagen, var, tillika med den fyra fot breda och äfven gräsbeväxta jordremsan mellan stenen och landsvägen, upplöjd.»

Hofberg (1871): »På Långby mark, en qvarts fjerdingväg v.s.v. från byn, ligger norr om landsvägen, som går till Vesterås, på östra sidan af Badelundsåsen Vestmanlands största grafhög den s. k. 'Anundshögen'. ... Ungefär trettio famnar söder om Anundshög står i en åkerlycka, som ligger mellan högen och landsvägen en stor Runsten ... Den tresidiga, nästan pyramidformiga minneshällen har på sin södra, mot landsvägen vända, sida en ännu rätt tydlig inskrift; men slingorna i midten af stenen äro deremot mycket utplånade och i vissa detaljer nästan omöjliga att reda.»

I uppsatsen »Fornlemningar i Badelunda socken» (*VFÅ* 3, 1884) skildrar G. Bäckman Anundshögsområdet på följande sätt: »På Långby egor, öster om Badelundsås, omkring 300 fot norr om den väg, som från Westerås leder till Upsala, finnes uti en med granskog beväxt beteshage storartade fornlämningar från hednatiden, bestående af en mycket stor ättehög, kallad Anundshög, 14 stycken mindre grafhögar, 2 större och 3 mindre skeppssättningar, samt närmare vägen en stor runsten ... Runstenen, stående 80 fot norr om landsvägen, var på 1850-talet nästan kullfallen, så att en del af runristningen låg under marken, men har sedermera blifvit upprest, är 10 fot hög och något mer än 4 fot bred vid marken å den sidan runskriften finnes, som är vänd åt vägen. Sjelfva runskriften är nu till stor del af ålder utplånad och oläslig ... Sannolikt hafva flera fornlämningar funnits mellan Anundshög och landsvägen, men blifvit förstörda till följd af verkställda odlingar.» — E. Brate (1898): »Stenen står norr om landsvägen midt på en åker mellan landsvägen och den väldiga Anundshög (af befolkningen kallad: Anundsborg). Söder om landsvägen sträcka sig mycket sidlända ängar ända till Mälaren, från hvilken, då inskriften ristades, antagligen en vik gick upp ända mot det ställe, där stenen står.»

Den långa raden av bautastenar, i vilkens mitt Vs 13 står, framgrävdes och restes år 1961. I samband med dessa arbeten konstaterades, att runstenen vid resningen år 1860 hade flyttats 1,5 m åt S från sin ursprungliga plats. Detta förklarar, att Vs 13 numera något bryter stenarnas eljest i stort sett raka linje.

Grå granit. Höjd (över marken) 3,10 m, bredd vid basen 1,28 m. Ristningsytan är släthuggen. Ristningen är i stort sett väl bevarad; linjerna äro jämförelsevis breda.

Inskrift:

× **fulkuipr** × **raisti** × **staina** × **pasi** × **ala** × **at** × **sun** × × **sin** × **hipin** × **brupur** × **anutar** × **uraipr** **hik** × **runar**
           5   10   15   20   25   30   35   40   45   50   55   60   65

Folkviðr ræisti stæina pasi alla at sun sinn Heðin, broður Anundar. Vræiðr hiogg runar.

»Folkvid reste alla dessa stenar efter sin son Heden, Anunds broder. Vred högg runorna.»

Till läsningen: Inskriften börjar nedtill till vänster med ett stort kryss. Detta tjänstgör också som sk vid inskriftens slut. Alla sk ha formen av kryss; det är emellertid att märka, att krysset före 1 **f**, alltså vid inskriftens början och slut, är betydligt större än övriga sk. 2 **u** är ej stunget, ej heller 4 **k**. I 5 **u** finns en grund, ojämn fördjupning, som utan tvivel är naturlig. I 10 **a** är bistaven högt placerad; detsamma gäller 22 **a** och 28 **a**. I 20 **a** går bistaven nästan vinkelrätt över huvudstaven; bistaven, som är svagt uppåtböjd, är otydlig till vänster om huvudstaven. I 22 **a** är bistaven kortare och grundare till höger om huvudstaven än till vänster om densamma. Sk finns såväl efter 32 **n** som före 33 **s**. Den sistnämnda runan har förlorat översta leden genom ett kantbortfall. I samma skada ha övre hälfterna av 34 **i** och 35 **n** gått förlorade. 36 **h** har skadats i toppen. 37 **i** är ej stunget, ej heller 39 **i**. I 48 **n** är bistaven kort till vänster om huvudstaven. 49 **u** är bredare ristat än övriga **u**-runor. 53 **u** är ej stunget. Sk saknas före 59 **h**. Avståndet mellan 59 **h** och föregående runa (58 **r**) är emellertid så stort, att det förefaller som om ristaren har beräknat plats för sk men sedan glömt att rista det. (Detta är enda gången i denna inskrift som sk saknas mellan orden.) 60 **i** är ej stunget. I 64 **n** och i 65 **a** äro bistavarna korta till vänster om huvudstaven.

Bureus (1599): × **fulkuipr** + **raisti** • **stain** + **pasi** + **ala** + **ot**•**sun** **sin** • **hipin** • **brupur** × **anutar** × **uraik** ...

una. Bureus rättar i F a 10: 2 sin läsning; han ritar där om nedre delen av sin avbildning (se fig. 16). Rättelsen gjord den »7. Sept 12 mer. 1639», lyder: $\times \text{ful} \dots \text{uraik hik runar}$.

Hadorph och Helgonius: $\times \text{frlkuipr} \times \text{raisti} \times \text{staina} \times \text{pasi} \times \text{ala} \times \text{at} \times \text{sun} \times \dots \text{ina hipin} \times \text{brupur} + \text{anutar} + \text{uraipr hik runhr}$. — Celsius (1727): $\times \text{fulkuipr} \times \text{raisti} \times \text{stainn} \times \text{pasi} \times \text{ala} \times \text{at} \times \text{sun} \times - \dots \text{n} \times \text{hipin} \times \text{brupur} \times \text{anudar} \times \text{uraipr hik} \times \text{runar}$. — Dybeck: Någon teckning eller fullständig läsning tycks ej finnas. Hans uppfattning av inskriften belyses emellertid av följande rader i *Runa* (folio) 1874: »Redan 1864 tog jag, efter det att den 'skarpa mossan', hvarmed ristsidan då var betäckt, blifvit med icke ringa möda borttagen, aftryck af hela ristningen, och nu 'reviderades' den efter aftrycket graditade teckningen. Den bautilska afritningen af sjelfva inskriften har icke mer än fem fel, utom en uteblifven större prick — fordom sannolikt kors — mellan **hik** och skriftens sista ord, och dessa fel äro: 1:o **frlkuipr** i stället för inskriftens **fulkuipr**, 2:o saknaden af nedra delen af **s** i **sin**, 3:o uraktlåtenheten att draga ut denna sista runas (þ) kännestreck öfver stafven och på dess venstra sida, så att deraf blir stenens þ, 4:o den derefter följande runan þ, hvilken å stenen är ett skiljekors (×), samt 5:o **runhr** i stället för ristningens **runar**. Den sista runans (r) kännestreck är under de sista två åren i det närmaste bortskrapadt af plogen. Hela nedra runraden skall snart nog på samma vis utplånas.» — Hofberg: Sk saknas efter 32 **n** och före 33 **s**, vilken sistnämnda runa ej har observerats. Sk saknas efter 61 **k**.

Den första tolkningen av Vs 13 lämnar Bureus (i F a 5): »FulkVidus erexit saxa hæc omnia filio suo Hithino fratri Anundi. Vreicus excidit Runas». — Peringskiölds översättning av inskriften (i *Ättartal*) lyder: »Fulkvidr lät vpsätta hela thenne Stenen åt sinom son Hedin, som war Anunds broder, Uraider vthhogg Runorne.»¹

Olof Grau är den förste, som riktigt tolkar runföljden **staina** $\times$ **pasi** $\times$ **ala**. Han översätter: »Fulkwida lät resa alla dessa stenar efter sin son Hedin, som war Anunds broder: Uraider uthögg Runorna.»²

Av de i inskriften förekommande fyra mansnamnen äro två ovanliga, nämligen *Folkviðr* och *Vræiðr*. Det förstnämnda förekommer eljest ingenstades i runinskrifternas stora namnskatt och har därför utan tvivel varit sällsynt i Sverige under vikingatiden. Danska och norska runinskrifter sakna helt belägg på namnet. I medeltida svenska källor finnas emellertid några belägg, ett par av dem från Närke. I västnordiska källor förekommer namnet två gånger, märkligt nog i båda fallen som namn på svenska män. I *Ynglinga saga* uppträder *Fólkviðr Svipdagsson* i det välkända sammanhang, då Ingjald illråde, Bröt-Anunds son, avger sitt bragelöfte att öka sitt rike med hälften i varje väderstreck: *Ok er menn váru drukknir um kveldit, þá mælti Ingjaldr konungr til Fólkviðar ok Hulviðar, sona Svipdags, at þeir skyldu vápnask ok lið þeira, sem ætlat var um kveldit*. I *Saga Hákonar Sverrissonar* omtalas, att Cecilia, kung Sverres syster, var gift med den värmäländske lagmannen *Fólkviðr*. — Om namn sammansatta med *Folk-* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier* (1927), s. 102 f.

Ristarens namn, *Vræiðr*, är hittills belagt endast ytterligare tre gånger. Dessa andra runbelägg äro alla sörmländska: Sö 8, 21, 318. **uaipr** på U 1009 kan vara felristat för **u[r]aipr**. Namnet saknas i medeltida källor.

I motsats till *Folkviðr* och *Vræiðr* är sonens namn *Hedinn* väl styrkt från hela det nordiska området.

¹ Peringskiöld var av den meningen, att »Fulkvidr» var Ingvar den vittfarnes hustru, och att deras son »Hedin» var Bröt-Anunds broder. Han skriver (*Ättartal*, s. 27): »Bemelte Konung Ingvars Drottning sade wij wara Fulvidr, som födde Anund, kallader Bröt-Anund, hwilken blef Öfwer-Konung i Upsala, wid åhr 545 ... Äro också, af bemelte Drottning, födde, Hedin och Skira».

² Graus uppfattning av det historiska skeendet framgår av följande uttalande (a. a. s. 331 f.): »Uti denna hög är Konung Amund eller Bröt-Amund begrafwen, som wid år Christi 730 skal regeradt och warit en af Hedna tidens berömligasta Konungar, om hwilkens död Ynglinga sagan således förtäljer pag. 44 at, 'när Han färdats en höst här i orten och ärnat sig til en af sine gårdar, Himmels hed kallad, der någre fjälldalar warit, så har mycket snjö och sedan rägn fallit, som låssat en stor skreda af stenar och sand uti fjället, hwilket oförmodeligen fallit öfwer Konungen och hans medfölje, hwaraf de blifwit ihjälslagne'. Detta skal händt wid pass Anno 760.» Den på runstenen nämnde »Hedin, Konung Amunds broder, ... har ock förmodeligen warit denna gången med Konungen på resan och här, lika som han, fådt sin död; ty man finner eljest ej, at denna ättehög warit någon ordentelig eller Kungelig ättebacke».

Beläggen från de svenska runinskrifterna äro emellertid ganska fåtaliga: U 679, Sö 165, Sm 8, Vg 120 och 138, L 1078 Selångers kyrka. — *Anundr* tillhör vikingatidens vanligaste mansnamn.

Inskriften ger oss den intressanta uppgiften, att Folkvid reste alla dessa stenar till minne av sin son. Med dessa ord åsyftas utan tvivel den ståtliga runstenen och den långa rad av resta, oristade stenar, som ha placerats i linje med runstenen. Den imponerande stenraden, inom vilken Vs 13 har intagit den centrala platsen, har kantat eriksgatan. Hedens minnesmärke har sålunda varit en omfattande anläggning.

»Alla dessa stenar» hade tidigt fallit omkull och övervallats. Hösten 1960 och våren 1961 grävdes stenarna fram och restes på sina ursprungliga platser. Därvid blottades också avsevärda sträckor av den gamla vägbanken, vilken kunde följas från vadstället i öster ända fram till den punkt, där marken i väster börjar höja sig upp mot åsen. Fjorton bautastenar påträffades vid utgrävningen. (Om undersökningen se vidare S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige*, 1963, s. 125 f.)

Trots att minnesmärket delvis har stympats genom att några stenar ha slagits sönder och släpats bort, framstår det, som ovan har framhållits, som det ståtligaste vägmonumentet från vikingatiden i vårt land.¹

Uttrycket (*ræisti*) *stæina þasi alla* har sin motsvarighet på Ingvars-stenen i Svinnegarns kyrka (U 778): **pialfi × auk × hulmnlauk × litu × raisa × staina þisa × ala × at baka × sun sin ×**. Det förefaller sannolikt, att den vackra Svinnegarns-stenen också ursprungligen har varit rest på en tingsplats. Om det förhåller sig så, skulle Svinnegarn ha haft ett runstensmonument av samma imponerande slag som tingsplatsen vid Badelunda. Det kan anmärkas, att avståndet mellan de båda tingsplatserna endast har varit omkring två mil och att eriksgatan också gick fram genom Svinnegarn.

Vs 13 har signerats av en eljest okänd, originell och skicklig ristare *Vræiþr* (**uraipr**). Han täcker ytan innanför det längs ristningsytans kanter huggna runbandet med en ornamentik, som saknar motsvarighet på monument av detta slag. På Vs 13 finner man inga spår av den på runstenarna vanliga djurornamentiken, ej heller finner man något kors.² Ornamentiken leder, trots den stora åldersskillnaden, snarast tanken till »livsträdet» på medeltida liljestenar. — Vs 13 är utan jämförelse Västmanlands monumentalaste runsten.

Vs 13 nämns ofta i den omfattande arkeologiska litteraturen om Anundshögsområdet. Vid många tillfällen har förhållandet mellan den Anund, som omtalas i runinskriften såsom den dödes broder, och »kungshögens» namn berörts.³ Någon fullständig arkeologisk undersökning av det märkliga området har emellertid aldrig företagits. Spekulationerna om de på området befintliga fornminnenas ålder kunna därför lämnas åsido. Det enda minnesmärket inom Anundshögsområdet som för närvarande kan tidfästas med någon säkerhet är runstenen och därmed också »alla dessa stenar», dvs. de i samband med runstenen resta stenarna i den långa raden längs den gamla vägen. Detta ståtliga minnesmärke, som befinner sig i områdets södra kant, har av allt att döma uppförts under 1000-talets förra hälft.

¹ Hofberg, som givetvis ej kände till den nu framgrävda bautastensraden, ansåg troligt, att ristaren med »alla dessa stenar» åsyftade »7 stycken bautastenar från 3 till 5 fots höjd», som finnas »tjugo steg nordnordost om Anundshögen». Dessa stenar, »som nu stå undangömda mellan några små risiga granar, synas icke hafva bildat någon krets eller haft någon bestämd ordning sinsemellan» (*VFA* 4, s. 26). Om Dybecks felaktiga uppfattning se ovan s. 35.

² Brate tyckte sig visserligen se »på stenens topp ofvan slingan ... ett otydligt, hittills ej uppmärksammat kors», men detta »otydlige kors» består av naturliga vittringsfårar. Sådana finnas flerstädes i stenytan. När stenen är helt rengjord, framträder skillnaden mellan ristade linjer och dylika naturliga fårar fullt tydligt.

³ Det torde i detta sammanhang vara tillfyllest att citera M. Stenbergers försiktiga uttalande i *Västerås genom tiderna* 1 (1956): »Åtskilliga tydningar ha framlagts beträffande storhögens ålder. Den man, som här höglagts, måste ha varit en framstående personlighet, en konung om man så vill eller en sådans vederlike. I första hand har högen förknippats med en Anund, och Anunds hög är ju sedan gammalt monumentets namn. Högen skulle med andra ord vara uppbyggd över en man, som hette Anund, i högen vilar denne Anunds jordiska kvarlevor. Redan den berömde fornforskaren och runologen Johan Peringskiöld menade att denne Anund måste ha varit den legendariske Bröt-anund, tillhörande Ynglingaätten och som skulle ha levat under förra delen av 600-talet. Hans regering skall ha kännetecknats av lugna och skörderika år, han var följaktligen en lyckosam kung, han var också en föregångsman, lät bryta bygd och anlägga vägar, därav hans binamn. Det blir emellertid en bra lång tidsintervall mellan denne i Ynglingasagan omtalade Anund och runstensens Anund ... Många av medeltidens svenskar voro runkunniga, de kunde läsa runor. De knöto det välbekanta namnet Anund, buret av andra framstående svenska

Västerås, Furby (f. d. Badelunda sn).

I Peringskiölds *Monumenta* 1 är insatt en »Förtekning på dhe Antiquiteter som [finnas] uti Wässmanlandh Närike och Wärmelandh, samt, Hällsinglandh, Medelpadh och Jämtlandh». Där antecknas: »Widh Furuby kyrkia 5 st: högar. på Söder Sijdan om stora Högen kullfallen och skriffthen nedwettandes — 1 R.» Denna uppgift, som säkerligen åsyftar Vs 13, föranleder Liljegren att i *Runurkunder* (1833) som nr 997 upptaga en runsten vid »Furuby kyrka, S. vid stora högen». Denna »runsten» har vid flera tillfällen sökts utan framgång av Richard Dybeck. I »Reseberättelsen för år 1861» (ATA; tryckt i *ATS* 1, 1864) skriver han: »I Pastor Tillæi förträffliga uppsats från 1600-talet om antiquiteter i Balunds socken¹ sägas två runstenar² vara i församlingen. Om den ene, som nu står vid Anunds hög på Långeby egor [Vs 13], har jag i min sednaste berättelse talat ... Den andra av Tillæi två runstenar har jag under åratals förgäfves sökt. Omsider, sistlidne sommar, berättade mig bonden i Myrby, under det han var sysselsatt med att resa en der befintlig vacker bautasten, att en stor runsten länge legat å marken vid Furby ättechög, till dess en bonde, som ännu lefver, tagit och lagt honom i grunden till en byggnad i byn. Jag begav mig till Furby. Bonden var rest till Stockholm och ingen der lät mig veta något om stenen. Pastor Björkbom, ledamot i Vestmanlands Fornminne förening, har lofvat att till nästa sommar taga reda på honom.» Stenen kom emellertid icke i dagen. I »Reseberättelsen för år 1863» (ATA) skriver Dybeck: »Den i en af mina förra Berättelser nämnde runstenen vid Furby i Balunda socken kunde icke eller nu finnas, hvilket så mycket mer förtröt mig, som jag bestämdt vet att man känner hvar han, hel eller krossad, är.» — Även i »Reseberättelsen för år 1864» nämner Dybeck »Fyrbystenen». Han skriver: »Den 'stora högen' vid Furby, hvilken nämnes i handlingar från 1600-talet, förstördes sannolikt redan före 1800. Nu vet man icke hvar han varit. En mindre ås går öfver egorna från öster till vester och på denna äro flere stensättningar och mindre kullar i behåll. Östligast förekomma tre större ättechögar och en stående bautasten, hvilken min ledsagare, den äldste infödde hemmansegaren i byn, påstod sig icke till förene hafva sett. En stor grusgrop är upptagen helt nära. Jag förbjöd dess vidare anlitage. Till förene är nämndt att, enligt hvad allmänt säges, en runsten blifvit af sonen till nyssnämnde bonde lagd bland grundstenarne under en bygnad. Detta förnekades nu enständigt och jag kunde för denna gång intet göra för stenens återfående.» — Fyra år senare, i »Reseberättelsen för år 1868», skriver Dybeck: »Den ofta sökte, ännu ogranskade, runstenen, som enligt flere sammanstående vittnesbörd funnits vid Furby i Badelunda, söktes förgäfves. Jag utlofvade fem Rsd för hans tillrättaskaffande.» — Någon runsten vid Furby har aldrig funnits.

Siende härad.

Kungsbyn, Kungsåra sn.

I sin reseberättelse för år 1864 (ATA) skriver Dybeck: »En runsten sades ... ligga nedsunken i ängen vid Kungsbyn i Kungsåra socken. Den högst oblida väderleken medgaf nu icke dess uppsökande.» Dybeck har senare »flere gånger spanat» efter denna »runsten» (se *Runa*, fol. 2, 1874, s. 6).

Stenen vid Kungsbyn har tydligen varit en bautasten. Detta framgår av följande uppgift hos Grau (a. a. s. 315): »En by ... wid Kyrkan ... kallas ännu Kongsbyn ... Straxt här nedanføre ... finnas twänne stora Ättebackar och på en af dem står en stor Runsten, dock utan någon ristning.»

Om en tradition om en ristad sten på »Böksta ägor, vid 'Lemkens', å sjelfva gården» se *Runa*, 4. häftet (1843), s. 3.

personligheter, till den mäktiga högen, och det kan man gott förstå. Å andra sidan är det väl ej helt omöjligt att Anunds-namnet traditionsenligt varit förknippat med högen oavsett namnet Anund på runstenen. Kanske skulle runstenen kunna förknippas med konung Anund-Jakob, son till Olof Skötkonung, vars regeringstid skall ha infallit mellan omkring 1022 och 1050. Detta stämmer historiskt bättre, men här uppträder återigen en hake, eftersom vi i varje fall ej hittills kunnat leda i bevis att så stora högar upprestes över avlidna stormän under sagda tidsskede. Storchögar daterade genom arkeologiska undersökningar tillhöra hos oss en tid, som mer sammanfaller med Bröt-Anunds levnadstid än med Anund-Jakobs. Kanske är runstenen vid Anundshögen sålunda rest över en helt vanlig men i sin trakts liv verksamt ingripande västmanlänning. Hur man än spekulerar är gåtan olöst. Först genom en arkeologisk undersökning av storchögen och övriga högar på denna plats kan man komma den närmare.»

¹ Härmed åsyftar Dybeck den »ransakning», som kyrkoherden Nicolaus Tiblæus insände år 1682.

² Denna uppgift är oriktig; den beror på felläsning av källan. Tiblæus har endast känt till en runsten från Badelunda sn, nämligen Vs 13. Det är utan tvivel Vs 13 som åsyftas med orden: »Finnes här allenast 1. gaml: Runesteen, hwilken een man i forna tijder, öfwer sin hustrus grafweplass haar låtit vpreest.»

Yttertjurbo härad.

Socknar: Ängsö, Björksta, Tortuna och Sevala. — Yttertjurbo hd utgör Västmanlands sydöstligaste del. Häradet gränsar i V till Siende hd och i Ö till Uppland, där Sagån utgör landskapsgräns ända till dess utlopp i Mälaren. I N gränsar Yttertjurbo till Övertjurbo hd; dessa bildade under medeltiden ett hundare, *Pyurbo hundare* (1361 SD 8, s. 23, or.). Detta gamla hundare, som alltså sträckte sig längs Upplands gräns, utgjorde Västmanlands runinskriftsrikaste område (10 ristningar).

Från Yttertjurbo hd, det gamla hundarets södra del, äro 4 runristningar kända, bland dem den berömda Kyringe-stenen (Vs 15).

14. Björksta kyrka. Nu i Statens Historiska Museum.

Pl. 11.

Litteratur: L 1950. J. Bureus, F a 6 s. 237, F a 10: 2 bl. 140, F a 5 s. 227; Anteckn. (osign.) från 1700-talets förra hälft (i J. G. Liljegrens samling av manuskript rörande runor I, ATA); O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 633 f. (nytrycken 1904, s. 493 och 489 f.); E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige, 8. uppl. (1828), s. 218; Kyrkoinventarium 1830 (ATA); R. Dybeck, Runa, häfte 4 (1843), s. 5; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1: 2 (1849), s. 99; Historiskt-Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige 1 (1859), s. 204; H. Hildebrand, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 11/9 1866 (ATA), Anteckningar om Björkstads sockens fornlemningar (ATA), Fornlemningar i Vestmanland (i: Vitterhetsakademiens Månadsblad 1872), s. 87, Sveriges medeltid 3 (1898–1903), s. 391; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 2, 1871, s. 175 (ATA; tryckt i VFÅ 5, 1901, s. 21 f.); C. Säve, Kyrkodörrsringen i Angelstad (i: Vitterhetsakademiens Månadsblad 1873), s. 130; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 217; C. A. Lundquist, Skrivelse till Vitterhetsakademien den 18/11 1895 (ATA); E. Brate, Anteckningar 1900 (ATA), Aftonbladet 2/4 1904, ANF 29 (1913), s. 191, Sverges runinskrifter (1922; 2. uppl. 1928), s. 92; A. Lindblom, Vägledning i Medeltidsavdelningen (1922), s. 81, Sveriges konsthistoria 1 (1944), s. 165; S. Kjersén, Östra Västmanland (1927), s. 197 f.; M. Rydbeck och Aron Andersson, Kyrkokonst och medeltida profan-kultur, Vägledning genom medeltidsavdelningen (1950), s. 15; Västmanland (Allhem, 1957), s. 49.

Äldre avbildningar: Hofberg, 2 teckningar (återgivna i VFÅ 5, s. 23, 24).

Runinskriften är ristad i ett järnbeslag på en rikt ornerad, medeltida dörr från Björksta kyrka. Kyrkdörren överlämnades år 1895 till Statens Historiska Museum (inv. nr 10028: 8) och står nu utställd i romanska hallen.

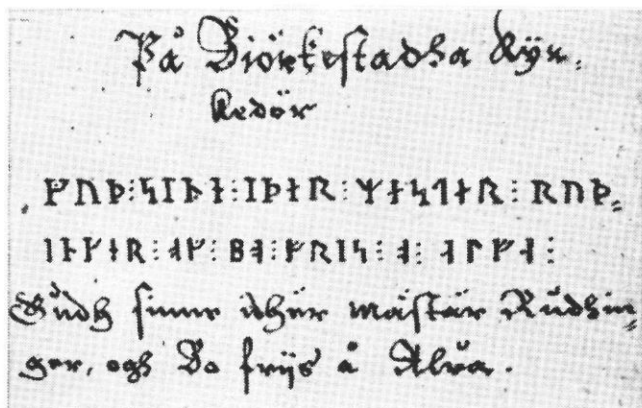

Fig. 19. Vs 14. Björksta kyrka. Efter uppteckning av J. Bureus.

Den äldsta kända uppgiften om runinskriften härrör från Johannes Bureus: »På Björkestadha Kyrkedör» (F a 10: 2). I F a 6 (och F a 5) uppges oriktigt, att inskriften finns »På Björkestadha Kyrkering».

Grau (1754): »På stora Kyrko-dören, som är med Järnbeslag utzirad, äro uppå et, ibland andra, der fastslagit järn ... Runor at läsa.» — I Tunelds *Geografi* (1828) lämnas den oriktiga uppgiften, att en *runsten* finns i »Björksta Kyrkodörr».

Kyrkoinventarium 1830: »På inre dörren står den Runskrift å ett gångjärn, som ... af Grau ..., på en och annan bokstaf när, riktigt uptages.» — Liljegren upptager i *Runurkunder* (1833) Björkstainskriften under rubriken »Metallringar på kyrkodörrar». (Denna felaktighet beror på uppgifterna i F a 6 och F a 5.)

I uppsatsen »Antiqvariska utvandringar i Westmanland» (i *Runa*, h. 4, 1843) nämner Dybeck »en runskrift, inhuggen i ett å kyrkans södra (inre) port anbringadt jernbeslag». W. Tham upptager i sin *Beskrifning*

öfver Sveriges rike (1849) två runinskrifter från Björksta socken, Vs 15 och »en runeinskrift på ett jernbeslag å kyrkodörren».

Redan år 1866 föreslog Hans Hildebrand, att kyrkdörren, som då hade flyttats till tornkammaren från sin gamla plats i södra kyrkporten, skulle förvärvas av Statens Historiska Museum.

Kyrkdörrens rika beslagsornering framgår av pl. 11. Det järnbeslag, på vilket runinskriften har anbragts, befinner sig i mittfältet, ovanför och något till vänster om låset. Beslaget är 68 cm långt och 3 cm brett. Inskriftens längd är 59 cm; runornas höjd är 2,5 cm. Runbeslaget är fastsatt vid dörren med sju nitar, vilkas huvuden åtskilja inskriftens ord på sex ställen. Att inskriften har anbragts på beslaget innan detta nitades fast på dörren framgår redan av det förhållandet, att nithuvudena i ett par fall inkräkta på ordskillnads-tecknen. Å andra sidan är det uppenbart, att den skicklige ristaren omsorgsfullt har beräknat nithuvudenas placering. Alla nitarna ha nämligen inslagits på sådant sätt, att de icke avbryta något av inskriftens ord. Inskriften är djup och tydlig, och runorna äro vackert formade.

Inskrift:

gub : : signe : : ipær : : mæstær : : rupinger : : ok : bo : fris : : o : alfa :

5   10   15   20   25   30   35

»Gud signe eder, mästare Röding och Bo fris. O, Alfa.»

Till läsningen: 1 **g** står alldeles intill dörrens vänstra kantbeslag. Runan är tydligt stungen med en rund punkt. Sk efter 3 **p** består av tre punkter. Mellan detta sk och sk före 4 **s** har ett nithuvud placerats. Även i de andra fem fallen finnas sk såväl före som efter nithuvudena. Sk före 4 **s** består av tre punkter. 4 **s** har, i likhet med inskriftens övriga **s**-runor (14 och 33), formen $\downarrow$. 5 **i** är ej stuget. 6 **n** har ensidig bistav. Strax nedanför bistavens nedre ända finns en tydlig punkt; runan har alltså följande utseende: $\downarrow$. Inskriftens andra **n**-runa (22) saknar punkt. Utan tvivel har punkten i 6 **n** fonetisk funktion. Runan torde beteckna *ng*-ljud + *n*. I 7 **e** är punkten liten men säker. Sk efter 7 **e** består av fyra punkter; den översta är placerad till vänster om de övriga, tätt intill ramlinjen. Sk före 8 **i** består, liksom de närmast följande fem sk, av fyra punkter. 8 **i** är ej stuget. 10 **æ** har dubbelsidig bistav. I 11 **r** går bistaven in till huvudstavens mitt; samma form ha inskriftens övriga **r**-runor (17, 18, 25, 31). 13 **æ** har dubbelsidig bistav. 15 **t** har ensidig bistav, 16 **æ** dubbelsidig. 19 **u** är ej stuget, ej heller 21 **i**. 22 **n** har ensidig bistav. 23 **g** och 24 **e** äro tydligt stungna. I sk före 26 **o** äro endast två punkter synliga; troligen döljes en punkt av nithuvudet. 26 **o** har formen $\downarrow$; samma form ha inskriftens två andra **o**-runor (29 och 34). 27 **k** är ej stuget. Sk efter 27 **k** består av tre punkter, medan sk efter 29 **o** består av fem. 32 **i** är ej stuget. I sk efter 33 **s** äro tre punkter synliga. Möjligen är en punkt dold av nithuvudet. Sk före 34 **o** består av fyra punkter, efter runan däremot av tre. 35 **a** och 38 **a** ha ensidiga bistavar. Sk efter 38 **a** utgöres av fyra punkter. Därefter finns ingen ristning.

Bureus (i F a 10: 2): Samtliga sk har markerats med tre punkter. Dessutom läser han runan 23 som **k** och 27 som **g**. — Hofberg: Sk efter 7 **e** och 11 **r** tre punkter, efter 25 **r** och 33 **s** två punkter. — Brate: »Runinskriften är mycket tydlig.» Endast vissa bistavar äro »mindre tydliga än det öfriga men fullt säkra». Om runan 6 och om sk efter 7 **e** anmärkes: »Nedanför kännestreckat af **n** finnes af misstag en prick, så ock till vänster ofvanför öfversta pricken» av sk efter 7 **e**, »hvilket kanske afsetts att hafva fyra prickar». 8 **i** »har ingen prick». Sk efter 25 **r** och efter 33 **s** ha »blott två prickar».

I F a 10: 2 återger Bureus inskriftens slut på följande sätt: »Bo frijs å Alwa». I F a 5 tolkar han hela inskriften: *Deus benedicat vos Magister Rudine et Boe Frisi in Alfa*. Av denna tolkning framgår, att Bureus har uppfattat runföljden 34–38 **o : alfa** som ett ortnamn, föregånget av preposition.

Däremot har Grau uppfattat innebörden av **o : alfa** på rätt sätt. Hans översättning lyder nämligen: »GUD wälsigne dessa Mästare, Ruthinger och Bo Fris. $\omega\&\alpha$.» Grau kommenterar sin tolkning sålunda: »Desse män lära antingen wid sjelfwa Kyrkobyggnaden, eller ock wid någon sedan gjord Kyrko-reparation warit bygningsmän, eller derwid något ansenligit arbete gjordt, hwarföre de med denna åminnelse blifwit ihog-komne.» Dybeck ansluter sig till Grau; det synes, skriver han i *Runa* (1843), »som skulle tvänne mästare,

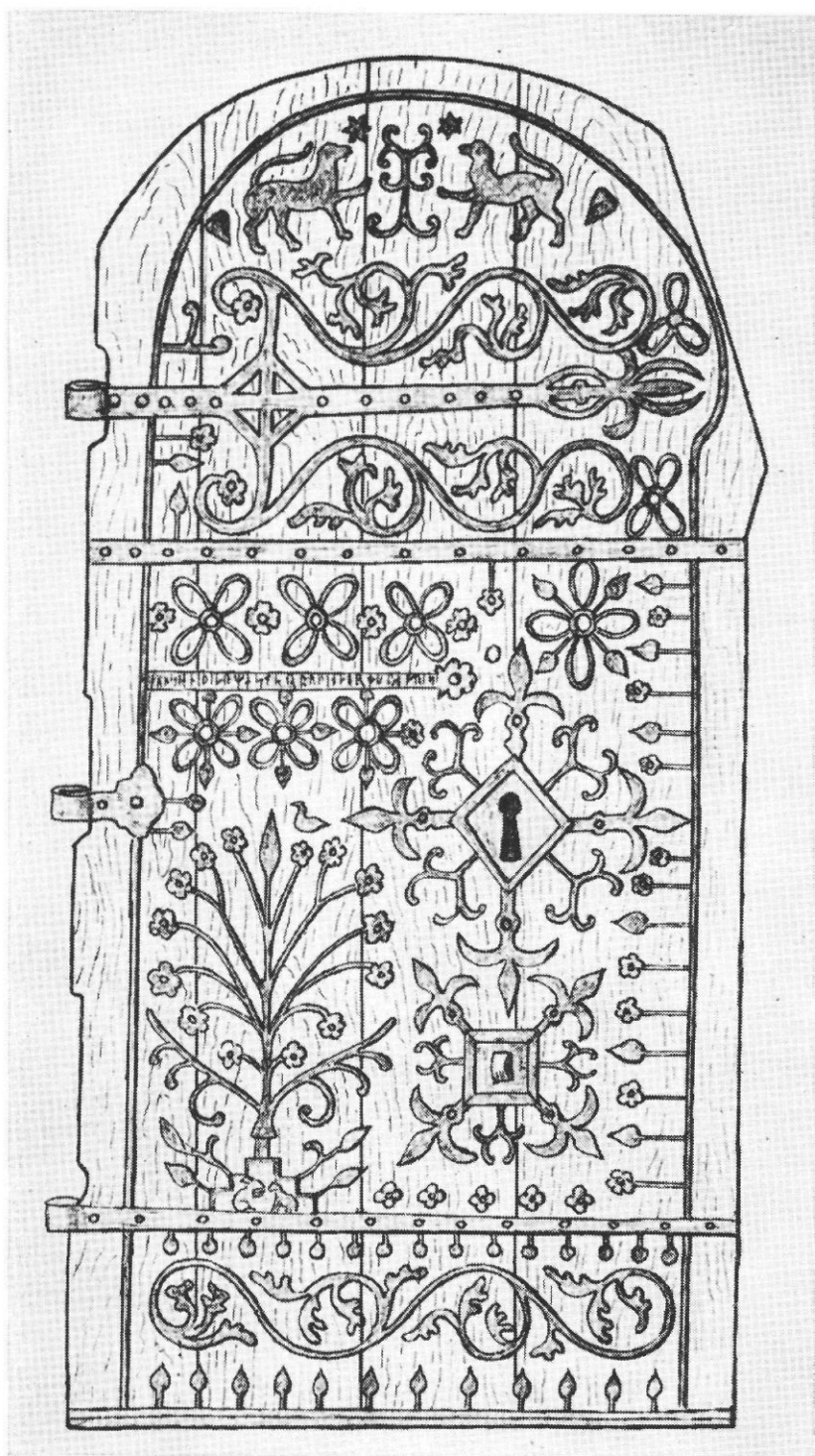

Fig. 20. Vs 14. Björksta kyrka. Efter teckning av H. Hofberg.

Ruthinger och Bo Fris, haft bestyr, antingen vid kyrkans uppförande, eller någon förändring af henne. Det sednare är troligast.» Hofberg anser, att runinskriften »upplyser om, att tvenne mästare Rudinger och Bo Fris antingen haft kyrkobygg- naden om hand eller möjligen endast förfärdigat den rikt sirade dörren.» — I sin redogörelse för medeltida, ornerade kyrkdörrar skriver Hans Hildebrand (*Sveriges medeltid* 3, s. 391): »På flera af dessa dörrar förekomma runinskrifter, hvilket antyder en ganska hög ålder. De uppgifva vanligen tillverkarens, d. v. s. smedens namn, t. e. Anund mästareman (Götlunda i Vestergötland), Udulf (Blidsberg i samma landskap), Åsmund (Versås i Vestergötland och Ströja på Visingsö), Johan (Lekaryd i norra Småland [Sm 120]), 'Rupernn' (Elghult i östra Småland [Sm 25]), Farvaltr (Hörsne på Gotland). En kyrkodörr från Björkstads kyrka i Vestmanland visar en annan gruppering af beslagen, men äfven här finnes en runinskrift, som utbedjer Guds välsignelse öfver mästare Rupinger och Bo Fris.»

A. Lindblom nämner »den ståtliga» Björkstadörren i sin *Vägledning i Medeltidsavdelningen* (1922): »Runinskriften å densamma upplyser oss om att dess mästare hette Rudinger. Ornamentikens lösa former visa, att dörren tillkommit under gotiken, troligen på 1300-talet.» Då Lindblom i *Sveriges konsthistoria* 1 (1944) behandlar romanskt järnsmide, avslutar han sin redogörelse för arbeten tillhörande denna grupp med följande ord: »De järnsmidda trädörrarna lever som konsthantverk medeltiden igenom. Men deras stora tid är bara den romanska. På 1300-talet möter oss visserligen de gamla motiven ännu, t. ex. i Björksta, Västmanland, vars dörr är smidd av mästare Rudinger, men inför kompositionens smakfulla gotiska luftighet har man bara en känsla av — efterklang.»

Runinskriften i järnbeslaget på Björkstadörren är ur flera synpunkter av intresse. Att den har ristats i direkt samband med att den vackra kyrkdörren förfärdigades är uppenbart. Beslaget har fastnitats efter det att runorna ha ristats. Dörrens konstsmide tillhör av allt att döma 1300-talets förra hälft. Kyrkans äldsta delar anses av sakkunskapen kunna tidfästas till 1200-talet. Vid 1300-talets början har Björksta kyrka ombyggt. Det är mycket sannolikt, att den vackra kyrkdörren har tillkommit i samband med denna ombyggnad.

Runinskrifter förekomma som bekant på kyrkdörrar på flera platser i Norden. När det gäller inskrifter av detta och liknande slag — på dopfuntar, kyrkklockor, rökelsekar osv. — är det icke ovanligt, att det runristade föremålet självt genom inskriften talar till betraktaren. Också gotländska, medeltida gravhällar ge många exempel. Det förefaller som om också Vs 14 skall uppfattas på liknande sätt: kyrkdörren tänkes uppmana till förbön för de män, som runinskriften nämner. Möjligt är emellertid också, att välsignelsen avser kyrkobesökarna.

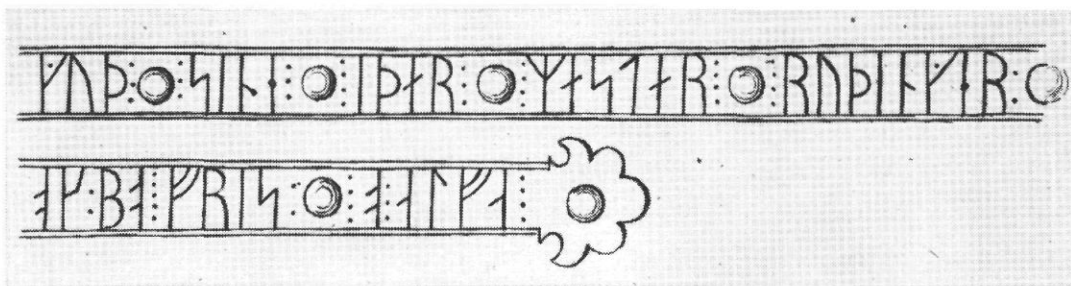

Fig. 21. Vs 14. Björksta kyrka. Efter uppteckning av H. Hofberg.

De två namngivna männen kunna möjligen ha varit de ledande vid ombyggnadsarbetet vid 1300-talets början, men man väntar väl då, att detta skulle ha nämnts i inskriften. Så sker nämligen i flera fall, när kyrkornas byggherrar omtalas; se t. ex. S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 168 f. Det förefaller troligast, att **mæstær rupinger** och **bo fris** ha varit konstsmeder, och att deras arbete har inskränkt sig till förfärdigandet av den vackra kyrkdörr, som har bevarat deras namn.

Runföljden **rupinger** återger med all sannolikhet mansnamnet *Røding* (*Røding*). Namnet är, som Brate har framhållit, tyskt. Ett belägg finns i en svensk medeltida källa: *Røthingar* (1293 $\frac{2}{5}$ SD 2, s. 156); som tillnamn: *Røding*, *Røding* (1468, *Sstb* 3: 1, s. 412; 1471, a. a. s. 443).

Bo (runsv. *Boi*, isl. *Búi*) är på östnordiskt område ett ganska vanligt namn under medeltiden, särskilt i Danmark. På svenska runstenar från tiohundratalet är namnet däremot jämförelsevis sällsynt; det är hittills belagt endast fyra gånger: Sm 89, Sö 148, U 476, Ög 81. — Tillnamnet *Fris*, »frisen», förekommer flera gånger i svenska medeltida källor.

Røding har i inskriften titeln *mæstær*, »mäster». Denna närmast från lågtyskan inlånade titel har typiskt nog sin plats före namnet, enligt tyskt mönster. *Mæstær* har, i betydelsen »den som är skicklig att arbeta i trä eller järn», utträngt det inhemska ordet *smiðr* (t. ex. *Botviðr smiðr*). Om epitetets placering se E. Wessén, *Svensk språkhistoria* 3 (1956), s. 90 f. Om formen *mæstær* se D. A. Seip, *Låneordstudier* 2 (1919), s. 88 f.

Brate är av den meningen, att den i Vs 14 nämnde **bo fris** är identisk med den stenkonsnär, som namnger sig på dopfunten i Bårse kyrka på Själland (DR 224). I en recension i *Aftonbladet* ($\frac{2}{4}$ 1904) av Wimmers *De danske Runemindesmærker* 4: 1 (1903–1904) skriver Brate: »Dopfunten i Bårse på Seland med inskrift i munkstil *Bondo Friso me fecit, Esgervs røth me fecit fieri* ('Bonde frisern gjorde mig, Esger rød lät göra mig'), är för oss svenskar af intresse, emedan den, som gjorde funten, sannolikt ock varit verksam vid en kyrkobyggnad i Sverige. I statens historiska museum finnes en kyrkodörr från Björksta socken i Västmanland, som på ett järnbeslag bär inskriften ... 'Gud välsigne eder mäster Rodinger och Bo Fris' ... Det ligger nära att antaga *bo:fris* vara förkortning af namnet på den stenkonsnär, som gjort den danska funten i Bårse, och att han nämnes i förening med en mästare med det tyska namnet Rodinger, stärker detta antagande.» (Också Vs 26 är enligt Brate »mähända ... ett verk af Bonde frisern»; se Vs 26.) Även i *ANF* 29 (1913) och i *Sverges runinskrifter* (1922; 2. uppl. 1928) fasthåller Brate vid sin djärva identifikation.¹

¹ I *ANF* konstaterar han, att namnet på Bårse-funtens mästare »säkerligen i förkortningen **bo:fris** förekommer i runinskriften L. 1950 Björksta kyrkdörr». För att möjliggöra identifikationen tvingas Brate att underkänna den i Wimmers arbete gjorda dateringen av Bårsefunten till början av 1200-talet. Han gör det på följande, något oklara sätt: »antikvarierna d:r E. Ekhoft och O. Janse, som jag rådfrågat, tro dock, att Björksta kyrkdörr tillhör 1300-talet och tvivla även på att Bårsefunten är så gammal som början af 1200-talet.» I *Sveriges runinskrifter* (2. uppl., 1928) skriver Brate: »På omvägar daterade äro möjligen ett par runinskrifter i Västmanland. På ett dörrjärn å en gammal kyrkdörr i Björksta, efter ornamentiken att döma från 1300-talet, står runinskriften: *gub sine ipær mæstær rupinger ok : bo fris:o alfa* 'Gud välsigne eder, mäster Røding och Bo frisern, o och alfa' ... Røding är ett tyskt namn, Bo nordiskt men tillnamnet 'frisen' tyder på Tyskland, mähända voro de båda från Frisland och verksamma vid kyrkobyggnaden i Björksta. Bo frisern finnes sannolikt förbunden med ett par andra kyrkobyggnader. I Bårse på Själland i Danmark finnes en dopfunt av granit med dels latinsk inskrift ..., dels gyllentalen i runor. I S. Råda kyrka i Värmland finnas kormålningar med året 1323 och bilden av biskop Peter i Skara stift, dit Värmland då hörde, och framför biskopen två män, mot vilka biskopen välsignande sträcker sin hand, jämte inskriften: *Aslone et Bondone actu* 'Genom verksamhet av Asle och Bonde'. Asle, vars namn är fornsvenskt, har väl då timrat kyrkan av liggande stockar, Bonde utfört kormålningarna, och det ligger nära att i honom förmoda samma Bondo frisern, som utfört den danska dopfunten, och den kyrkliga konstnär i Björksta, vars namn där med förkortning tecknas *bo : fris : »*.

Brates försök att identifiera den på Björksta kyrkdörr nämnde *Bo fris* med den från tre danska dopfuntar kände stensemästaren BONDO FRISO är ohållbart. Tanken, att det förra namnet skulle vara en förkortning av det senare, är minst sagt osannolik. BONDO är ju en latinisering av mansnamnet *Bondi*; de båda männen ha alltså haft olika namn, båda vanliga: *Bo* och *Bondi*. I övrigt kan man inskränka sig till att framhålla, att den danske dopfuntsmästaren har varit verksam omkring mitten av 1200-talet, medan Björkstadörren är inemot ett århundrade yngre.

Inskriftens avslutning, runföljden 34–38 **o : alfa**, är den välkända gudsformeln, kristusmonogrammet *Alpha et Omega*. Innebörden belyses klart av följande ställe i Johannes' uppenbarelse, kap. 22: Ego sum alpha et o/ Alpha ær første bokstaff j gretzske scrifft Oc O ær then yttarste/ hær mz beteknar gudh. at han ær vphoff oc ænde alla tingha/ Jak ær Alpha oc O. then første oc then ytarste/ vpbørian oc ændhe (*Svenska Medeltidens Bibel-arbeten* 2, SFSS 9, 1853, s. 369). I kap. 1 (a. a. s. 333) heter det: Ja sanneligha iak ær alpha et o/ thz ær Jak ær wpbyrian oc ændhe sigher herran gudh ...

Belysande äro också några rader i *Speculum Virginum* (SFSS 31, 1897, s. 514) och i *Jungfru Marie Örtagård*, vadstenanunnornas veckoritual (SFSS 30, 1895, s. 154). I det förstnämnda arbetets elfte bok läser man: »Hwat sigher gudz son j iohannis apocalipsi, jak är sigher han alfa ok o Första ok sidhzsta, opbørianen ok ändhin Thänne bokstaffwin A är badhe när grezska, latina, ok hebreska, første j a b c d, ok o är ythersta när the ebrezska Thy är han opbørianen fore whilkom enghin war Han är ok ändhin äptir hwilkin enghin findz». I det sistnämnda verket heter det: »Ego sum alpha, Är först märkiande, at alpha är første bokstawen när jwdhomen, som mz os är a oc o är en rundher bokstaffwer ey haffuandis opphoff ällar ändhelykt, oc thy likna sik herran gudh mz tässom twem bokstaffwom sighiandis Ego sum, Iak är alpha oc o første oc ytarste opphoffuet oc ändhen».

Av intresse i detta sammanhang är också det s. k. Gunhild-korset (DR 413). Detta vackra, i valrosstand skurna krucifix har på baksidan en bild av Kristus; i hans knä ligger en uppslagen bok i vilken två bokstäver läsas: A och ω.

Meningen med runföljden **o : alfa** är sålunda tydlig. Inskriften börjar med **gub** och slutar med ett välkänt gudsmonogram. Anmärkningsvärt är emellertid, att **o** här står före **alfa**.

15. Lilla Kyringe, Björksta sn. Nu vid Målhammar.

Pl. 12–14.

Litteratur: B 1084, L 998, 999. Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ, 1928, s. 17 och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 140); J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 203; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 636 (nytrycken 1904, s. 495 f. och 492 f.); E. Tuneld, Geografi öfver Konungariket Sverige, 8. uppl. (1828), s. 218; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 83; W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1: 2 (1849), s. 99; R. Dybeck, Antiquarisk berättelse för år 1863 (ATA), s. 19, 1864 (ATA), s. 20, Runa (fol.) 2 (1874), s. 6; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 2, 1871, s. 172 f. (ATA; tryckt i VFÅ 5, 1901, s. 17 f.), Kort öfversigt af Vestmanlands samtliga Fornlemningar och Minnesmärken (bilaga till reseberättelsen 1874, ATA; tryckt i Vitterhetsakademiens Månadsblad 1875, s. 110 f.); H. Hildebrand, Fornlemningar i Vestmanland (i: Vitterhetsakademiens Månadsblad 1872), s. 87 noten; Uppfinningarnas bok (red. O. W. Ålund) 1 (1873), s. 297, 504; Vestmanlands läns kalender 1881, s. 217; E. Brate och S. Bugge, Runverser (ATS 10: 1), s. 39, 134, 136, 216, 222–24, 294; E. Brate, Meddelanden från Nordiska Museet 1897, s. 11, Anteckningar 1898 (ATA), Svenska runristare (1925), s. 51 f., 59; O. v. Friesen, Upplands runstenar (1907), s. 35, (1913), s. 61, Runorna (1933), s. 215; S. Kjersén, Östra Västmanland (1927), s. 195; H. Pipping, Gömda bindrunor (i: SNF 23: 2), s. 9, 18 f.; A. Lindblom, Sveriges konsthistoria 1 (1944), s. 33, 34; B. Bergman, Uppländsk run- och bildstensristning (1948), s. 117; S. B. F. Jansson, Runinskrifter (i: En bok om Mälarlandskapen, 1953), s. 85; Västmanland (Allhem, 1957), s. 34, 43.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4, B 1084 och Grau a. a.; återgivna i nytrycken 1904); Hofberg, teckningar (i a. a. 1871; återgivna i VFÅ 5, s. 19, 20 och i Uppfinningarnas bok, s. 297); Brate, foto 1898 (ATA); Jansson, foto 1951 (i a. a. 1953 och i Lindblom, Svensk konst, 1960, s. 12); E. Liljeroth, foto (i Västmanland, Allhem, 1957, s. 34, 42).

Den ståtliga, på två sidor ristade runstenen står numera rest 80 m NV om Målhammars östra huvud-

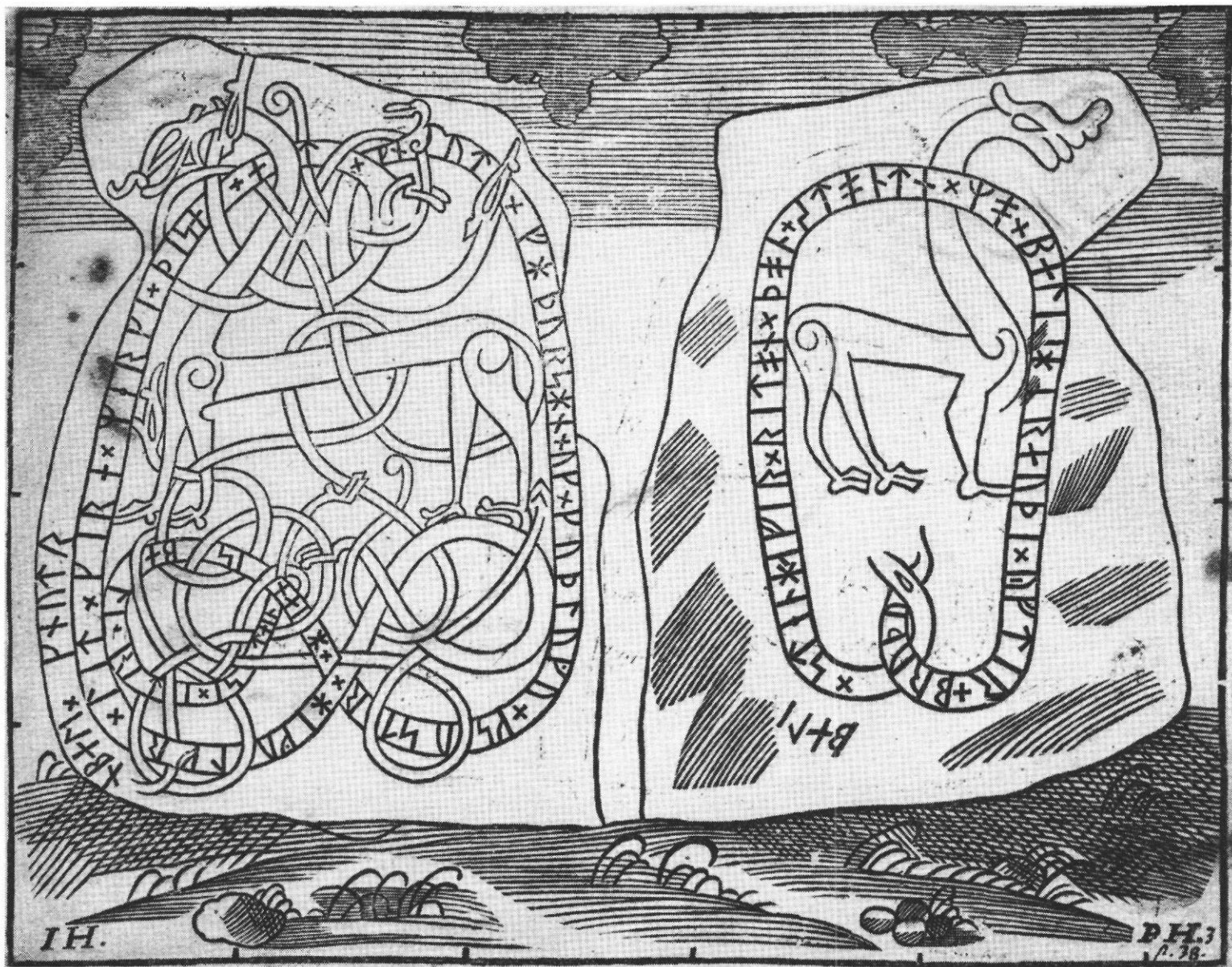

Fig. 22. Vs 15. Lilla Kyringe, Björksta sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1084).

byggnad, 5 m V om norra infartsvägen, mittför en parkallé. Till denna plats flyttades stenen vid början av 1860-talet.

Den äldsta kända uppgiften om Vs 15 finns i *Ransakningarna*. Där lämnar befallningsmannen Aron Bergström i sin »Specification uppå dee gambl: Antiqu[i]teter ... uthi Wäsby lähn», daterad »Sahla d: 12 May A:o 1682», följande uppgift: »Widh Lill: Kyringe byn ähr een Runsten medh Rijtningar uppå.» — I Peringskiölds *Monumenta* anges platsen som »Biorksta Sochn. wid lilla Kyringe» (B 1084: »I Lilla Kyringe»; L 998: »Lilla Kyringe»). — Grau antecknar bland fornminnen från Björksta socken: »Wid Lill-Kyringe är en Runsten.» — Tham nämner (i a. a. 1849) »en runsten vid Kyringe» och i *Historiskt-Geografiskt ... Lexikon* (1859) förekommer samma uppgift.

I reseberättelsen för år 1863 skriver Dybeck: »Runstenen (med inskrift i fornyrpalag), som förr varit vid Kyringe i Björkstads socken (Baut. 1084), är nu rest vid Målhammar i samma socken.» Vs 15 hade alltså då släpats bort från sin ursprungliga plats på Kyringe (under Målhammar) för att resas i herrgårdsparken.¹ Dybecks uppgift, att runstenen vid hans besök år 1863 var rest vid Målhammar, är något förhastad. I sin reseberättelse för år 1864 skriver nämligen Dybeck, att »vid Målhammar ... fanns liggande i parken den runsten ..., hvilken förut varit vid Kyringe. Denne märkvärdige sten kommer i höst att genom herr Kapitenen August v. Knorrings försorg resas på fast stengrund å den upphöjda plats, der han nu är.» Dybeck tillägger,

¹ *Vestmanlands läns kalender* uppger ännu år 1881 felaktigt, att runstenen finns »vid Kyringe».

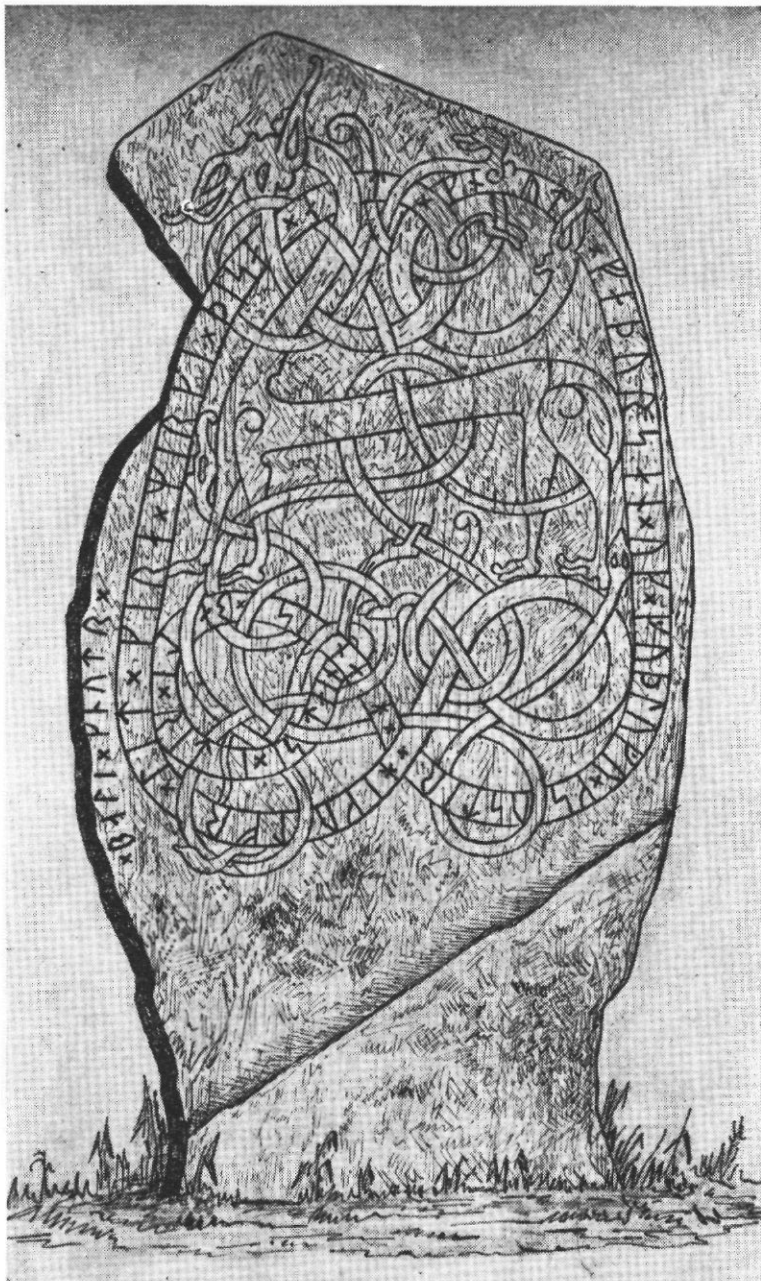

Fig. 23. Vs 15. Lilla Kyringe, Björksta sn. Framsidan.
Efter teckning av H. Hofberg.

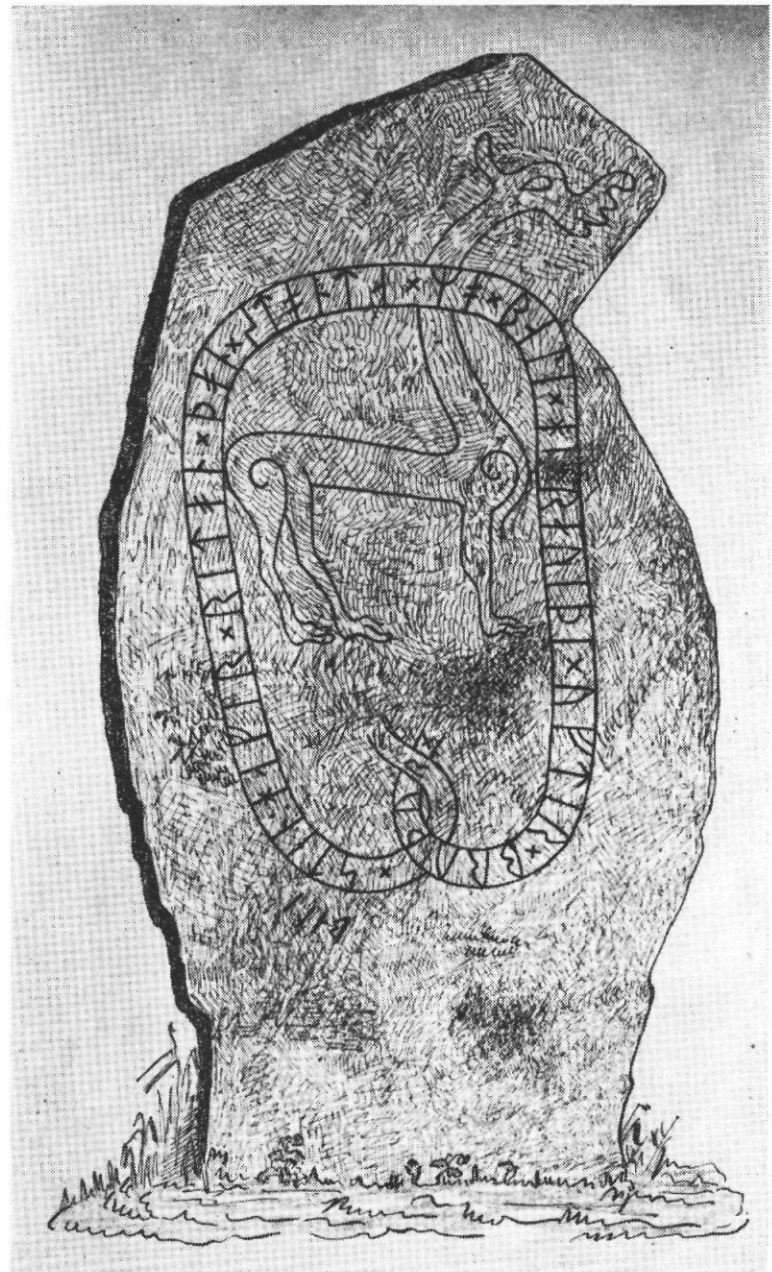

Fig. 24. Vs 15. Lilla Kyringe, Björksta sn. Baksidan.
Efter teckning av H. Hofberg.

att »noggranna aftryck togos af båda sidornas inskrifter». — Hofberg (1871): »Vid Målhammar står nu på en höjd i parken, på vestra sidan om uppkörsvägen till gården, den stora och vackra runsten ..., som förut stått vid Lillkyringe, norr om Målhammar.» I »Kort öfversigt af Vestmanlands samtliga Fornlemningar och Minnesmärken» framhåller Hofberg, att några av landskapets runstenar äro »stympade och otydliga ... Andra äro deremot synnerligen tydliga och väl bibehållna. Ypperst af dem alla och den vackraste, icke blott i Vestmanland utan i hela Sverige, är den stora präktiga runhällen i parken vid Målhammar, ristad på båda sidor, på den ena med några strofer i fornyrdalag.»

Det är beklagligt, att Vs 15 bortfördes från sin ursprungliga plats vid Lilla Kyringe. Det skulle ha varit av intresse att exakt veta, var den ståtliga runstenen stod, och åt vilket håll ristningsytorna en gång voro vända.

Grå granit. Höjd över marken 2,85 m, största bredd (mitt på stenen) 1,50 m. Ristningen är på oskadade partier djup och tydlig. Framsidan är släthuggen och fullständigt plan; baksidan är däremot knottrig och rå i ytan. På baksidan är ristningen på sina ställen skadad genom vittring.

flagrat bort; här har funnits plats för en runa (**u**). Sk efter 129 **r** är tydligt. (Av ormslingans huvud och stjärt, som här korsas, finnas endast mycket obetydliga spår.) Runföljden 130–133 **bali** står nedanför slingan, något till vänster på stenen. Runorna äro djupa och tydliga.

Hadorph och Helgonius: **×higulfr×lit×kirn×merki×pisa×at×knut×fhpur shn+uk×kuþlugu+ksustr×hianis bali×riti×istain nbali×knutr×sten hafir×riton×þon+stontn×mo×bali ihj rauþi×yftir+brupu bali.**

Hofberg (1871): **×hikulfr×lit×kira×mirki×pisa×at×knut×fapur san×uk×guþlugu×ksustir×hanis×bali×riti×istain×bali×knutr××sten : hafir×riton×þon×stonta×mo×bali×hi× - · rauþi×uftir×brupur×bali.**

Brate (1898): Runföljden 40–53 **kuþlugu×ksistur**. 71 **i**. Sk efter 76 **i** uppfattas som ett kryss. Sk efter 129 **r** har ej observerats. Läsningen i övrigt kommenteras på följande sätt: Efter 110 **i** är sk »alldeles borta genom en afflagning», som också har förstört 111 **h** »så när som på nedre stafven och spetsen af högra känne-streckket.» Av runan 113 återstår »blott det yttersta af toppen». 127 **p**: »nedre stafven alldeles borta och det öfriga af runan befinner sig i en afflagning». 128 **u** är »alldeles borta».

Den första kända tolkningen av Kyringestenens långa inskrift lämnas av Grau: »Higulfr lät göra detta minnings-märke åt sin Fader Knut och hans syster GUDlig. Bali ristade stenen. Stenhafer lät rista denna sten efter brodern Bali ihiraudi. Bali ristade runorna.»¹

Grau har alltså icke bemästrat runföljden 82–133, dvs. den del av inskriften, som står på stenens baksida. När det gäller denna del av inskriften, betecknar Liljegrens tolkning, framlagd i *Run-Lära* (1832), ett stort framsteg. Han har nämligen lagt märke till, att baksidans inskrift är versifierad. Som exempel på runstrofer anför han (a. a. s. 83) också inskriften »på andra sidan af Knuts minneshäll i Björkestads Socken». Han finner där »en half wisa eller 4 versrader» av »Talversens Starkadarlag». Liljegren återger och tolkar halvstrofen på följande sätt:

»Stein hafir riton	ritat hafwer Stenen —
þon Stanto mo	den Standa må —
Bali i hiraupi	Bale — här på godset (i häradet) —
yfti Brupu(r);	efter Brodern.»

Den hittills utförligaste behandlingen av Vs 15 finner man i *Runverser* (1887–1891, s. 222 f.), där följande »fonetiska transscription» lämnas: **higulfr lét gæra mærkj þessa at Knút faður sinn ok Guðlaugu systir hans. Bæli rétti stæin. Stæin hafir réttan, þann's standa má, Bæli hinn rauði øftir bróður.** Översättningen lyder: »**higulfr** lät göra denna vård efter **Knút** sin fader och efter **Guðlaug** hans syster. **Bæli** reste stenen. En sten, som stå kan, har **Bæli** den röde rest efter sin broder.»

I *Svenska runristare* (1925) översätter Brate inskriften på följande sätt: »Hägulv lät göra dessa märken efter Knut, sin fader, och Gudlög, god syster hans. Balle reste stenen. Balle Knut. En sten haver upprest, / som stånda kan, / Balle den röde / efter brodern. / Balle.»

Brate tolkar sålunda runföljden 47–53 **ksistur** (ack.) som »god syster». Han uppfattar oriktigt den första runan som en förkortning av adj. *goðr*. Uppenbarligen har Balle här gjort sig skyldig till en felristning. Redan Bugge har tänkt sig en sådan förklaring; i *Runverser* (s. 224) framhåller han: »Skriftformen ... [**ksistur**] kunde mulig forklaras saa, at Runeristeren feilagtig begyndte paa at skrive det foregaaende Ord **kuþlugu** ... men fortsatte rigtig, efter at han havde skrevet **k**.»

Vs 15 är rest till minne av en man med namnet **Knutr** och hans syster **Guðlaug**. **higulfr**, Knuts son och Gudlögs brorson, »lät göra» minnesmärket, och Balle, de dödas broder, reste stenen och ristade runorna.

¹ Varken Grau eller Liljegren har sett runstenen. Grau tror, att Vs 15 består av två stenar, vilket tydligen har påverkat hans tolkning. Liljegren är tveksam på den punkten. Han upptager visserligen i *Runurkunder* inskriften under två nummer (998 och 999), men han håller möjligheten öppen, att runföljden 82–134 står ristad på »andra sidan?» av stenen. I *Run-Lära* (1832) hade han däremot det riktiga förhållandet fullt klart för sig.

higulfr har tydligen varit ett mycket ovanligt namn. Det uppfattas av Bugge som *Ingulfr* (se *Runverser*, s. 224). Brate anser, att namnet »måhända» är identiskt med det mansnamn *Hælgulfr*, som är säkert styrkt på en runsten vid Södra Lunger, Götlunda sn, Närke (**helgulfr**). Av allt att döma skall emellertid **higulfr** sammanställas med ett i fornsvenskan belagt mansnamn *Hegholwir* (*SD* 3, s. 99 or., Österlövsta sn, Uppl.). Belägget är från 1300-talets början. Förleden *Hæg-* ingår bl.a. i det i fornsvenska källor väl styrkta mansnamnet *Hægvidh*. Detta namn förekommer några gånger också i runinskrifter: Sö 219 **hikuipr**, U 75 **ehuiþ** (ack.), U 567 **hahurþr**, U 684 **heuiþ** (ack.), G 33 **hehuiþa** (gen.), G 119 **hehuiþr**. Andra namn med förleden *Hæg-* äro *Hæglæikr*, *Hægmundr* och *Hægvaldr*. Runsv. *Hæggi* (Sm 71), fsv. *Hægge* torde vara ett kortnamn till namn på *Hæg-*.

Knutr är icke något vanligt namn i våra runinskrifter från tiohundratalet. Om man bortser från de belägg, då namnet åsyftar Knut den store, finner man det endast sex gånger: Sö 217, U 38, U 92, U 818, U 1149, Vs 15.¹ Det förefaller mycket sannolikt, att namnet har kommit i bruk genom uppkallelse efter Knut den store. (I så fall är också uppkallelsen ett vittnesbörd om svenskars deltagande i Englandstågen. Jfr E. Wessén, *Historiska runinskrifter*, 1960, s. 42 f.) Namnets förekomst på Vs 15 har därför använts vid dateringen av inskriften och av Balles ristningar över huvud taget; se nedan.—Kvinnonamnet *Guðlaug* har varit vanligt i vårt land under vikingatiden (närmare ett 20-tal belägg).

Runristarens namn, *Balli*, förekommer i denna inskrift icke mindre än fyra gånger, ett förhållande som saknar motstycke. En av gångerna kallar han sig *Balli hinn rauði*; jfr Vs 24, nedan s. 74 f.

Vs 15 tillhör, liksom Vs 24, runmästaren Balles mest berömda ristningar. Den är av allt att döma en av hans äldsta bevarade inskrifter; se vidare Vs 24. Brate framhåller i *Svenska runristare* (1925), s. 51, att eftersom Balle har rest Vs 15 »efter sin broder, bör väl Björksta sn i Västmanland antagas vara hans hemort».

Som ovan har framhållits, har förekomsten av namnet *Knutr* på Vs 15 använts vid de försök som ha gjorts att tidfästa Balles verksamhet. Sålunda skriver O. v. Friesen (i *Runorna*, s. 215): »Balles ristningar synas ... böra förläggas, de tidigaste till omkr. 1050 men det stora flertalet till 1050- och 1060-talen, några kanske ännu senare. Balle ger i sina ... alls icke monotont formulerade inskrifter inga anknytningar till historiska data, men av ett sådant förhållande som att en av Balles första stenar, Lilla-Kyringestenen i Björksta socken, Västmanland, är rest över en man vid namn Knut — sannolikt uppkallad efter Knut den store — av dennes son böra vi se en bekräftelse på att Balle allra tidigast har börjat uppträda som ristare framemot 1050.»

16. Tortuna kyrka.

Pl. 15.

Litteratur: L 771. J. Bureus, F a 6 s. 237 nr 5, F a 10: 2 blad 91 D, F a 5 s. 225 nr 528, F a 1 s. 111; O. Grau, Beskrifning Öfver Västmanland (1754), s. 644 (nytrycken 1904, s. 501 och 499 f.); J. G. Liljegren, Fullständig Bautil (ATA); R. Dybeck, Thortuna socken 1860 (ATA), Antiquarisk berättelse för år 1864, s. 19 (ATA); H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 2, 1871, s. 167 (ATA; tryckt i VFÅ 5, 1901, s. 11); E. Brate, Anteckningar 1898 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i F a 10: 2); bläckteckning i F m 65 och Fullständig Bautil; Hofberg, teckning i a. a.; Brate, foto 1898 (ATA).

Runstenen är inmurad i liggande ställning i sakristians östra vägg. Stenens nedre kant befinner sig 2 m över markytan, rotändan 47 cm N om sakristiefönstret och toppen 9 cm från nordöstra sakristiehörnet. Vs 16 har tydligen, sedan den kluvits, lagts in i muren, när sakristian byggdes.

Ristningen granskades år 1639 av Bureus, som anger stenens plats på följande sätt: »J Tortuna kyrkogawel half sten in murat» (F a 10: 2). — Grau: »Uti Kyrko-gafwelen är en half Runsten inmurad, tagen utan twifwel, då denna Kyrka blef upbyggd, ifrån den förra eller gamla Kyrkan.» På en osign. teckning av stenen i

¹ Namnet förekommer i runskrift också på den runristade gravstenen Sm 54. Denna inskrift tillhör emellertid 1200-talet, då namnet hade hunnit bli populärt i Sverige.

Fig. 25. Vs 16. Tortuna kyrka. Efter teckning av J. Bureus.

F m 65 anges platsen oriktigt: »Thorstuna Kiörkiogafwel.»¹ — I sin reseberättelse för år 1864 skriver Dybeck: I Tortuna »kyrka har man nyligen funnit en runsten, inmurad i östra väggen, men så högt att han svårigen kan uttagas. Stenen har emedlertid blifvit lemnad orappad och är omgifven af en upphöjd ram af murbruk».

Grå granit med gulaktigt ytskikt. Höjd 1,99 m; stenen är kluven på längden: den största nuvarande bredden är 0,49 m. Delar av ristningsytan ha flagrat av. På oskadade partier är ristningen djup och tydlig. Linjerna äro breda med mjukt rundade kanter. Ristaren har varit en skicklig och van runmästare. Det bevarade stycket utgör stenens vänstra hälft. Inga uppgifter finnas om stenens förlorade högra del.

Inskrift:

× ernbarua × lit × resa × sten × yf ... hristi
5 10 15 20 25

ernbarua let ræisa stæin æftir ... risti.

»Ärnbjörn(?) lät resa stenen efter ... ristade.»

Till läsningen: 1 e är djupt och tydligt stunget. 2 r står på ett genom flagring skadat ställe; nästan hela

¹ Detta är förklaringen till att Liljegren i *Runurkunder* (1833) upptager Vs 16 bland uppländska runstenar (L 771: »Thorstuna socken. Kyrkogafveln.»). På grund av den felaktiga platsangivningen har Vs 16 eftersökts i Thorstuna kyrkgavel, givetvis utan framgång. Sålunda meddelar C. A. Klingspor i *Anteckningar under resor i Uppland* (UFT h. 3, 1873), s. 75: »Stenen kunde ej upptäckas, troligen är han öfverrappad.»

Fig. 26. Vs 16. Tortuna kyrka. Efter teckning av H. Hofberg.

Fig. 27. Tortuna kyrka. Sentida inskrift. Foto. N. Lagergren 1959.

huvudstaven har gått förlorad, och delar av bistaven ha fallit bort. Runan är dock fullt säker. 3 **n** har ensidig bistav. Detsamma gäller alla inskriftens **n**- och **a**-runor. 7 **u** är ej stunget. 8 **a** är säkert. 10 **i** är ej stunget. 13 **e** och 18 **e** äro tydliga. I 20 **y** är den tydligt huggna punkten mycket högt placerad. Efter 21 **f** är stenen avslagen; här finnas inga spår av ristning. Runföljden 22–27 **hristi** står i slingans början. Före 22 **h** finns ej sk. 24 **i** är ej stunget. — Bureus' läsning (i Fa 10: 2) är densamma som ovanstående. — Hofberg: × **a**... **nbarua** × **lit** × **resa** × **sten** × **uf**... **hiusii**. — Brate: **hristi** × **onbarua** × **lit** × **resa** × **sten** × **yf**...

Runföljden 1–8 **ernbarua** innehåller utan tvivel ett personnamn. Möjligen har ristaren åsyftat det väl kända mansnamnet *Ærnbjörn*.

22–27 **hristi**, som egendomligt nog står i runslingans början, kan knappast vara något annat än pret. 3 sg. av *rista*. Ristarens namn har då stått på den försvunna hälften av runstenen. Om det sällsynta bruket av **hr** i början av ordet 'ristade' se U 599 och 629.

Tortuna kyrkogård.

Mot sakristians norra vägg står en sten uppställd, som bär en inskrift med runor och bokstäver. Inskriften, som är från 1700-talet, omtalar organisten och klockaren i Tortuna J. H. Åstrand. Se fig. 27.

17. Råby, Tortuna sn.

Pl. 6, 18.

Litteratur: B 1085, L 1000 och 1001. J. Bureus Fa 6 s. 237, Fa 5 s. 225, Fa 10: 2 blad 91c, Fa 1 s. 111; J. Rhezelius, Fa 10: 1 blad 116; Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 17, 32 och i Ransakningar efter antikviteter, bd 1, h. 1, 1960, s. 117, 140); J. Peringskiöld, Monumenta 4, bl. 201; O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 358, 365; O. Grau, Beskrifning öfver Westmanland (1754), s. 647 (nytrycken 1904, s. 503 f. och 502 f.); L. Restadius, Kort Beskrifning öfver Thortuna Socken 1844, s. 15 f. (ATA); W. Tham, Beskrifning öfver Sveriges rike 1: 2 (1849), s. 100; R. Dybeck, Antiqvarisk berättelse för år 1859 (ATA), Thortuna socken 1860 (ATA), Runa (fol.) 2 (1874), s. 6; O. F. Kugelberg, Några ord till upplysning om bladet »Enköping» (1863), s. 38; H. Hofberg, Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken 2, 1871, s. 167 f. (ATA; tryckt i VFÅ 5, 1901, s. 11); Vestmanlands läns kalender 1881, s. 442; E. Brate, Anteckningar 1900 (ATA); S. T. Kjellberg, Vallby (VFÅ 16, 1926), s. 49.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10: 2); Rhezelius, teckning (i Fa 10: 1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4, B 1085 och Grau a. a.); Hofberg, teckning i a. a.; Brate, foto 1900 (ATA).

Runstenen står rest i en åker, 10 m S om landsvägen Tortuna kyrka — Bred, 30 m SÖ om infartsvägen till Råby, 30 m ÖSÖ om landsvägsbron över den lilla bäcken, 650 m NNV om Stora Ängsta. Ristningsytan

Fig. 28. Vs 17. Råby, Tortuna sn. Efter teckning av J. Rhezelius.

Fig. 29. Vs 17. Råby, Tortuna sn. Efter teckning av J. Bureus.

vetter åt N, åt landsvägen. Platsen, som uppenbarligen är den ursprungliga, är utmärkt på Geologiska kartbladet »Enköping».

Rhezelius anger på sin teckning i F a 10: I stenens plats på följande sätt: »Tortuna Sochn. Widh Engstadh wtmedh Wägen» (se fig. 28). Bureus avritade Vs 17 den 12 sept. 1639; han anger platsen sålunda: »J Tortuna Sockn Norran för Engeby wid Almund Wegen wid en bro, ståndande.» (Se fig. 29.)

I *Ransakningarna* nämns Vs 17 två gånger. Den äldre av dessa uppgifter, som är daterad »Tortuna Sochnestuga den 24 Feb. Anno 1667», lyder: »Emedan vår Aldernådigste konungh, hafwer befalt, at kungiöras skal, hvar gamla Monumenter och Antiquiteter finnas: giörs förthen skull kunnigt, at i Tortuna Sochn, inga andra tilfinnande äre: än 2 tämmeligen store Runnestenar i Råby Engen.» Den andra uppgiften, som har lämnats av befallningsmannen Aron Bergström, är daterad »Sahla d: 12 May A:o [1]682»; den har följande lydelse: »Vppå W: Rååby Ängh ligger een Runsten och säyes ther under een Fruu wara begrafwen.»

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* finns bläckanteckningen »Engesta Engen i Tortuna sn». De två första orden äro överstrukna och med blyerts ändrade till »wester Råby» (B 1085: »Tortuna Sockn. Engesta ängen»; L 1000: »V. Råby», L 1001: »Vid Engeby anföres en Runsten». Liljegren har tydligen icke kunnat reda ut, hur det förhöll sig; därför upptager han felaktigt inskriften under två nummer.) — Celsius (a. a. s. 358): »Tortuna Sn Wästre Råby i Wesmanl.»; a. a. s. 365: »Tortuna ... Ängesta Äng wid stora landsvägen i Westmanl.» — Grau: »Wid Wäster Råby här i socknen äro twänne Runstenar til finnandes.» — Res-

tadius: »Den af Direktör Grau upptagne runsten på vester Råby äng finnes ännu i behåll. Man berättar, att en slagen hjelte der blifvit begrafven.»

På Geologiska kartbladet »Enköping» äro två runstenar utmärkta söder om landsvägen vid Råby. Undersökningen för kartbladet utfördes år 1859 och 1862 av O. F. Kugelberg. Denne meddelar i beskrivningen till kartbladet, att »tvenne runstenar finnas vid vägen sydsydost om Vester Råby».

Hofberg (1871): »På Östra Råby mark, på den uppodlade ängen, vid pass trettio alnar söder om landsvägen och ungefär lika långt öster om den här mot söder förbinnande rännilen står en 4 fot hög och 2 fot bred Runsten, på hvilken likväl nu mer hvarenda runa är utplånad och endast några slingor synliga på midten af stenen.» Underskriften under avritningen lyder: »Runsten utan synbara mynder i Ö Råby äng i Tortuna.» Hofberg tillägger: »En annan runsten, som för icke så länge sedan stått nära härintill, är nu försvunnen och ligger troligen i någon af de nya stenbroar, som blifvit anlagda samtidigt med uppodlingen af ängen, i hvilken den sist beskrifna runstenen ännu qvarstår.»

Uppgifterna, att två runstenar ha stått vid Råby, äro oriktiga. Den ena av stenarna var en bautasten.

Brate (1900): »Runstenens plats är på gårdet vid V. Råby söder om landsvägen och straxt öster om en bro öfver en liten bäck, som rinner från norr till söder ut i Lillån. Vid mitt besök 1898 var den till hälften nedsjunken i marken men blef under hösten samma år höjd på Västmanlands fornminnesförenings bekostnad.»

S. T. Kjellberg framhåller (i *Vallby*, 1926), att »vägbyggnader» från 1000-talet, liknande den vid Saltängsbron (se Vs 9–10), »finnas på andra håll t. ex. på V. Råby gårde, Tortuna socken, där vägen passerar en bäck. Denna bro har även markerats av tvenne resta stenar, den ena med runskrift står ännu på sin plats, den andra ligger i dikeskanten.»

Vid runinskriftsinventeringen år 1947 hade Vs 17 sjunkit ned i åkern. Stenen, som saknar rotända, lagades och restes sommaren 1959 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Bautastenen, som tydligen en gång stod rest bredvid Vs 17, blev enligt uppgift på orten »för ett trettio år sedan» inlagd i den nya landsvägsbron.

Grå granit. Höjd 1,42 m, nuvarande största bredd 0,68 m. Ristningen är i stort sett djup och tydlig. Stenens vänstra del är avslagen; möjligen har detta stycke lagts in i den närbelägna landsvägsbron, när denna byggdes.

Inskrift (med det inom [ ] supplerat efter Bureus och efter Hadorph och Helgonius):

holmste[n] : let : resa : mer[ki : eftir : tifrit : gonu : sina : ok : iftir] : sik : selfan :

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Holmstæinn let ræisa mæarki æftir Tiðfrið, konu sina, ok æftir sik sialfan.

»Holmsten lät resa minnesmärket efter Tidfrid, sin hustru, och efter sig själv.»

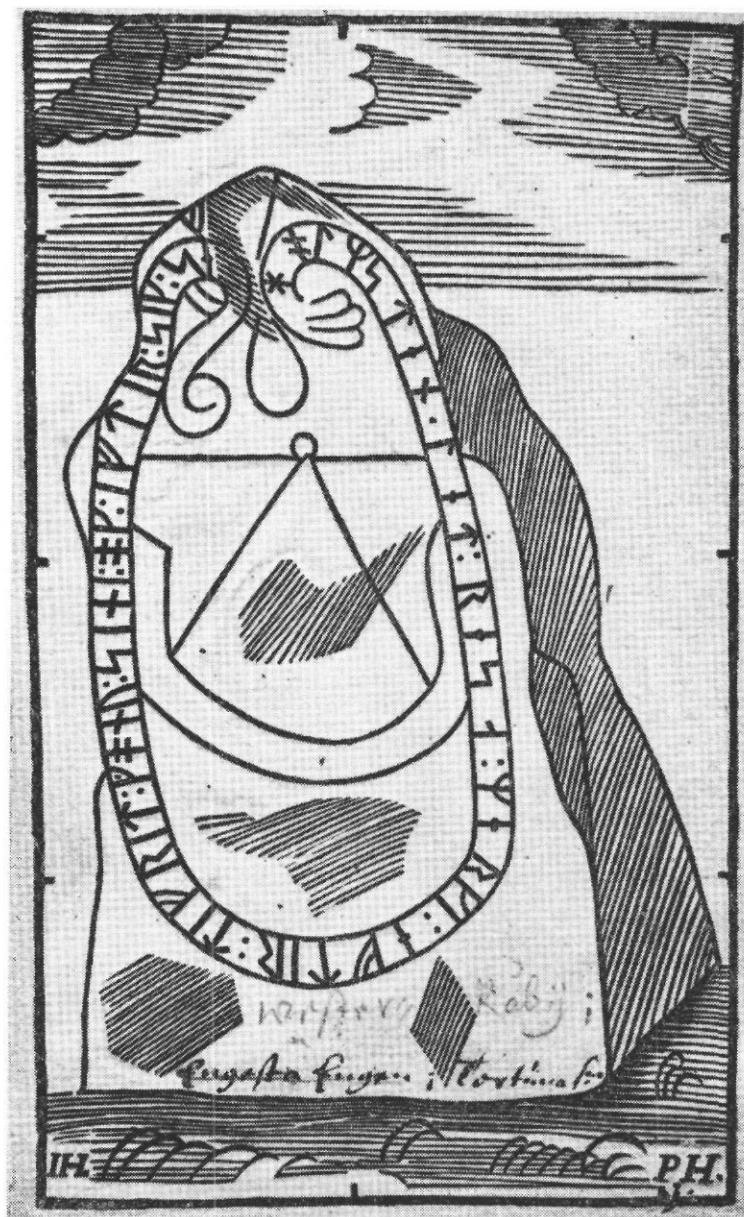

Fig. 30. Vs 17. Råby, Tortuna sn. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1085).

Till läsningen: Inskriften börjar vid ormhuvudet upptill till höger på stenen. Före 1 **h** saknas sk. 1 **h** är, trots sin litenhet (3,5 cm), fullt tydligt. I 2 **o**, som har dubbelsidiga, snett ned åt höger gående bistavar, är nedre bistaven skadad till höger om huvudstaven. I 6 **t** äro bistavarna lågt ansatta; samma utseende har den andra bevarade **t**-runan (11 **t**). 7 **e** är stunget med en djup punkt. Detsamma gäller 10 **e**, 13 **e** och 17 **e**. Också skiljetecknens punkter äro alla djupt inhuggna. Av 8 **n** återstår numera endast huvudstavens nedre hälft; ingen del av bistaven har bevarats. Sk efter 8 **n** har förlorat övre punkten i en flagring. 15 **a** har ensidig bistav. Efter 18 **r** har stenen slagits av; bistaven är något skadad. Av 46 **r** återstår nu endast ett 2 cm långt stycke av huvudstaven vid nedre ramlinjen. Sk före 47 **s** har förlorat övre punkten. 48 **i** är ej stunget. I 49 **k** finnas mellan huvudstav och bistav några små, naturliga ojämnheter. Sk efter 49 **k** är djupt och tydligt. 51 **e** är tydligt stunget. Runföljden 53–55 **fan** står ovanför slingan. 54 **a** har ensidig bistav, 55 **n** däremot dubbelsidig. I den senare runan är bistaven ansatt på en ornamentslinje. Inskriften slutar med ett tydligt sk.

Bureus (i F a 10: 2): **iolms . . . × let: risa: merki: eftir × tifrit: gonu: sina: og: iftir: sih: selfan:.** — Rhezelius (i F a 10: 1): **holmstein: let: reisa: mergi: eftir: tifrit · gonu: sina: ok: eftir: sih: selfin:.** — Hadorph och Helgonius: **holmsten · let: resa: merki: eftir: tifrit: gonu: sini: ok: iftir: sik: se . . . f . . .** — Brate: **holmsten: let : resa : mer . . . : sik : s . . . fan :**

Holmstæinn är ett mycket vanligt mansnamn under vikingatiden och senare; se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105. Däremot har den döda hustruns namn **tifrit** varit mycket sällsynt. Det förekommer eljest endast en gång i runinskrifterna, nämligen på en nu försvunnen runsten från Brunna i Vänge sn i Uppland (U 906). Där tecknas namnet **tipfrip**. I medeltida källor från Uppland och Västmanland är namnet säkert styrkt. I andra delar av Norden förefaller det vara helt okänt.

Holmsten lät resa minnesmärket vid vägen (eriksgatan) ej endast till minne av sin hustru utan också »efter sig själv».

Det monument, som skulle bevara hustruns och hans eget namn åt eftervärlden, har bestått av två stenar, en runsten och en bautasten. Dessutom har Holmsten, av stenarnas ursprungliga belägenhet att döma, låtit bygga »bro» på den viktiga vägen, som i sydvästlig riktning ledde till Badelunda. Det kan också framhållas, att stenar, uppsatta till erinran om resaren själv, påfallande ofta just äro »brostenar». Om par-monument och brostenar se Vs 9–10.

Mitt på runstenen finns ett enkelt tecknat skepp. Detta är enda gången som en sådan bildframställning förekommer på en västmanländsk runsten. Skeppsbilder av detta slag finnas däremot på flera uppländska stenar; se U 800, 979, 1001, 1052 och S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1954, s. 5 f., 1955, s. 222 f.

Vs 17 visar överensstämmelser med ristningar av *Litli*, som har signerat Vs 20 och 27.

Ängsta, Tortuna sn.

Se Vs 17.

Sevalla.

Se Vs 26.